

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Gelişen Dünyada Yükselen Finansal İşbirliği Hegemonyacılığa Karşı Dolarsızlaşma

CHENG ENFU & LU CHUNYI

Küresel Finansallaşma Sistemi,
Dolarizasyon ve De-dolarizasyon

RÖPORTAJ

RADHIKA DESAI

Alternatif Finansal İşbirliğinin
Sistematik Hale Getirilmesi

EFE CAN GÜRCAN

Doların Sarsılan Üstünlüğü ve
ABD Hegemonyası

KONFERANS KONUŞMASI

ALEKSANDR GALUSHKA

Dünya Ekonomisinin
Dolardan Arındırılması

SERHAT LATİFOĞLU

Yeni Finansal Sistemin
Kuruluşu

ŞİİR

MAHMOUD DARWISH

Kimlik Kartı

ŞİİR

NAZİM HİKMET

Asya-Afrika Yazarlarına

KİTAP İNCELEME

AMIT KUMAR & VEENA RAMACHANDRAN

Taliban: Afgan Savaş Ağalarının
Hikayesi

FOTOĞRAF FİLİSTİN 1947

RESİM HEBA ZAGOUT

KARİKATÜR NAJİ AL-ALİ

300 TL • KKTC 350 TL

Genel Yayın Yönetmeni
(Sorumlu Müdür)
Fikret Akfırat

Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı • Prof. Dr. Li Xi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Yayın Kurulu Koordinatörü • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi

Yazışleri Müdürü • Ayça Neslihan Örs, Yeditepe Üniversitesi

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Rafet Ballı, Gazeteci-Yazar • Latif Bolat, Türk Müziği ve Folklorü Uzmanı

• Ulusoy Erdoğan, İktisatçı • Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi

Hüseyin Haydar, Şair • Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBITAK, ODTÜ • Serhat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi

Prof. Dr. Uğur Murat Leloğlu, Türk Hava Kurumu Üniversitesi • Prof. Dr. Ruan Hongmei, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi • Dr. Hande Günözül Ulusoy

Doç. Dr. Yang Chen, Şanghay Üniversitesi • Prof. Dr. Zhang Yi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Ding Xiaoqin, Dünya Politik Ekonomi Derneği Genel Sekreteri • Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi • Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat

Prof. Dr. Birol Kılış, OSTİM Teknik Üniversitesi • Murat Kolbaşı, DEİK Asya Pasifik İş Konseyleri Koordinatör Başkanı

Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi • Ethem Sancak, ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi

Wu Keming, Emekli Büyükelçi • Prof. Dr. Yang Guang, Tsinghua Üniversitesi • Ardan Zentürk, Gazeteci-Yazar

Editörler

Onurcan Balcı, Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

Necati Demircan, Şanghay Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Tolga Dışçı, Hacettepe Üniversitesi, Lisans öğrencisi

Orçun Göktürk, Tsinghua Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi • Ertuğrul Gazi Kızılök, Sinolog • Ece Kırbas Perinçek, Sanat Tarihçisi-Ressam

Şafak Terzi, Gazeteci • Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

İngilizce Dil Editörü • Dr. Sean Thomas McKenna

Grafik Tasarım • Çiçek İlsever

Yönetim Yeri

Esentepe Mah. Yüzbaşı Kaya Aldoğan Sk. No: 4 İç Kapı No: 209 Şişli-İstanbul

www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

+90 (212) 401 13 33 +90 (212) 401 13 34 +90 (542) 800 41 85

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Genel Müdür • Elif Nisa Kılavuz

Sahibi • Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Baskı • Öztepe Matbaa

Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. İskitler Özer Han D:95 Altındağ - Ankara

Yayın Ortağı • Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi (NPU), Xi'an

Bu dergi INDEX COPERNICUS ve CiteFactor da indekslenmektedir.

INTERNATIONAL

 /briqdergisi

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmıştır.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çağırıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademide, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 6th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimeden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimeden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

Dolar hegemonyasının çöküşü adil uluslararası düzenin yolunu açıyor

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Bretton Woods sistemiyle temeli atılan ABD'nin dünyaya dayattığı dolar boyunduruğu düzeni adım adım çöküyor. Bu çöküş, nesnel bir durum. Söz konusu düzenin sahipleri de bu sistemin dünya ölçeğinde yıkıcı etkilerini tecrübe eden gelişmekte olan ülkeler de dolar hegemonyasının çökmekte olduğunu açık bir şekilde saptıyor. Peki uluslararası alanda dolarsızlaşma sürecinin nasıl etkileri olmaktadır, emperyalist merkezlerde ve gelişen dünya ülkelerinde bu gelişme karşısında izlenen politikalar hangi sonuçlara yol açacaktır? Elinizdeki sayımızda bu konuya odaklanıyoruz.

Çok kutupluluğun gelişmesiyle dolarsızlaşma süreci arasında paralel bir ilişki olduğu görülmektedir. Dolar hegemonyasının yıkılmasının hem nedeni hem de sonucu olarak dünya çok kutuplaşmaktadır. ABD önderliğindeki Atlantik cephesinin baş hedefine koyduğu Rusya ve Çin'in inşa ettiği alternatif finansal işbirliği çabaları giderek somutlaşmaktadır. Daha önemlisi, bu çabaların giderek bir gelişen dünya inisiyatifi haline gelmekte oluşudur.

Dolar hegemonyasının çöküş süreci, yaklaşık 80 yıldır emperyalizmin finansal sistem aracılığıyla zapturapt altına aldığı dünyanın nefes almasını sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında milli paralarla ticaret, merkez bankaları arasında ortak politikaların geliştirilmesi, ABD'nin finansal hegemonyasının en önemli araçlarından biri olan SWIFT'e alternatif ödeme sistemlerinin geliştirilmesi ve BRICS+6 bünyesinde bu doğrultuda yürütülen çalışmalar, dolar imparatorluğunun çözülmesi sürecini hızlandırmaktadır. Yine, dolar hegemonyasının aracısı görevi yerine getiren IMF ve Dünya Bankası'nın yerine Asya Altyapı Yatırım ve Kalkınma Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası gelişen dünya için alternatif finansman kaynağı haline gelmektedir. Bunun yanı sıra, karşılıklı yararı esas alan fonlarla desteklenen Kuşak ve Yol Girişimi, çok taraflı uluslararası işbirliğinde çığır açan bir modeli temsil etmektedir. Böylece bir uluslararası haraç mekanizması işlevi gören Atlantik merkezli finansal sistemin yerine, gelişmekte olan devletlerin ihtiyaçlarına uygun olan bir finansal işbirliği mekanizması şekillenmektedir. Sonuç olarak, dolar hegemonyasının bitişi, daha adil bir uluslararası sistemin yolunu açmaktadır.

***

BRIQ Yönetim Kurulu Başkanı Adnan Akfırat ve Yayın Kurulu Koordinatörü Efe Can Gürcan, Eylül ayında Çin'de düzenlenen iki ayrı uluslararası Forum'un katılımcıları arasındaydı. 25-27 Eylül 2023'te Pingtan Adasında yapılan Dünya Politik Ekonomi Derneği'nin (WAPE) 16. Forumu'nda, Akfırat WAPE'nin Başkan Yardımcılığı'na, Gürcan da Konsey üyeliğine seçildi. Ayrıca Gürcan'a "2023 Politik Ekonomi Üstün Başarı Ödülü" verildi. "Çin'in Modernleşmesi ve Dünya Modernleşmesinin Görünümü" temasının ele alındığı Forum'da, Çin'in Batı'nın izlediği yoldan farklı yoldan giderek geliştirdiği modernleşme pratiği ile ulusal ve küresel ölçekte modernleşme için farklı yollar tartışıldı.

Akfırat ve Gürcan, 28-29 Eylül 2023'te Xian kentinde, BRIQ'in Yayın Ortağı Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi'nde (NPU) "4. Uluslararası Uygarlık ve Kültürel Kalkınma Akademik Forumu"na katılarak birer sunum yaptı. NPU'nun 85. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen önemli bir akademik etkinlik olan bu Forumda ABD, Birleşik Krallık, Rusya, Yunanistan, Kanada, Meksika, Türkiye ve daha birçok ülkeden uzmanlar, akademisyenler ve öğrencilerin aralarında olduğu yaklaşık 200 kişinin katıldığı aktif tartışmalar oldu.

Her iki etkinlikle ilgili ayrıntılı bilgiye, "Konferans Raporları" başlığı altında <https://arastirma.istinye.edu.tr/merkezler/kuycam/yayinlar> adresindeki BRIQ Online Working Papers serimizden ulaşabilirsiniz.

İÇİNDEKİLER

06-29

CHENG ENFU & LU CHUNYI

HAKEMLİ DERLEME MAKALESİ

Küresel Finansallaşma Sistemi Altında Dolarizasyon ve De-dolarizasyon Mekanizması Üzerine Bir İnceleme

30-39

RADHIKA DESAI

RÖPORTAJ

“Çözümün Anahtarı, Alternatif Finansal İşbirliğinin Sistematik Hale Getirilmesi”

40-59

EFE CAN GÜRCAN

GÖRÜŞ MAKALESİ

Çok Kutupluluk Meydan Okuması: Doların Sarsılan Üstünlüğü ve ABD Hegemonyasının Değişen Dinamiklerini Anlamak

60-65

ALEKSANDR GALUSHKA

KONFERANS KONUŞMASI

Dünya Ekonomisinin Dolardan Arındırılması

66-85

SERHAT LATİFOĞLU

HAKEMLİ DERLEME MAKALESİ

ABD dolarının kırılan egemenliği ve yeni finansal sistemin kuruluşu

ŞİİR

86-87

MAHMOUD DARWISH

Kimlik Kartı

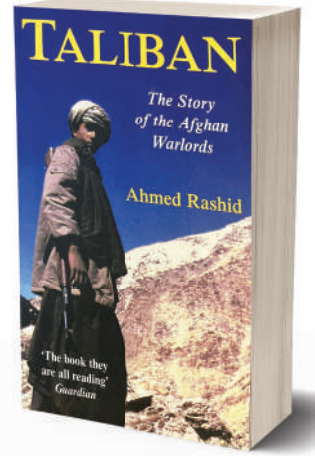

ŞİİR

88-89

NAZIM HİKMET

Asya-Afrika
Yazarlarına

90-92

KİTAP İNCELEME

AMIT KUMAR

Taliban: Afgan Savaş
Ağalarının Hikayesi

FOTOĞRAF

93

LIVE JOURNAL

Filistin, 1947

RESİM

94

HEBA ZAGOUT

Kudüs (2023)

KARİKATÜR

95

NAJİ AL-ALİ

Filistinli Bir Mültecinin
Gözünden

Küresel Finansallaşma Sistemi Altında Dolarizasyon ve De-dolarizasyon Mekanizması Üzerine Bir İnceleme

CHENG ENFU *

Prof. Dr.
Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi
World Review of Political Economy Baş Editörü

LU CHUNYI **

Prof. Dr.
Şanghay Uluslararası İşletme ve
Ekonomi Üniversitesi

*Cheng Enfu, 1950 Şanghay doğumlu, doktora çalışmaları eğitmeni, Merkezi Halk Kongresi milletvekili, Marksizm Akademisinin akademik başkanı (Çin'de bu tür kurumlarda bir de politik sorumlu bulunmaktadır). Cheng Enfu Çin Komünist Partisi'nin çeşitli konularda, özellikle ekonomik sorunlarla ilgili olarak toplantılara davet ederek görüşlerini aldığı, Çin'de ve Japonya'daki çeşitli etkili gazetelerde Çin'in dördüncü nesil iktisatçıları arasında önde gelen bir figür ve Çin'deki en yaratıcı iktisatçılarından biri olarak değerlendirilmektedir. Prof. Dr. Cheng Enfu Çin Sosyal Bilimler Akademisi Başkanı sıfatıyla çeşitli görevleri yürütmektedir.

E-mail: ict@cass.org.cn

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9236-1916>

**Lu Chunyi, ekonomi alanında doktorasını tamamlamış, finans profesörüdür. Şanghay Finans ve Ekonomi Üniversitesi'nden mezun olmuş, Fudan Üniversitesi Ekonomi Okulu'nda doktora sonrası araştırma yapmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Massachusetts Üniversitesi'nde misafir akademisyen olarak bulunmuştur. Finansallaşma ve finansal açıklık gibi konularda araştırmalar yapmaktadır.

Geliş Tarihi: 03.08.2023

Kabul Tarihi: 20.10.2023

Atıf: Küresel Finansallaşma Sistemi Altında Dolarizasyon ve De-dolarizasyon Mekanizması Üzerine Bir İnceleme (Çev. Yasin Okyay). *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(1), 6-29.

ÖZ

Marksist para teorisine dayanan bu makale, dolarizasyonun oluşum mekanizmasını, gerçek dünyadaki etkilerini ve alınabilecek karşı önlemleri incelemektedir. Finansallaşma perspektifinden ele alındığında, ABD dolarının uluslararası egemenliğindeki para sistemi üç aşamadan geçmiştir: Altın-dolar sistemi, petrol-dolar sistemi ve kurum-dolar sistemi. Bunlar arasında, küresel finansallaşma sistemi olarak da bilinen kurum-dolar sistemi, neoliberal kurumsal çerçeve altında finansallaşma yoluyla elde edilen emtia ve finans piyasalarının, yerel ve uluslararası piyasaların bir birleşimidir. Bu birleşim, ABD dolarının uluslararası parasal gücünün genişlemesini daha fazla teşvik etmiştir. Uluslararası parasal gücün genişlemesi esas olarak dolarizasyon yoluyla sağlanır ve küresel dolarizasyon üç finansallaşma mekanizması yoluyla gerçekleştirilir: Emtia finansallaşması, teknolojik finansallaşma ve kurumsal finansallaşma. Emtia finansallaşması küresel dolarizasyonun temelini oluşturmakta, teknolojik finansallaşma katalizör görevi görmekte, kurumsal finansallaşma ise küresel dolarizasyon için temel güvenceyi sağlamaktadır. ABD çıkarlarını merkeze alan dolarizasyonun çevre ülkeler için ciddi sonuçları vardır. Çevre ülkeler, uluslararası parasal çeşitlendirmeyi teşvik ederek, teknolojik finansallaşmayı engelleyerek ve neoliberal reformlarla (liberalizasyon, özelleştirme ve piyasalaştırma) ilişkili riskleri bütünüyle dikkate alarak dolarizasyona karşı koyabilir. Çin, finansal gücünün yönetimine öncelik vermeli ve de-dolarizasyonu ilerletmek için yüksek kaliteli ekonomik kalkınma ve Renminbi uluslararasılaşmasını temel stratejiler olarak benimsemelidir.

Anahtar Kelimeler: de-dolarizasyon, dolarizasyon, Ekonomi Politik Finans Teorisi, küresel finansallaşma sistemi, LPM mekanizması.

Giriş

2022 YILINDA PATLAK VEREN RUSYA-Ukrayna Savaşı, Rusya'nın döviz rezervlerinin Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından dondurulmasına yol açmış ve bu durum uluslararası toplumun küresel finans sistemindeki ABD doları cinsinden varlıklarının güvenliğini sorgulamasına neden olmuştur. Bu noktada, önemli miktarda ABD doları rezervine sahip olan ülkeler için çıkarlarını korumanın iki yolu vardır. Yaklaşımlardan biri döviz varlıklarını satmak ve Rusya gibi ülkelere

emtia satın almaktır. Diğer yaklaşım ise kendi para birimleriyle yabancı emtia satın almak için nicel gevşeme politikaları uygulamaktır ki bu da ABD dolarının enflasyonuna yol açacaktır.

Sonuç olarak, dolarize olmuş ülkeler iki açıdan zarara uğrayabilir. Bir tarafta, ABD doları enflasyonunun sonuçlarına doğrudan maruz kalacaklardır. Diğer taraftan ise, ABD'nin uyguladığı enflasyonla mücadele politikaları dolarize olmuş ülkelerin ekonomik kalkınmasını doğrudan etkileyecektir. Nitekim dolarizasyon ve etkileri üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

Dolarizasyon olgusu ilk olarak 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve tipik örnekleri 1970’lerde Latin Amerika ülkelerinde görülmüştür. ABD dolarının etkisinin derecesine bağlı olarak, dolarizasyon çeşitli biçimler alabilir ve de-facto dolarizasyon, de-facto dolarizasyon süreci ve de-facto dolarizasyon politikası olarak kategorize edilebilir (Zhang, 1999: 17-25). Para ikamesi perspektifinden bakıldığında ise dolarizasyon üç seviyede sınıflandırılabilir: Para ikamesi, sabit döviz kuru ve yasal para birimi (Song, 2006: 65-70). Fonksiyonelliği açısından da işlem dolarizasyonu, varlık dolarizasyonu, mevduat dolarizasyonu vb. (Li & Huang, 1999; Reinhart vd.; 2003; Mwase & Kumah, 2015) ve arbitrajdan kaynaklanan dolarizasyon (Geng vd., 2018: 5-21) söz konusudur. Hakim kuruluşa bağlı olarak dolarizasyon resmi, yarı resmi ve gayri resmi olarak kategorize edilebilir (Cai ve Yi, 2003: 5-10). Dolarizasyon derecesi ise tam ve kısmi dolarizasyonun yanı sıra yüksek, orta ve düşük dolarizasyon seviyeleri olarak ikiye ayrılabilir (Husain, 2006: 13).

Latin Amerika ülkelerinde dolarizasyon üzerine yapılan vaka çalışmalarında, kredi dolarizasyonu ve mevduat dolarizasyonunun birbirini etkilediği, mevduat dolarizasyonunun kredi dolarizasyonunu teşvik ettiği tespit edilmiştir

Batılı ekonomistlerin çoğu dolarizasyonun Arjantin ve Ekvador gibi küçük ve orta ölçekli gelişmekte olan ülkelerde enflasyonu düşürme ve finansal piyasaları istikrara kavuşturma fonksiyonuna hizmet

ettiğini (Mary, 2008: 335-355) ve yükselen ekonomilerde ekonomi politikalarının istikrara kavuşturulmasına ve finansal piyasaların etkinliğinin artırılmasına katkıda bulunduğunu düşünmektedir (Naceur, 2015: 4; Mendoza, 2017: 2-10)

Araştırmacılar dolarizasyonun nedenlerini enflasyon, dış şoklar ve döviz kuru dalgalanmaları gibi perspektiflerden araştırmışlardır. Latin Amerika ülkelerinde dolarizasyon üzerine yapılan vaka çalışmalarında, kredi dolarizasyonu ve mevduat dolarizasyonunun birbirini etkilediği, mevduat dolarizasyonunun kredi dolarizasyonunu teşvik ettiği tespit edilmiştir (Luca et al., 2008; Nendis, 2009; Isakova, 2010; Escribano, 2011. Uluslararası para sisteminin transformasyonu boyunca, ABD dolarının küresel konumu istikrarlı bir şekilde artmıştır. Eş zamanlı olarak, çevre ülkelerdeki şiddetli enflasyon ve önemli ölçüde devalüasyon ülkelerin ABD dolarını öncelikli para birimi olarak benimsemelerine, dolayısıyla da dolarizasyon olarak bilinen bir olguya yol açmıştır (He ve Lianj, 2015: 31-36). Dış piyasa şokları ekonomilerin dolarizasyonunu önemli ölçüde etkileyebilir ve emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar, özellikle kaynak zengini ülkelerde dolarizasyonun teşvik edilmesinde önemli bir rol oynar (Catão ve Terrones, 2016). Bazı akademisyenler portföy modelleri kullanarak analiz yapmış ve bazı Avrupa veya Orta Asya ekonomilerindeki dolarizasyonun nedenlerinin yatırımcı arbitrajından kaynaklandığını bulmuştur (Geng vd., 2018: 5-21). Orta Asya ülkeleri için, yüksek dolarizasyon derecelerinin doğrudan nedeni, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının neden olduğu ekonomik durgunluktur (Wang vd., 2018: 74-83; 2019: 109-118).

Oluşum mekanizması perspektifinden bakıldığında, Batılı ekonomistler, serbest piyasa sistemi varsayımı altında, dolaşım alanındaki farklı para birimleri arasındaki çeşitli karşılıklı ikame mekanizmalarını incelemek için nakit rezerv modeli ve işlem maliyeti modeli gibi modeller oluşturmak üzere para

Dolarizasyonun, bir ülkede finansal istikrarsızlığa yol açtığına ve dolayısıyla bir finansal kriz olasılığını artırdığına inanılmaktadır (Fotoğraf: CGTN, 2022).

talebi teorisini kullanmaktadır. Dolarizasyonun temelinde dolar varlıklarını elde tutmanın uzun vadeli yüksek getirisinin yattığına işaret etmektedirler (Wei & Fang, 2003: 66-80). Batılı iktisatçıların dolarizasyonun maliyetlerinin kısa vadeli olduğu ve orta ve uzun vadeli kârlar sağlayabileceği görüşünün aksine, Marksist iktisatçılar stok-akış tutarlılığı modelinin oluşturulması yoluyla dolarize olmuş ülkelerin ödeme dengesizliklerini düzeltmek için döviz kuru politikalarını kullanamadıklarını, bunun da cari işlemler hesabının bozulmasına ve GSYİH ile mali gelirin düşmesine yol açtığını belirtmektedirler (Izurieta, 2003).

Thirlwall'ın modeline dayanan bir dolarize ekonomi büyüme modeli incelendiğinde, dolarize ülkelerin durağan durum ekonomik büyüme oranının egemen para birimine sahip ülkelerin durağan durum ekonomik büyüme oranına kıyasla daha düşük olduğu ve dolarize ülkelerin ekonomik büyümesinin oldukça istikrarsız olduğu görülmektedir. Değişme-

yen koşullar altında, dolarize ülkeler borç tuzağına düşmeye daha yatkındır (Missaglia, 2021: 656-686). Çoğu Marksist akademisyen, dolarizasyonun ABD dolarının uluslararası bir para birimi olarak gücünün artmasının ana yolu olduğuna inanmaktadır. ABD, mali açıkların finanse edilmesi gibi ekonomi politikaları yoluyla dolarize olmuş ülkelerin durumunu daha da kötüleştirmektedir (Ren & Cheng, 2021: 5-20; Gong & Zhao, 2021: 87-104).

Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan önce, "de-dolarizasyon" subprime krizi nedeniyle küresel bir konu haline gelmişti. Genel olarak, dolarizasyonun bir ülkenin para ve döviz kuru politikalarının etkinliğini zayıflattığına veya ortadan kaldırdığına, finansal istikrarsızlığa ve finansal risklerin artmasına yol açtığına ve dolayısıyla bir finansal kriz olasılığını artırdığına inanılmaktadır. Bu nedenle, uygun koşullara sahip ekonomiler mümkün olan en kısa sürede de-dolarizasyona ulaşmaya çalışmalıdır (Kokenyine vd., 2010).

Asya bölgesi ile ilgili olarak, araştırmalar Çin yuanının Asya'daki döviz kuru dalgalanmalarını etkilemede önemli bir rol oynadığını ve uluslararası para sisteminin çeşitlendirilmesinde önemli bir kutup haline gelebileceğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, dolarizasyon sonrasında isteğe bağlı uluslararası rezervlerden biri haline gelmektedir (Fratzscher ve Mehl, 2013: 1343-1370). Gelişmekte olan ekonomilere odaklanan çalışmalar, doların mevcut uluslararası para sistemindeki ayrıcalığının suistimal edilmesinin finansal krizlerin önemli bir nedeni olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, rezervler için para birimi çeşitlendirmesinin mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Fratzscher ve Mehl, 2013: 1343-1370).

Dolarizasyonun Çin üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar, dolarizasyonun uluslararası ekonomik borsalardaki varlığının Çin'in ekonomisi ve sosyal refahı üzerinde önemli ölçüde negatif bir etki yarattığını göstermektedir.

Bazı akademisyenler dolarize olmuş ülkelerdeki de-dolarizasyona odaklanmış durumdadır. Araştırmalar, bir düzineden fazla ülkenin¹, döviz kuru dalgalanma aralıklarının gevşetilmesi, yerli ve yabancı para mevduat oranları arasındaki farkın genişletilmesi ve döviz kredisi oranlarının yükseltilmesi gibi makroekonomik politikaların yanı sıra, yabancı para birimi kullanma kriterlerinin ve yabancı para mevduat sigorta primlerinin yükseltilmesi gibi mikroekonomik önlemler yoluyla tamamen veya kısmen de-dolarizasyonu başardığını göstermektedir (Kokenyine vd, 2010). Güneydoğu Asya ülkeleri² kendi yerel para birimlerinin kullanımını teşvik et-

mek ve ABD dolarına olan bağımlılıklarını azaltmak için hızla de-dolarizasyona yönelik tedbirler uygulamaktadır (Kubo, 2017). Bazı "Kuşak ve Yol Girişimi (KYG)" katılımcısı ülkeler, Çin ile para birimi işbirliği yoluyla çeşitli işlemler için yerel para birimi fiyatlandırmasını aşamalı olarak benimsemekte ve böylece de-dolarizasyonun önünü açmaktadır (Linn ve Zucker, 2019). Dolarizasyonun Çin üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar, dolarizasyonun uluslararası ekonomik borsalardaki varlığının Çin'in ekonomisi ve sosyal refahı üzerinde önemli ölçüde negatif bir etki yarattığını göstermektedir. Çin, dolarizasyon seviyesini azaltarak kendisini dış şoklara karşı güçlendirebilir, yerel reel ekonomisinin büyümesini teşvik edebilir ve sosyal refahı önemli ölçüde artırabilir (Wang vd., 2022: 79-136).

Dolarizasyona ilişkin mevcut literatür, ağırlıklı olarak vaka çalışmaları ve ampirik analizler kullanarak dolarizasyonun önemini, temel nedenlerini, evrimsel gidişatını ve sonuçlarını incelemektedir. Bu çalışmalar öncelikle Batılı ekonomik metodolojileri kullanmakta, bu da özellikle oluşum mekanizmasını araştırırken dolarizasyonun özüne inmeyi zorlaştırmaktadır. Sadece rasyonel ekonomik aktörler gibi uç varsayımlara dayanmaları, sosyal ve çevresel değişimleri hesaba katmamaları, vardıkları sonucun sıklıkla gerçeklikten uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu makale, Marksist finansallaşma teorisini inceleyerek başlamakta ve dolarizasyonun özünü ve oluşum mekanizmasını derinlemesine incelemektedir. Bulgular, dolarizasyondan arındırma stratejilerinin seçimi için değerli içgörüler içermektedir.

Paranın Uluslararasılaşmasına İlişkin Marksist Teori

Dolarizasyonun temelinde ABD dolarının uluslararasılaşması yatmaktadır. Karl Marx, paranın uluslararasılaşmasının, parasal işlevlerin

uluslararasılaşması olarak tezahür ettiği ve özünün parasal gücün uluslararasılaşmasında yattığı görüşünü savunmuştur. Nitekim dolarizasyon, uluslararası parasal gücü genişletmenin birincil aracıdır.

Para biriminin uluslararasılaşmasının özü, parasal gücün uluslararasılaşmasıdır

Emeğin ikili doğası ilkesine göre, somut emek kullanım değeri, soyut emek ise değişim değeri üretir. Değer, üretim sürecinde bireyler arasındaki sosyal ilişkileri temsil eder ve soyut ve elle tutulamaz niteliktedir. Bu soyut ve elle tutulamayan değer var olabilmesi için somut araçlara ihtiyacı vardır ve farklı araçlar farklı değer biçimlerini yansıtır. Değerin birincil biçimi kullanım değeri, ikinci biçimi değişim değeri (yani malların değişimi) ve üçüncü biçimi de para birimidir (yani genel eşdeğer). Değer taşıyıcılarının dönüşümü işlemler aracılığıyla gerçekleşir: malların değişimi sırasında değer, değiş tokuş edilen nesnenin kullanım değeri tarafından taşınır. Parasal işlemler sırasında değer, “genel eşdeğer” olan para birimi tarafından taşınır. Dolayısıyla para birimi değer aracıdır durumundadır.

Değer ikili bir anlam taşır. Birincisi, emek tarafından yaratılan değer başkaları için rolü ve önemiyle ilgilidir. İkincisi, başkalarının bu emeğe karşı duyduğu bağımlılıkla ilgilidir. Bu bağımlılık başkalarının emeğini kontrol etme gücünü doğurur, yani “başkaları bu emeğin sağladığı mal ve hizmetler karşılığında kendi emeklerini sunmak zorundadır” (Journalist, 2018: 19-28). Sonuç olarak, değer taşıyıcısı olarak para bu güce sahiptir. “Her birey, değişim değeri ya da para sahibi olarak diğerlerine hükmetme ya da toplumsal zenginliği kontrol etme gücünü kullanır. Toplumsal güç ve toplumla olan bağlantı onların ceplerinde bulunur” (Marx and Engels Collected Works, 2009: 51). Dolayısıyla para yalnızca başkalarına hizmet eden emeğin toplumsal değerini somutlaştırmakla kalmaz, aynı zamanda bi-

reylerin toplumsal kaynakları kontrol etmek için sahip oldukları gücün de bir sembolü haline gelir. Bununla birlikte, mevcut egemen para birimi (kağıt para, dijital para vb.) içsel kullanım değerinden yoksundur. Yine de devlet, egemen para birimi çıkararak siyasi güç yoluyla emek değerini emer. Dolayısıyla, egemen para birimi siyasi ve ekonomik gücün bir ürünüdür.

Egemen bir para biriminin dünya parası olabilmesi için hem arz hem de talep yönünden belirli gereklilikleri karşılaması gerekir. Arz açısından bakıldığında, para biriminin değeri istikrarlı olmalı ve bir değer aracı olarak geniş çapta kabul görmelidir. Talep açısından bakıldığında, uluslararası ticaret bu para biriminin kullanımıyla sınırlandırılmalı ve farklı ülkelerden işçiler bu para birimini emek değerinin taşıyıcısı olarak kullanmaya zorlanmalıdır (Yuan, 2021: 58-69). Egemen bir para birimi dünya para birimi haline geldiğinde, parasal gücü uluslararası düzeye genişler ve dünyanın sosyal kaynaklarını kontrol eden bir sembol haline gelir. ABD doları bu uluslararası para birimini örneklemektedir. ABD, güçlü ekonomik ve askeri gücüne dayanarak, küresel emtia işlemlerinin ABD doları cinsinden yapılmasını talep etmekte ve böylece dünya çapında emek değerini sömürmektedir (Lu, 2018).

Finansallaşma uluslararası parasal gücün genişlemesini destekler

Finansallaşma egemen paranın gücünü artırır

Marksizm, değer aracı olarak paranın bireyler arasındaki sosyal ilişkileri yansıttığını ve başkalarının emeğini kontrol etme gücüne sahip olduğunu, finansallaşmanın ise bu gücü artırabileceğini düşünmektedir. İlk olarak, finansallaşma paranın gücünü ve kapasitesini artırır. Finansallaşma, finansal araçların daha da çeşitlendiği (örneğin, vadeli döviz işlemleri, döviz opsiyonları, vb.), kontrolü genişleten ve para biriminin etkisini artıran bir olgudur.

İkinci olarak, para birimi gücü emtia finansallaşması yoluyla elde edilir. Finansallaşma, çeşitli emtia ve varlıkları para birimine sıkıca bağlayarak para biriminin gücünü emtia ve varlıklara yayar. Özellikle emtianın finansallaşması, ticarete elverişliliğin artması nedeniyle para biriminin bu tür emtialar üzerindeki kontrolünü güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda finansallaşmış emtialara belirli parasal özellikler (yani değer depolama) kazandırır. Sonuç olarak, finansallaştırılmış metalar egemen para biriminden ilave güç (yani, diğer emeği kontrol etme yeteneği) kazanır. Bu ilave güç, egemen paranın gücünü bölmez ancak finansallaşma sonrası meta değer dönüşümünden ortaya çıkar. Esasen, egemen paranın orijinal gücünün temeli üzerine inşa edilmiş türetilmiş bir güçtür. Sonuç olarak, emtianın finansallaşması egemen paranın gücünü artırır.

Finansallaşma, kredi yoluyla ABD dolarının uluslararasılaşmasını teşvik eder

Paranın değerinin belirlenmesinde baz alınan kaynağın ne olduğuna göre, ABD dolarının uluslararasılaşma süreci üç aşamada incelenebilir: Altına dayalı uluslararasılaşma, petrole dayalı uluslararasılaşma ve neoliberal sisteme dayalı uluslararasılaşma. Buna paralel olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası para sistemi altın-dolar sistemi (Bretton Woods sistemi), petro-dolar sistemi (Jamaika sistemi) ve sistem-dolar sistemi (finansallaşma sistemi) olarak ayrılabilir.

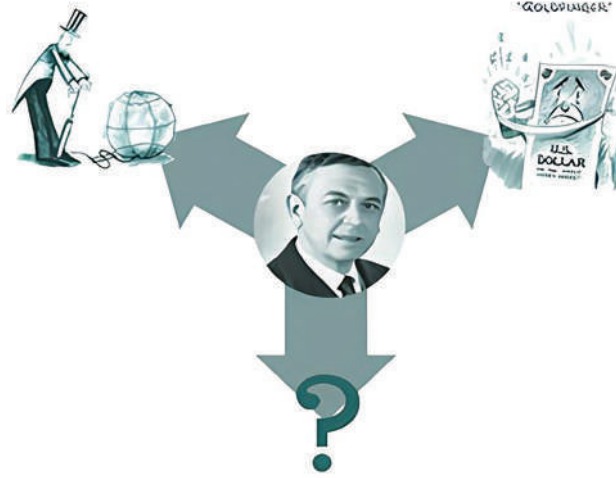
Altın-dolar sistemi Bretton Woods Konferansı'yla ortaya çıkmıştır ve esasen bir altın değişim standardıdır. ABD doları doğrudan altına çevrilebilmekteydi ve diğer ülkelerin egemen para birimleri ABD doları aracılığıyla altınla değiştirilebiliyordu. Bu durum dünya çapında ülkelerin ABD dolarını takas ve rezerv para birimi olarak tutmalarına yol açarak doların uluslararasılaşmasının temelini oluşturdu. ABD dolarının

uluslararası parasal gücü, altının doğal parasal statüsüne bağlıydı. Ancak, "Triffin İkilemi" ABD'nin ABD doları ve altın arasındaki konvertibilite taahhüdünden vazgeçmesine yol açtı. Altın artık ABD dolarının uluslararasılaşmasının temeli değildi.

ABD dolarının uluslararası parasal gücünü korumak için ABD yeni bir değer ölçütü buldu: Sanayileşme için dünya genelinde gerekli olan petrol. ABD, Suudi Arabistan'a askeri yardım ve koruma sağlamayı kabul etti ve karşılığında Suudi Arabistan da "petro-dolar anlaşması"³ olarak bilinen tüm petrol işlemlerini ABD doları üzerinden yapmayı kabul etti. Suudi Arabistan OPEC'in en büyük petrol üreticisi ve en büyük petrol ihracatçısı ülkesi olduğundan, diğer ülkeler de petrol işlemleri için petro-dolar sistemini kurarak ABD dolarını hızla benimsediler. Petrol gibi emtialar finansallaştıktan sonra, uluslararası finans piyasası, küresel finansallaşma sistemi olarak adlandırılan, kredi para birimi olarak ABD doları merkezli bir fiyatlandırma ve takas döngüsü oluşturdu (Lu, 2021).

Kurumsal dolar sistemi Washington Konsensüsü'yle başlatılmıştır. Esasen, petrol gibi emtiaların finansallaştırılması üzerine inşa edilen, neoliberal sistem aracılığıyla çeşitli ülkelerin egemen para birimlerinin ABD dolarına bağlandığı uluslararası bir para sistemidir⁴. Bu sistemin önemli bir özelliği, ABD dolarına bağlanan egemen para birimlerinin sembolize edilmesi ve bunların birbirleriyle değiştirilebilirliğinin artırılmasıydı. Sonuç olarak, likidite ile ölçülen alternatif para birimleri (yani çeşitli yarı-para birimleri) gelişmiş finansal piyasalara akın etti. Eş zamanlı olarak, çeşitli ülkelerden çeşitli finansallaştırılmış mallar ve varlıklar, uluslararası finans piyasasına girerek, parasal gücün hakiminin ABD doları olduğu, küresel emtianın baskın merkez gücü haline getirildi. Elbette ABD doları aynı zamanda egemen bir para birimi ve onun etrafında odaklanan küresel finansallaşma sistemi esasen ABD'nin iradesi altındadır.

Ekonomist Robert Triffin 1960 yılında ABD Kongresi önünde verdiği ifadede uluslararası para sistemindeki temel bir sorunu ortaya koymuştur. Triffin ikilemi olarak adlandırılan bu sorun, cari açığı kapatmak üzere dolar basmakla dolara güven sağlamak arasında oluşan çelişkidir (Fotoğraf: IMF, 2023).

Finansallaşma parasal uluslararasılaşma döngüsünün hızını artırır

Egemen bir para birimi uluslararasılaştığında ve uluslararası ticarete yaygın olarak kullanılmaya başlandığında çoğu ülke tarafından kamusal bir nitelik kazanır. Bununla birlikte, belirli bir ülkenin para birimi olarak doğasında var olan egemenlik özelliğinden sıyrılmaz. Sonuç olarak, uluslararası bir para birimi küresel olarak parasal işlevleri yerine getirirken (örneğin, bir değer ölçüsü, değişim aracı ve değer saklama aracı), aynı işlevi yurt içinde de yerine getirir. Bu nedenle, uluslararası para birimini ihraç eden ülke, kendi iç ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere para biriminin uluslararası piyasadan geri dönüşünü sağlamak için bir dizi tedbir uygulamalıdır. Bu geri dönüş mekanizması başlangıçta uluslararası mal ticareti veya resmi anlaşmalar (örneğin Bretton Woods Anlaşması) yoluyla sağlanabilir. Ancak, kapitalizmin genişlemesi, küreselleşmesi ve küresel ticarete daha uluslararasılaşmış para birimlerine olan talebin artmasıyla birlikte, önemli miktarda senyör geliri elde ederken “Triffin ikilemi” ile mücadele etmek için küresel bir finansal sistem ortaya çıkmaktadır.

Bu finansal sistem finansallaşma ve finansal serbestleşme etrafında dönmektedir. Finansallaşma, fiyat oluşumu ve işlem mekanizmalarıyla birlikte çeşitli malların finansal niteliklerinin güçlendirilmesini ve finansal piyasaya dahil edilmesini içerir. Emtia varlıklarını ve varlık menkul değerleştirmeleri yoluyla, üretim ve tüketim gibi ekonomik faaliyetleri finansal faaliyetlerle yakından ilişkilendirerek uluslararasılaştırılmış para birimlerinin getirisi için kanallar yaratır. Bu, geri dönen paranın hızlı bir şekilde yerel ekonomiye kanalize edilmesini, bu getiri ile yerel ekonomi arasında sorunsuz bir entegrasyon sağlanmasını ve dünya çapında emilen artı değerlerin yerel sermayeye aktarılmasını sağlayarak yerel sermaye için kapsamlı faydalara yol açar. Emtia ticareti gibi diğer biçimlerle karşılaştırıldığında, küresel finans sistemindeki finansal işlemlerin serbestleştirilmesi, bir dünya parasının egemen niteliklerini korumaya daha elverişlidir. Böylece, sadece yurtiçi ekonomik ihtiyaçlar bu getiriyle karşılanmakla kalmaz, aynı zamanda yurtiçi sermaye dolaşımı uluslararası sermaye dolaşımıyla etkin bir şekilde entegre edilerek, kurumsal düzenlemeler yoluyla küresel ekonominin yurtiçi ekonomi politikaları tarafından kontrol edilmesi sağlanır.

Finansallaşma ve küreselleşme birlikte dolarizasyonu teşvik etmektedir

Dolarizasyon, ABD dolarının uluslararasılaşmasının ardından gücünün derinleşmesi ve diğer egemen para birimlerinin yerine geçmesidir. Bu aşamada, ABD doları sadece ülke içinde egemen para birimi gücünü kullanmakla kalmaz, aynı zamanda etkisini diğer ülkelerin ekonomilerine ve finansal sistemlerine de yayar. Bir ülke finansallaşmayı deneyimledikçe, para birimi ABD doları tarafından ikame edilmeye giderek daha açık hale gelir ve kaynakları potansiyel ABD kontrolüne daha fazla maruz kalır. Washington Konsensüsü tarafından şekillendirilen küresel finansallaşma sistemi, ABD dolarının küresel olarak yaygın bir şekilde kabul edildiği bu dolarizasyon sürecinin önemli bir aşamasını temsil etmektedir.

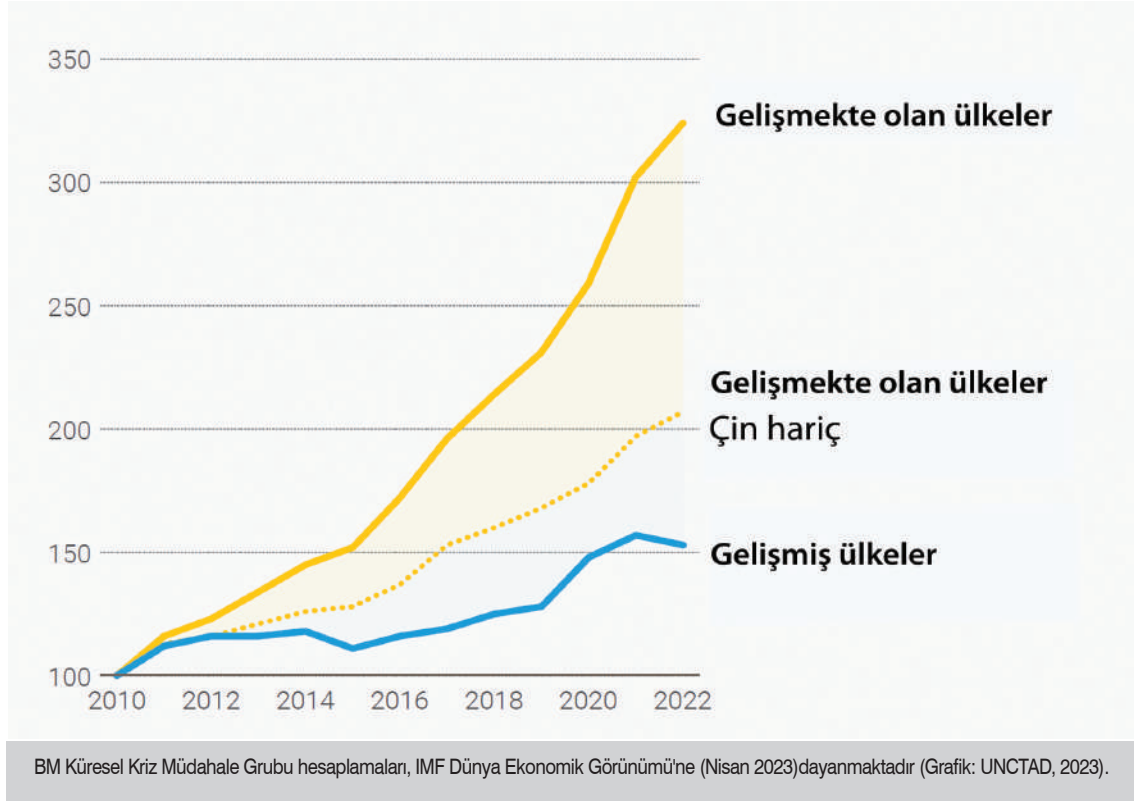
Küresel finansallaşma sırasında, küresel emtiaların yaklaşık %95'i ABD doları cinsinden fiyatlandırılmaktadır.

Önemli miktarda ABD doları çeşitli uluslararası alanlara nüfuz ederek diğer ülkelerin egemen para birimlerinin belirli işlevlerini ve hatta tüm işlevlerini yerinden etmektedir. Bu işlevler arasında fiyatlandırma, dolaşım, yatırım, rezervler ve çevre ülkelerde para birimi çıpası olarak hareket etme yer almaktadır.

Küresel finansallaşma sırasında, küresel emtiaların yaklaşık %95'i ABD doları cinsinden fiyatlandırılmakta ve ABD doları uluslararası ticaret anlaşmalarının ve takas işlemlerinin %85'inden fazlasında yer alarak diğer ülkeleri fiyatı kabulle-

nen konumunda bırakmaktadır. Bretton Woods sisteminin dağılmasının ardından, ABD dolarının küresel uluslararası rezervler içindeki payı yaklaşık %45'e gerilemiştir. Ancak bu oran finansallaşma dönemi boyunca sürekli olarak %60'ın üzerinde kalmış ve çoğu zaman %70'i aşmıştır. Dahası, Uluslararası Para Fonu'na (IMF) üye ülkelerin yaklaşık üçte biri para birimlerini doğrudan ABD dolarına sabitlemeyi tercih etmiştir. Bu olgular, küresel finansallaşma sistemi içindeki ülkeler arasında gittikçe yükselen bir eğilimi göstermektedir. Bu süreç boyunca, giderek daha fazla sayıda ülke, çeşitli işlevleri yerine getirmek için kendi para birimlerini ABD dolarının kısmi ya da tam ikamesi olarak benimsemiştir.

Küresel neoliberal finansallaşma sisteminin kurulması, kredi dolarının uluslararası konumunu güçlendirmiş ve aynı zamanda egemen ülkelerin dolarizasyonunu teşvik etmiştir. Bu para sistemi içinde kredi doları, üç finansallaşma düzeyi aracılığıyla dolarizasyona ulaşır: İlk seviye, orijinal para birimi ölçütünün finansal sisteme entegre olduğu ve emtiaların daha kolay dolaşımını, ticaretini ve spekülasyonunu mümkün kıldığı toplu emtiaların finansallaşmasını içerir. İkinci düzey, dijital sermayenin finansal sermaye ile birleştiği, dijital finansal araçların büyümesini teşvik eden ve daha verimli birleşmeyi, yoğunlaşmayı ve tekelleşmeyi kolaylaştıran teknolojik finansallaşma ile karakterize edilir. Üçüncü düzey ise liberalizasyon, özelleştirme ve piyasalaştırma (liberalization, privatization, and marketization: LPM) reformu aracılığıyla dolarizasyonun gerçekleştirildiği, finansal olarak güdümlü emtia ve teknolojilerin küresel finans piyasasına entegre edildiği ve ABD doları için küresel bir dolaşım sisteminin oluşturulduğu kurumsal finansallaşmadır.

Şekil 1. Gelişmekte olan ülkelerde kamu borcu daha hızlı artmaktadır

Emtia Finansallaşması Küresel Dolarizasyonun Temelidir

Emtianın finansallaşması, ABD dolarının uluslararası bir para birimi olarak statüsünü güçlendirmekte, daha fazla ülkenin para birimlerinin belirli işlevlerini ABD doları ve ABD doları cinsinden varlıklarla değiştirmesini sağlayarak ABD dolarının uluslararası para birimi gücünü daha da artırmaktadır.

Doların dökme malları fiyatlandırmada gücünün belirlenmesi

Başlıca emtiaların fiyatlandırma gücünü güvence altına almak doların uluslararasılaşmasının temelini oluşturmaktadır. ABD, Ortadoğu'da stratejik nüfuz

oluşturarak petrol ticareti üzerinde kontrol sağlamış ve bunun karşılığında petro-dolar sistemi aracılığıyla başlıca emtiaların dolarizasyonunu teşvik etmiştir. ABD, başlıca emtia fiyatlarını kontrol ederek, emtia fiyatlarını düzenlemek suretiyle döviz kurunu etkileme ve böylece uluslararası ticaret dinamiklerini şekillendirme gücünü elinde bulundurmaktadır. Aynı zamanda, başlıca emtiaların fiyatlandırılması üzerindeki kontrolü elinde tutarak, başlıca emtiaları ithal ederken dolar ihraç etme kabiliyetinden yararlanabilmektedir. Bu da doların sınır ötesi kullanımının teşvik edilmesini sağlar ve çeşitli varlıkların dolarizasyonunu kolaylaştırır. Şu anda ABD doları bir kredi para birimi olarak hizmet vermekte, başlıca emtialara karşı ölçüt olarak altının yerini almakta ve tercih edilen işlem para birimi olarak küresel kabul görmektedir.

Vadeli işlem fiyatlandırma sistemi aracılığıyla başlıca emtiaların finansallaşması

Spot emtialar için fiyatlandırma gücünü oluşturduktan sonra ABD, başlıca emtialar için dolar cinsinden ve kurumsal olarak standartlaştırılmış bir vadeli işlem fiyatlandırma sistemini başarıyla uygulayarak bu emtiaların finansallaşmasını etkin bir şekilde sağlamıştır.⁵ Amerika Birleşik Devletleri, vadeli işlem piyasaları kurarak emtia vadeli işlem fiyatlandırma sistemleri oluşturmuştur. Bu vadeli işlem piyasaları, ABD dolarının uluslararası bir fiyatlandırma para birimi olarak statüsünü korumuş ve başlıca emtialar için spot piyasası üzerindeki kontrolünü kuvvetlendirmiştir. Yurtiçinde vadeli işlem borsaları kurmanın yanı sıra ABD, Marshall Planı aracılığıyla Avrupada dolar cinsinden vadeli işlem borsaları kurulmasını mecburi kılmış ve nihayetinde değerli metal fiyatlandırma merkezi (New York Ticaret Borsası), endüstriyel metal fiyatlandırma merkezi (Londra Metal Borsası, New York Ticaret Borsası), enerji emtia fiyatlandırma merkezi (New York Ticaret Borsası) ve tarımsal ürün fiyatlandırma merkezi (Chicago Ticaret Borsası, Londra Kıtalararası Borsası) gibi başlıca emtia fiyatlandırma merkezlerini oluşturmuştur. Bu önemli merkezler artık başlıca emtia fiyatlarını ABD dolarına göre belirlemede ve diğer ülkelerin uluslararası işlemlerinde para birimi seçimini doğrudan etkilemektedir.

Başlıca emtiaların finansallaşması kredi dolarının rezerv statüsünü güçlendiriyor

Emtianın finansallaşması süreci, ABD dolarının uluslararası ticaret anlaşmaları ve fiyatlandırmada baskın bir para birimi olarak rolünü arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda doların önemli bir uluslararası yatırım para birimi olarak büyümesini de

teşvik etmektedir. Bir yandan, ABD doları önemli bir finansal ticaret aracına dönüşmüş, dolar vadeli işlemleri, dolar opsiyonları ve uluslararası finans piyasasında birincil korunma mekanizmaları olarak ortaya çıkan diğer döviz türevleri ile önemli bir yatırım aracı olarak hizmet etmiştir. Öte yandan, doların emtiaları fiyatlandırmaktan finansal varlıkları fiyatlandırmaya doğru ilerlemesi, büyük ölçüde uluslararası finans piyasasının gelişimine önayak olmuştur. Aynı zamanda, ticaret, ödeme, yatırım ve riskten korunma amaçları için küresel olarak belirli bir dolar rezervine ihtiyaç duyulması, doların uluslararası rezerv para birimi statüsünü güçlendirmiş ve çevre ülke para birimlerinin rezerv işlevini gide rek ortadan kaldırmıştır.

Teknolojinin Finansallaşması Küresel Dolarizasyonun Katalizörüdür

Teknolojik finansallaşma dört farklı düzeyde tezahür etmektedir: İlk etapta, yeni teknolojiler finansal sermaye birikimini hızlandıran ve finans sektörünün çıkarlarına hizmet eden araçlar olarak işlev görmektedir. İkinci olarak, bu yeni teknolojilerin araştırılması ve geliştirilmesi finansal sermayenin yatırımlarına dayanmaktadır. Üçüncü olarak, teknolojik ilerleme dijital sermayenin finansallaşmasının önünü açmaktadır. Son olarak ise dijital sermayenin finansallaşması doların küresel önemini arttırarak diğer ulusal para birimlerinin yerinden edilmesini hızlandırır.

Bilim ve teknolojinin gelişimi ekonominin hızla finansallaşmasını teşvik etmektedir

Çağdaş dünyada, bilgi teknolojisi ve yapay zekanın hızla ilerlemesi, finansın çeşitli teknolojik alanlarla derin bir entegrasyon içine girmesine yol açmıştır. Bilgi teknolojisi, finansal işlemlerin maliyetinin düşürülmesinde, finansal hizmetlerin

erişiminin ve kullanılabilirliğinin artırılmasında, finansal faaliyetlerin kapsamının genişletilmesinde ve finansın ekonominin ve toplumun tüm yönlerine sorunsuz bir şekilde entegre edilmesinde etkili olmuştur. Sonuç olarak, bu sadece ekonominin bütünsel finansallaşmasını teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda sosyal finansallaşmanın da önünü açmaktadır.

İlk olarak, modern iletişim teknolojisinin ilerlemesi bilgi asimetrisini etkili bir şekilde azaltabilir, kurumsal finansman zorluklarını hafifletebilir ve finansal kaynak dağılımının verimliliğini artırabilir. Bilgi teknolojisinin ağ aramalarına entegrasyonu, değerlendirme verimliliğini optimize eder ve işlem hizmetlerini kolaylaştırır, tüketici maliyetlerini azaltır ve finans piyasasına önemli miktarda tüketici girişi sağlar. İkinci olarak, mobil internet tarafından kolaylaştırılan bilgi teknolojisine da-

yalı platform tabanlı finansal işlemlerin gelişmesi, finansal faaliyetleri günlük yaşam sahnesine taşımaktadır. Bu entegrasyon, sıradan insanların finansman, yatırım ve ödeme gibi finansal davranışlarını kesintisiz ve anlık olarak uyumlu hale getirmektedir. Sonuç olarak finans, bireylerin günlük yaşamlarıyla karmaşık bir şekilde bağlantılı hale gelmekte ve finansal işlemler ile kişisel faaliyetler arasında pürüzsüz ve uyumlu bir arayüz sağlamaktadır. Üçüncü olarak, yukarıda bahsedilen ilerlemelerin üzerine inşa edilen finans ve teknolojinin kesişimi, Fintech (finansal teknoloji) endüstrisinin özerk bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dinamik sektör, finansal alandaki ürün tasarımı, iş süreçleri, organizasyonel yapılar ve iş modelleri üzerinde kalıcı ve her şeyi kapsayan bir etki yaratmakta ve böylece toplumun genel finansallaşma sürecini önemli ölçüde ilerletmektedir.

Teknolojik ilerlemeler önemli finansal sermaye yatırımlarından ayrı ele alınamaz

Teknolojik inovasyon sürecinin her aşaması, özellikle de bilişim sektöründeki son derece gelişmiş ve riskli gelişmeler söz konusu olduğunda, sermaye gerektirmektedir. Bu artan risk seviyesi, sektörün girişim sermayesine olan yüksek bağımlılığının altını çizmektedir. Bir yandan, icat ve yaratım süreci artan düzeyde ekip işbirliği ve finansal destek gerektirirken, bireysel inovasyon olasılığı azalmakta ve giderek piyasa güçleri tarafından gölgede bırakılmaktadır. Öte yandan da yeni teknoloji ancak endüstri içinde bir sermaye varlığı olarak yaygın bir şekilde benimsendiğinde kapitalistler için kâr yaratabilir. Dolayısıyla, ekonomiyi ve toplumu derinden etkileyen teknolojik ilerlemeler, doğası gereği finansal sermayenin yatırımlarıyla bağlantılıdır. Bu olgu, sermaye piyasasının, endüstri inovasyonu ve gelişimi için kuluçka makinisi olarak yavaş yavaş banka sermayesinin yerini almasına neden olmaktadır.

Teknolojik ilerleme dijital sermayenin finansallaşmasına yol açıyor

Marksist akademisyenlere göre, finansal piyasalarda bilgi teknolojisinin yaygın olarak benimsenmesi, kapitalizmin belirli bir aşamaya kadar gelişmesinin kaçınılmaz bir sonucudur bu da sanal sermayenin üretim üzerindeki üstünlüğüne işaret etmektedir (Liu ve Cheng, 2022). Bilgi teknolojisine dayalı dijital işlemler, küresel finansal ürünlerin dolaşımını hızlandırmış, finansal türevlerin yaygınlaşmasına yol açmış ve ardından finansal alanı karmaşıklıştırarak yeni belirsizlikler ortaya çıkarmıştır.

İlk olarak, büyük veri, yapay zeka ve ilgili teknolojilerden oluşan dijital devrim, ağ temelli bir ekonomik model yaratmıştır. Bu model, tüm eko-

nomik oluşumları üretim ve ticaret için ağa bağlı bir çerçeveye sorunsuz bir şekilde entegre ederek üretim ve işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltmaktadır. Dolayısıyla kaynak dağılımı verimliliği ve sosyalleşme, sanayi ve finans sermayesi dönemlerinin ekonomik paradigmalarını aşarak yeni boyutlara ulaşmaktadır. Sonuç olarak, dijital sermayenin kalkınma modeli olarak adlandırılan bu model, daha fazla artı değere sahiptir. İkinci olarak, dijital sermaye modelinde para birimi tüm sermaye çoğaltımı sürecinde aktif ve baskın bir rol oynamaktadır. Dijital teknolojinin etkisi, sermaye birikiminin daha sanal bir biçimine olanak vermektedir. Dijital platformların örgütsel yapısı, bir zamanlar sermaye hareketini engelleyen zamansal ve mekânsal engelleri aşarak, kapitalizmin toplumsallaşmış kitlesel üretimini benzersiz bir esneklik ve özgürlükle güçlendirir. Geleneksel üretim sürecinden kademeli olarak ayrılan bu model, dolaşımdaki dijital sermaye üzerinde sanal değerın sınırsız çoğalmasını kolaylaştırmaktadır. Üçüncü olarak, yukarıda açıklanan dijital sermaye çoğalması süreci, dijital sermaye ve finansal sermayenin birleşmesi yoluyla orijinal sanal sermayenin yeniden sanallaştırılmasını temsil etmekte ve dijital sermayenin finansallaşmasının önemli bir özelliğini vurgulamaktadır.

Dijital sermayenin finansallaşması doların uluslararası statüsünü güçlendiriyor

Sanayi ve finans sermayesi çağında, ABD doları fiyatlandırma, takas ve rezerv amaçları için uluslararası bir para birimi rolünü üstlenmişti. Bilgi teknolojisinin gelişimi, hem endüstriyel hem de finansal sermayeyi dijital dönüşüme doğru yönlendirerek teknoloji ve finansın kusursuz bir şekilde kaynaşmasını sağlamıştır. Bu kaynaşma, dijital sermayenin kapitalist alanın ilerlemeci evrimine öncülük etmesini sağlamıştır. Kapitalist dünyada

baskın para birimi olan ABD doları, dijital ve finansal sermayenin entegrasyonu sayesinde daha güçlü ve kapsamlı bir küresel etkiye sahip olmuştur. Sonuç olarak, para birimiyle ilgili çeşitli işlevleri yerine getirmede çevre ulusal egemen para birimlerinin yerini alma ihtimali daha yüksektir.

İlk olarak, dijital teknoloji çeşitli ürün ve hizmetlerin dijitalleşmesini sağlayarak kıymetli enformasyon verilerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bir kez metalaşan bu veri, günümüz kapitalizmde çok önemli bir faktör haline gelerek dijital kapitalistler için hayati bir artı değer kaynağı ve dijital sermayenin çoğalması için bir katalizör görevi görür. Dijital sermayenin finansal sermaye ile birleşmesi, veri enformasyon metalarının finansallaşmasına yol açmakta, bu süreç küresel enformasyon kanallarıyla iç içe geçmektedir ve ABD doları ile diğer uluslararası para birimleri bu finansallaşma yolculuğunda önemli bir rol oynamaktadır. İkinci olarak, bilgi veri metalarının finansallaşması zamansal ve mekansal engelleri ortadan kaldırarak çeşitli faktörlerin akışında maliyetlerin azalmasına yol açmaktadır. Bu da sermayenin dünya çapında yayılmasını hızlandırmakta ve sermayenin ticaret, finans, üretim, tüketim ve diğer alanlardaki etkisini artırmaktadır. Bu sektörlerde sermayenin finansallaşma düzeyini özellikle güçlendirerek, ABD doları ve diğer uluslararası para birimleri tarafından değerlendirilebilen ve kontrol edilebilen mal yelpazesini genişletmektedir. Üçüncü olarak, dijital sermayenin yükselişi işlemlerin artmasına ve sıklaşmasına yol açarak doların daha fazla benimsenmesine katkıda bulunmuş ve baskın bir takas para birimi olarak statüsünü güçlendirmiştir. Bilhassa, dijital teknolojiye dayanan yüksek frekanslı ticaret, kantitatif yatırım ve akıllı yatırım danışmanlığı hizmetleri gibi finansal faaliyetlerin yaygınlaşması, finansal piyasalardaki dolar işlemlerinin ölçeğini ve sıklığını önemli ölçüde artırmıştır. Dahası, dolara sabitlenmiş dijital

sabit paralar da dahil olmak üzere çeşitli dijital para birimlerinin ortaya çıkması, dijital işlemleri dolarla daha da iç içe geçirerek doların fiyatlandırmadaki etki alanını genişletmektedir. Fiyatlandırma alanındaki bu genişleme, doların bir takas para birimi olarak artan önemi ile birleşerek rezerv değerini güçlendirmektedir.

Kurumsal Finansallaşma Küresel Dolarizasyonun Temelidir

Emtia ve teknolojinin finansallaşmasının ABD dolarının uluslararası parasal gücünü artırdığı ve böylece ABD hükümetinin dolarizasyon yoluyla küresel ekonomi üzerindeki kontrolünü güçlendirdiği görülmektedir. Bununla birlikte, bu gelişme finansallaşmayı destekleyen ve kurumsal finansallaşma olarak adlandırılabilir bir dizi elverişli kurumsal düzenlemeye bağlıdır. Finansallaşmış bir kurumsal yapının benimsenmesi, küresel dolarizasyona ulaşılmasının güvence altına alınmasında çok önemli bir rol oynamaktadır.

Neoliberal ideoloji kurumsal finansallaşmaya hakimdir

Bretton Woods sisteminin çöküşünü ve Jamaika sisteminin gelişimini takiben, uluslararası para birimleri büyük bir çeşitlilik yaşamıştır. Sonuç olarak, ABD doları, başlıca emtialar için tek takas para birimi olma statüsünü kaybetmeye başlamış, bu da ABD dolarının uluslararası alandaki baskın rolünün azalmasına yol açmıştır. Buna karşılık olarak ABD, kurumsal finansallaşma yoluyla birincil uluslararası para birimi statüsünü güvence altına almış ve küresel finansallaşma çağını başlatmıştır.⁶ Neoliberalizm ideolojisine dayanan kurumsal finansallaşma, finansal serbestleşmeyi destekleyen ve teşvik eden bir dizi mekanizmayı ifade etmektedir.

Neoliberalizm, finansal gücün tekeli sermaye- de yoğunlaşmasının savunulduğu hakim bir ideolojidir. Küresel finansallaşma sistemi bu ideolojinin sürdürülmesinde merkezi bir öneme sahiptir ve bu ideolojinin omurgası olarak hizmet eden karmaşık bir kurumsal çerçevedir. Bu kurumsal düzenleme sadece neoliberalizmin ilkelerini pekiştirmekle kalmaz, aynı zamanda ABD dolarının uluslararası hakimiyetinin korunmasında da önemli bir rol oynar.

LPM reformları ABD dolarının uluslararası itibarının ve öneminin artışında çok önemli bir rol oynamıştır.

Önde gelen bir ekonomik ve siyasi ideoloji olan neoliberalizm, 1970'lerin ortalarındaki küresel stagflasyon krizi sırasında güç kazanmış ve ilk savunucularını ABD ve Birleşik Krallık'ta bulmuştur. Bu ideoloji, dünya genelinde politikaları önemli ölçüde etkileyen temel ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler özelleştirme, serbestleştirme, piyasalaştırma ve uluslararasılaştırmayı kapsamaktadır. Küresel finansallaşma sistemi, özel mülkiyet ve serbestleşme ilkeleri üzerine sıkıca inşa edilmiş ve ABD dolarının baskın rezerv para birimi olarak uluslararası baskınlığını güçlendirmiştir (Li ve Sun, 2020). Finansallaşma sisteminin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan Milton Friedman gibi serbest piyasa düşünürleri, bir ülkenin ekonomik kalkınmasının "tam serbestleşme", "kapsamlı özelleştirme" ve "kapsamlı piyasalaştırma" (genellikle "liberalization, privatization and marketization"un kısaltması olarak "LPM" mekanizması olarak bilinir) sütunlarına dayandığı inancını benimsemiştir.

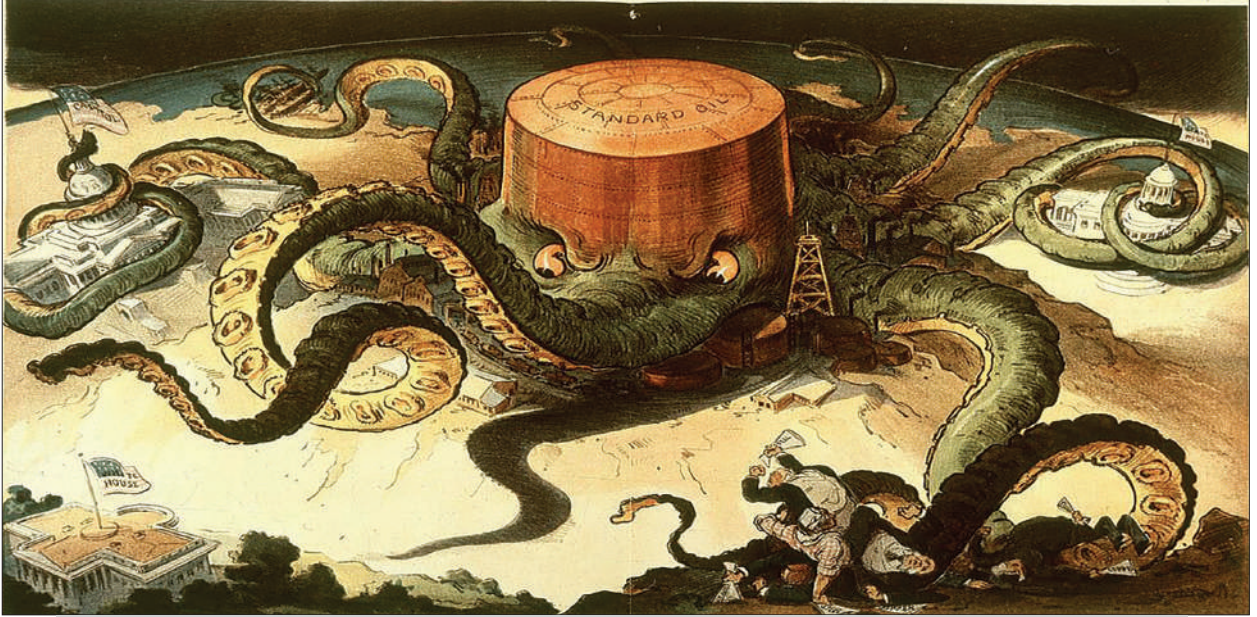
İlk olarak, uluslararası ekonomik mübadelelerin serbestleştirilmesi ve yerli ve yabancı işlemler için

eşit muamele sağlanması zorunluluğunu hararetle vurguladılar. Bu vizyona ulaşmak için gümrük duvarlarının kaldırılması, gümrük vergilerinin önemli ölçüde azaltılması ve vergi düzenlemelerinin basitleştirilmesi gerekiyordu. İkinci olarak, devlete ait varlıkların elden çıkarılması için özenle özelleştirme politikaları izlediler ve devlete ait tüm işletmeleri ve diğer değerli mülkleri etkin bir şekilde özelleştirme yoluna gittiler. Bu kapsamlı özelleştirme yaklaşımı çerçevesinde stratejik iş ortaklıkları, kiralama düzenlemeleri, hisse satışları ve mülkiyet haklarının tamamen devri söz konusu olmuştur. Üçüncü olarak, mali sektördeki devlete ait aktiflerin özelleştirilmesi, faiz oranlarının ve döviz kurlarının serbestleştirilmesi, sermaye piyasalarının dışa açıklığının artırılması, sermaye hesaplarının serbestçe konvertibilitesi ve açığa satış mekanizmalarının getirilmesi dahil olmak üzere mali sektörde kapsamlı piyasa odaklı reformları savunmuşlardır.

1980'lerden bu yana birçok gelişmekte olan ülke, engelleri ve kısıtlamaları kaldırmak için önemli "LPM" reformları gerçekleştirmiştir. Bu reformlar, ABD doları ve diğer egemen para birimlerinin küresel entegrasyonunu etkili bir şekilde kolaylaştırarak, dünyanın dört bir yanından gelen işgücü değerini kullanmalarını ve diğer ülkelerdeki işgücü piyasaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmalarını sağlamıştır. Sonuç olarak, bu reformlar ABD dolarının uluslararası itibarının ve öneminin artışında çok önemli bir rol oynamıştır.

"LPM" mekanizması malların finansallaşmasını teşvik eder

1970'lerde kapitalist ülkelerde ortaya çıkan ekonomik stagflasyon, esasen sermaye birikimi çelişkisinden kaynaklanıyordu ve dolaşımda tam olarak değerlendirilemeyen artı değerle birlikte

Finansallaşmaya doğru kayış, finansal tekkelci sermayenin küresel ekonomide hızla egemen olmasına yol açtı
(Fotoğraf: Monthly Review, 2018).

aşırı mal ve sermaye bolluğuna yol açtı. Sonuç olarak, malları ve üretken sermayenin çeşitli biçimlerini kapsayacak şekilde dolaşım sektöründe finansallaşma teşvik edildi. Finansallaşmaya doğru bu kayma, finansal tekkelci sermayenin küresel ekonomide hızla egemen olmasına yol açtı. Burada malların finansallaşması esas olarak tipik finansal niteliklere sahip dökme malları ifade etmektedir.

İlk olarak, dökme malların fiyatlandırılması piyasa mekanizmaları tarafından belirlenir. Malların fiyatı, kendi içsel değerleri ile piyasa arz ve talep güçleri tarafından ortaklaşa belirlenir ve fiyatlar bu değer etrafında dalgalanır. Yatırım değerinden yoksun olan finansallaştırılmamış mallar tipik olarak minimum fiyat dalgalanmaları yaşar, çünkü değerleri esas olarak kullanım değerlerinden türetilir. Ancak, finansallaştırılmış dökme mallar orijinal kullanım değerlerine ek olarak yatırım değeri de kazanırlar. Dolayısıyla,

işlemleri daha spekülâtif hale gelir ve sermaye kazancı elde etmeyi amaçlar. Odak noktasındaki bu değişim, bu malların fiyatlandırılmasını yalnızca spot piyasanın arz ve talep ilişkisi tarafından belirlenmekten uzaklaştırıp vadeli işlemler piyasasının yatırım ilişkilerinden etkilenmeye doğru kaydırmaktadır. Amerikan finans kapitalistleri, bu finansallaşmaya paralel olarak, finansal piyasa ticaret kurallarına uygun şekilde standartlaştırılmış vadeli işlem ticaret mekanizmaları kurdular. Bu gelişme sermaye devir hızını ciddi ölçüde hızlandırmış ve sermayenin kâr oranını artırmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, ister spot ister vadeli işlem olsun, bu piyasaları düzenleyen kuralları ağırlıklı olarak Amerikan finans kapitalistleri belirlemektedir. Buna ek olarak, sermaye döngüsünü tamamlamak için kullanılan herhangi bir para birimi, Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel finans dünyasındaki önemli etkisi ve egemenliği nedeniyle dolar bazında olmalıdır.

İkinci olarak, dökme emtia fiyatlarının uluslararası aktarımı piyasa mekanizmaları tarafından belirlenmektedir. Sermayenin serbest akışı ilkeleri çerçevesinde, dökme emtia fiyatlarının uluslararası aktarımını döviz piyasası mekanizması belirler. Bu mekanizma ülkeleri, kendi para birimleri ile ABD doları gibi uluslararası para birimleri arasındaki döviz kurları üzerindeki kontrolünden el çektiirmektedir. Bu da küresel finans piyasasında emtia vadeli işlem fiyatlarının oynaklığını arttırmaktadır. Bu süreç, mali sermayenin spekülasyon yoluyla kâr elde etmesini sağlar ve gelişmiş ülkelerin mali sistemlerine, diğer ülkelerin piyasalarına girme ve mali piyasa yoluyla istediği zaman artı değer elde etme kapasitesi verir. Bu da küresel piyasalarda dolar işlemlerinin sıklığını artırarak uluslararası piyasa işlemlerinin çapını genişletmektedir.

“LPM” mekanizması teknolojinin finansallaşmasını teşvik eder

Teknolojik gelişmede, sermayenin önemli müdahalesi, yenilikçi işçiler arasında işgücünün sürekli olarak yeniden üretilmesi için etkili güvenceler sunarak bir katalizör görevi görebilir. Bu da bir mıknatıs görevi görerek daha fazla işgücünü yenilikçi alana çeker ve başarılı teknolojik inovasyon olasılığını artırır. İnovasyon kuşkusuz önemli olmakla beraber, sermayenin birincil amacının yalnızca inovasyon değil, kârı maksimize etmek olduğunu kabul etmek çok önemlidir. Dolayısıyla, bilgi teknolojisi inovasyonundan kaynaklanan kazanımların önemli bir kısmı sermaye dolaşımını hızlandırmaya ve kâr elde etmeye yöneliktir. Bu etkinin özellikle belirgin olduğu alanlardan biri, finansal işlemlerde anlık iletişim teknolojisinin kullanılmasıdır. Bu teknoloji, finansal işlemlerin saniyeler içinde tamamlanmasını sağlayarak çeşitli malların ve sermayenin finansallaşmasını teşvik etmede önemli bir rol oynamıştır.

Sermaye bir kez finansallaştığında, sürekli kâr elde etmesini ve finans sektörü içinde sürekli sirkülasyon yoluyla kendi kendini çoğaltmasını sağlayan dönüştürücü bir süreçten geçer. “LPM” politikası tasarım, paketleme ve değerlendirme süreçlerini kolaylaştırarak teknoloji standartizasyonuna olanak sağlamaktadır. Bu standartlaştırılmış teknoloji daha sonra tanıtım turları aracılığıyla satışa sunulur. Nihayetinde teknolojinin finansal bir ürüne dönüşmesi, finansal piyasada serbestçe alınıp satılabilmesini sağlayarak yatırımcılara teknolojinin performansından ve büyümesinden faydalanma fırsatı sunar.

Bu noktada teknoloji, finansal sermayenin dolaşımında önemli bir aracıya dönüşür. Ağırlıklı olarak girişim sermayesi biçimindeki finansal sermaye, teknolojinin sanayileşmesinden elde edilecek uzun vadeli kârları tasarlamak yerine, artık teminatlandırma, ipotek etme ve sermaye transferi yoluyla anlık kazançlara öncelik vermektedir. Teknoloji sektöründeki finansallaşma olgusu sadece finans sektörünün kapsamlı büyümesini körüklemekle kalmamış, aynı zamanda genel iktisadi finansallaşma sürecini de hızlandırmıştır. Dahası, ABD doları ve diğer uluslararası para birimlerinin etki alanını genişleterek onları küresel piyasalarda daha vazgeçilmez hale getirmiştir.

“LPM” mekanizması finansal küreselleşmeyi ve küresel dolarizasyonu teşvik eder

Özelleştirme, serbestleştirme ve piyasalaşma neoliberal küreselleşmenin temelini oluşturmaktadır. Küresel ticaret, para, sermaye ve beceri piyasalarının serbestçe açılması, dünya çapındaki ekonomiler arasında kesintisiz bağlantılar için kurumsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu temel üzerine inşa edilen bilgi teknolojisi uygulaması, piyasalar arasındaki fiziksel mesafeyi ve engeli ortadan kaldırarak finansal sermayenin mekânsal transfer maliyetini büyük ölçüde düşürür ve yerel işgücü üretimlerinden kâr elde ederek faaliyet alanını küresel ölçekte sonsuza kadar

genişletir. Dolayısıyla küreselleşmenin genişlemesi, küresel ölçekte üretilen artı değeri maksimize etmek amacıyla küreselleşmenin ilerlemesini ve finansal sermayenin konsolidasyonunu ve tekelleşmesini büyütmektedir.

Sonuç olarak küreselleşme, ABD dolarının yaygın dolaşımını kolaylaştırmada çok önemli bir rol oynamış ve esas olarak kredi dolarlarına dayanan küresel bir finansal para sisteminin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu olgu, genellikle “dolar hegemonyası” olarak adlandırılan ve dolarizasyon olarak bilinen bir süreçle elde edilen ABD dolarının hakimiyetine yol açmıştır. Temelde, uluslararası piyasada dolar sirkülasyonunun ilerleyişi şu şekilde gerçekleşmektedir:

Küreselleşme, ABD dolarının yaygın dolaşımını kolaylaştırmada çok önemli bir rol oynamıştır.

ABD Merkez Bankası (FED)’in ABD doları ihracı, doların küresel bir para birimi olarak rolünü belirler. Diğer ülkeler döviz değişimi ya da uluslararası mal satışı yoluyla ABD doları edinirler. Sonuç olarak, ABD doları uluslararası bir para birimi haline gelir ve diğer ülkelerin para birimlerinin, finansallaşmış mallarının ve teknolojilerinin üzerinde etki yaratır. Bu ülkelerdeki ekonomik kuruluşlar dolar elde ettikten sonra, bu fonları, başta tahvil olmak üzere dolar cinsinden varlıklar edinerek ABD’ye iade ederler. Dolar, uluslararası ticaret işlemlerini kolaylaştıran baskın bir egemen para birimi olarak hareket ettiğinden, bu dolar akışı ABD vatandaşlarının tüketim için küresel emtia piyasasından mal satın almalarını sağlar. Bu durum, Şekil 2’de gösterildiği gibi, ABD’deki seçilmiş bir grup para politikası liderinin, esasen daha fazla dolar basarak küresel emtiayı kolaylıkla temin etme gücüne sahip olduğu bir senaryo yaratmaktadır.

ABD’nin Faiz Öncelikli Para Politikasının Olumsuz Etkileri ve Dolarsızlaştırma Önlemleri

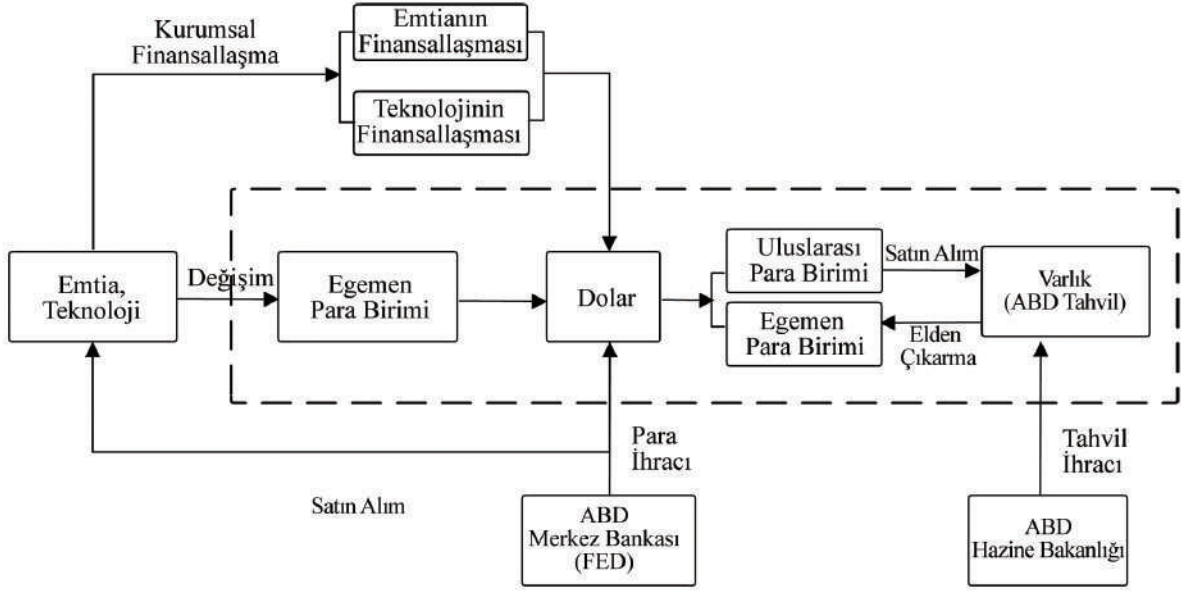
ABD’nin Faiz Öncelikli Para Politikası ve de-dolarizasyona Etkisi

“LPM” mekanizması altında, FED’in faiz oranı politikası ayarlamaları küresel ekonomiyi önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin, 1980’lerdeki Latin Amerika borç krizi, 1994’teki Meksika döviz krizi, 1997’deki Asya finansal krizi, 2007’deki ABD subprime krizi ve ardından gelen Avrupa borç krizi, faiz politikası düzenlemelerinden etkilenmiştir. 2015 yılından itibaren ABD faiz oranlarındaki artış, Arjantin gibi bazı gelişmekte olan ekonomilerden önemli miktarda sermaye çıkışına yol açarak ekonomik durgunluklara neden olmuştur.

ABD dolarının muazzam etkisi ve yıkıcı gücü, “LPM” mekanizması üzerine inşa edilmiş uluslararası para birimi statüsünden kaynaklanmaktadır. FED enflasyonla mücadele etmek ve emek-sermaye çatışmalarını hafifletmek için faiz oranlarını yükselttiğinde, küresel olarak dolar cinsinden varlıkların getirilerini de artırır. Dolar cinsinden borçlanmanın maliyeti de buna bağlı olarak yükselir. Sonuç olarak, dolar sıkıntısı çeken kuruluşlar dolar finansmanını kısar veya dolar kredilerini geri öder. Buna karşılık, dolar fazlası olanlar ise yatırımlarını ABD Hazine tahvilleri gibi dolar cinsinden varlıklarını güçlendirmeye yönlendirir. Bu ekonomik davranışlar, doların ABD’ye geri dönmesiyle sonuçlanmakta, sermaye yoğunlaşmasını ve konsolidasyonu arttırmakta ve böylece mali kapitalistlerin tekelci hakimiyetini güçlendirmektedir.

Çevre ülkelerde bu durum sermaye kaçışına yol açmakta ve ciddi vakalarda para biriminin değer kaybetmesi, aktiflerin çökmesi, ekonomik durgunluk ve ekonomide geniş çaplı zorlukların yaşandığı finansal krizleri tetiklemektedir.

Şekil 2. Uluslararası Piyasada Dolar Sirkülasyonunun Gelişimi

(Cheng & Lu, 2023).

Yurtiçi emek-sermaye çatışmaları geçici olarak yatıştığında ve finansal kapitalistler kâr elde ettiğinde, ABD faiz indirimleri yoluyla niceliksel gevşeme uygular. FED, uluslararası rezerv para talebini karşılamak için küresel piyasayı önemli miktarda dolar arzıyla doldurarak geniş çaplı döviz ihracına girişir. Bu dönemde, finansal kapitalistler sık sık spekülasyon yaparak çevre ülkelerden yüksek kaliteli varlıkları önemli ölçüde indirimli fiyatlarla satın alabilir, bu da potansiyel olarak aktif balonlarına veya bu ülkelerde aşırı borç birikimine yol açabilir. Tarihsel olarak bu süreç periyodik olarak tekrarlanır ve nihayetinde çevre ülkelerde emek tarafından yaratılan değer kademeli olarak ABD merkezli finansal kapitalistlerin eline geçmesiyle sonuçlanır.

2022 yılında FED bir dizi faiz artırımını başlatmış, Aralık ayı sonuna kadar faiz oranlarını yedi kez artırarak toplamda %4.25’lik bir artışa neden olmuştur. Bu kez, faiz artırımına COVID-19 salgını

ve Rusya-Ukrayna çatışmasından kaynaklanan enflasyondaki artış neden olmuştur. Ancak, gelişmekte olan ekonomiler yüksek enflasyon ve artan borçlar gibi ek zorluklarla karşı karşıya kalırken, sermaye çıkışlarının durumu daha da kötüleşti.

ABD, doların yerel işlevine öncelik verirken küresel para birimi işlevini göz ardı etmektedir. Yüksek frekanslı ve büyük ölçekli faiz artışları çevre ülkeler için yıkıcı sonuçlar doğuracak ve ABD dolarının uluslararası para birimi statüsünü aşındıracaktır.

İstatistiklere göre, dünya çapında 90’dan fazla finansal düzenleyici otorite, FED’in politikasından etkilenecek faiz oranlarında artışa gitmiş ve bu da 300 defadan fazla faiz artışıyla sonuçlanmıştır. Bu önemli faiz artışları ise daha yüksek fonlama maliyetlerine yol açmış, ekonomik durgunlukların başlangıcı için uğursuz bir sinyal görevi görmüş ve birçok ülkenin yakında karşılaşabileceği potansiyel

krizlere işaret etmiştir. Bir zamanlar kişi başına düşen GSYH'si yüksek olan Arjantin, gelişmekte olan piyasa ülkeleri için neoliberal ekonomi teorisine dayanan özelleştirme ve piyasa odaklı reformları benimsemesinin ardından tekrarlayan ekonomik ve mali krizler ve sosyal huzursuzluklarla boğuşmaktadır.

Çevre Ülkelerin De-dolarizasyonu Üzerine Tavsiyeler

Para politikası ayarlamalarının zararlı etkilerinin yanı sıra, ABD federal borcu 2022 yılı sonunda yaklaşık 31,4 trilyon dolara ulaşarak borç tavanına yaklaşmış ve yıllık GSYH'sinin %122'sini oluşturmuştur. Son otuz yılda ABD dolarının satın alma gücü %60'tan fazla değer kaybetmiştir. Yaklaşık 40 ülke, ticaret ve ödemelerde ABD dolarını devre dışı bırakmak için blok zinciri teknolojisini veya para birimi takaslarını kullanarak de-dolarizasyon sürecine girmiştir. Elbette de-dolarizasyon ABD'nin baskın gücüne meydan okumaktadır ve bir gecede gerçekleştirilemez. Biz ilgili ülkelerin aşağıdaki hususlara öncelik vererek de-dolarizasyon sürecini etkili bir şekilde ilerletebileceğine inanıyoruz:

ABD Doları ve varlıklarına bağımlılığı azaltmak için uluslararası para birimlerinin çeşitlendirilmesinin teşvik edilmesi

İlk olarak, uluslararası rezervler akılcı bir şekilde paylaştırılmalı, ilgili ülkeler uluslararası rezervlerin yapısını iyileştirmek ve ABD'nin altın üzerindeki tekeli zayıflatmak için altın rezervlerini artırmaya çalışmalıdır. Buna ilaveten, ülkeler ABD doları tahvillerinde aşırı miktarda bulundukları varlıklarını derhal azaltmalı ve uluslararası varlık tahsislerini çeşitlendirmelidir. İkinci olarak,

ABD doları dışındaki uluslararası para birimlerinin ve ABD dolarına bağımlılığı azaltma potansiyeli olan gelişmekte olan ekonomilerin para birimlerinin varlıkları artırılmalıdır. Üçüncüsü, ticaret ve finasta yerli para birimlerinin kullanımını artırmak ve böylece iç ticaret ve finans piyasalarını istikrara kavuşturmak için yakın ilişkili ticaret ortaklarıyla swap anlaşmaları imzalamak. Dördüncüsü, Avrupa INSTEX, Çin CIPS ve BRICS Pay gibi mevcut sistemler üzerine yeni para ödeme sistemlerini inşa etmek ve SWIFT ile rekabet edecek yeni uluslararası ödeme sistemlerini ortaklaşa oluşturmak, geliştirmek veya kurmak, ödeme bağımsızlığını ve güvenliğini sağlamak.

Finansallaşma eğilimine karşı koymak için reel ekonominin gelişimine odaklanılması

Finansallaşma, özellikle de dijital finansal sermayenin oluşumu ve gelişimi, ABD'nin gelecekte uluslararası konumunu güçlendirmesi için hayati önem taşıyor. Ülkeler bu eğilimi dikkate alarak ön alıcı tedbirler almalıdır. İlk olarak, salt finansal teknolojilere yönelik piyasa yatırımlarını azaltmak veya kısıtlamak için hükümet düzenlemelerini güçlendirilmeli, sermaye üretim teknolojilerinin araştırılması ve geliştirilmesine yönlendirilmelidir. İkinci olarak, yurt içinde geliştirilen veya yurt dışından getirilen ileri teknolojilerin imalat sektörünü ve diğer reel ekonomileri geliştirmek için kullanılmasını sağlayarak, bunların finansal alanda spekülasyon finansal araçlara dönüşmesini engellemelidir. Son olarak ise, dijital platformlarca temsil edilen dijital sermayenin gelişimini düzenleyerek, bu platformlardaki finansallaşma faaliyetlerini kontrol altına almak ve son derece tekeli ve ABD kontrolündeki dijital finansal sermayenin oluşumunu engellemek sayılabilir.

Mutlak “LPM” reformlarının bir ulus üzerindeki zararlarını tam olarak anlamak

İlk olarak, dünya çapında ülkeler, özellikle de gelişmekte olan ekonomiler, yabancı sermayeye bağımlılığı etkin bir şekilde kontrol etmek için kendi iç ekonomilerindeki aşırı özelleştirmeyi düzeltmeli ve kamu iktisadi teşebbüslerinin genel ulusal ekonomilerindeki oranını artırmalıdır. İkinci olarak, dış ticaret için bir dereceye kadar liberal politikalar uygulamalı, endüstriyel düzenlemelere aktif olarak katılmalı, ihracata yönelik endüstrilerin ölçeğini küçültmeli ve ekonominin dışa bağımlılığını azaltmalıdır. Uluslararası finans tekellerinden gelen anormal sermaye akışını sınırlamak için döviz kontrol politikaları uygulanmalıdır. Son olarak, ülkenin refahı için hayati önem taşıyan kilit endüstriler tamamen piyasalaştırılmamalı, doğrudan hükümet tarafından yönetilmeli ve sosyal istikrarın korunmasının temeli olarak hizmet etmelidir. Bu yaklaşım, küresel finansallaşma sisteminin etkisini hafifletmeye yardımcı olur ve ABD para politikasındaki düzenlemelerin neden olduğu şokları azaltır.

Çin’in de-dolarizasyonu için çıkarılacak dersler

Dolarizasyonun genel tanımına göre Çin de, dolarize olmuş bir ülkedir ve önemli miktarda ABD doları rezervine sahiptir. Mevcut jeopolitik durum ve ABD hükümeti tarafından Çinli şirketlere sık sık uygulanan yaptırımlar göz önüne alındığında, de-dolarizasyon Çin için önemli finansal risklere karşı korunmak ve finansal güvenliği sağlamak için stratejik bir seçim olabilir. Dolarizasyon mekanizmalarına ve de-dolarizasyona giden ülkelerin deneyimlerine dayanarak,

Çin’in aşağıdaki üç hususa öncelik vermesi gerekmektedir:

İlk olarak, finansal güç üzerinde hakimiyet kurmak de-dolarizasyona ulaşmak için temel önemdedir. Reform ve dışa açılmadan bu yana, Çin’in ihracat odaklı ekonomisinin hızlı gelişimi neticesinde büyük miktarda ABD doları rezervi birikmiştir. Sonuç olarak, para birimi emisyonu ve varlık fiyatlandırma gücünden kısmen vazgeçilmesi gerekmiştir. Böyle bir bağlamda, çoğu finansal varlığın özelleştirilmesi potansiyel olarak Wall Street merkezli finansal sermayenin hakimiyetine yol açabilir ve Çin’in finansal güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturabilir.

İlk olarak, Arjantin gibi gelişmekte olan ekonomilerdeki “LPM” reformundan dersler çıkarılmalı ve reform ve dışa açılma sürecinde ulusal ekonomik ve mali güvenliğe öncelik vermeliyiz. İkinci olarak, ulusal ekonominin can damarı olan mali güç birkaç kişinin elinde toplanmamalıdır. Finansal reform ve kalkınma sırasında, kamu sektörünün finansal sistemdeki baskın konumu temin edilmeli, böylece finansal varlıkların geniş halk kitleleri tarafından denetlenmesi ve yönetilmesi garanti altına alınmalıdır. Son olarak, özel finans kurumları, yaratıcılıkları ve esneklikleri ile Çin’in finansal sisteminin geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle bunlar, devlete ait finans kurumlarını tamamlayabilir ve geliştirebilir, rehberliği ve etkin denetimi güçlendirerek ulusal finansal güvenliği korumak için ortaklaşa bir güç haline gelebilirler.

İkinci olarak, nitelikli ekonomik kalkınma, de-dolarizasyonun sağlanması için sağlam bir temeldir. De-dolarizasyon Amerikan finans kapitalistlerinin temel çıkarlarına zarar vermektedir. Sadece yüksek kaliteli ekonomik kalkınmayı

gerçekleştirerek ABD'nin çeşitli yönlerden gelen baskılarına temelden cevap verebilir ve gerçek de-dolarizasyonu sağlayabiliriz. Çin, ekonomisinin “hakikatten ayrılıp sahteye yönelmesine” karşı korunmalıdır. Emtia, teknoloji ve diğer alanların finansallaşması kâr marjlarını arttırmıştır ancak yerel ekonomik büyümeyi ilerletmemiştir. Düşük nitelikli kalkınma, Wall Street merkezli finansal sermaye tarafından avlanma eğilimindedir.

Çin, ekonomisinin “hakikatten ayrılıp sahteye yönelmesine” karşı korunmalıdır.

Ayrıca Çin, yüksek kaliteli ekonomik kalkınmayı yönlendiren kritik ana teknolojilerde atılımlar gerçekleştirmek için gerekli temel araştırma yeteneklerini geliştirmelidir. Yetenek, teknolojik inovasyon için esastır. Uzun vadede Çin, yetenek geliştirme konusunda yerli üniversiteleri ve araştırma enstitülerini desteklemeye devam etmelidir. Kısa vadede ise Çin, dünyanın önde gelen Çinli bilim insanlarını Çin'e dönmeye teşvik ederken Rusya, Avrupa Birliği ve hatta Sri Lanka dahil olmak üzere çeşitli ülkelerden seçkin yabancı yetenekleri Çin'de yaşamaya ve ileri düzeyde bilimsel araştırmalara katılmaya teşvik edebilir.

Son olarak Çin, reel ekonomide yüksek teknolojinin uygulanmasını geliştirmelidir. Finansal gelişme ve teknolojik yenilik karşılıklı olarak birbirini güçlendirmektedir. Ancak, her ikisi de yüksek nitelikli kalkınmayı gerçekleştirmek için reel ekonomiye hizmet etmelidir. Örneğin Çin, endüstriyel fonlar kurarak ve işletme yöneticileri

yetiştirerek yapay zeka, büyük veri, blok zinciri ve kuantum iletişimi gibi yüksek teknolojiye dayalı reel sektörlerin gelişimini destekleyebilir ve gelişmekte olan sektörleri yüksek nitelikli ekonomik kalkınmanın büyüme merkezi haline getirebilir.

Üçüncüsü, Renminbi'nin uluslararasılaşması de-dolarizasyon yolunda atılmış önemli bir adımdır. İlk olarak, Renminbi'nin uluslararası fiyatlandırmadaki ve takas işlemlerindeki oranını arttırmalıdır. Hem Marksist para teorisi hem de Batı finans teorisi, egemen para birimlerinin sürdürülebilir uzun vadeli bir uluslararası rezerv para birimi olarak uygulanabilir olmadığı konusunda hemfikirdir. Bu nedenle Renminbi'nin uluslararasılaştırılması, uluslararası ticarette fiyatlandırma ve takas işlemlerindeki rolüne odaklanmalıdır (Liu ve Cheng, 2020). Bu, Kuşak ve Yol Girişimi gibi bölgelerde dijital Renminbi işlemlerini teşvik ederek, bölgeselleştirilmiş bir dijital Renminbi ağı oluşturarak ve ardından bunu diğer ilgili bölgelere genişleterek başarılabılır. İkinci olarak, sermaye hesabı açılımlarına ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Renminbi'nin uluslararasılaşması, ABD egemenliğindeki küresel finans sistemine bütünleşmeyi gerektirecek bir düzeyde sermaye hareketinin açılmasını zorunlu kılmaktadır (Cheng ve Sun, 2015: 1-7). Bu süreçte ihtiyatlı ve kademeli bir yaklaşım uygulanmalıdır. Sermaye hareketleri açılımı sürecinde, uluslararası ve yerel politikalarındaki düzenlemeler veya ekonomik dalgalanmalar nedeniyle uluslararası sermaye giriş ve çıkışları birkaç hatta onlarca kat artabilir. Spekülatif sermaye baskın hale gelirse, Çin ekonomisini önemli ölçüde etkileyebilir. Buna karşı koymak için Tobin vergileri ve geri ödemesiz rezervler gibi tedbirlerin uygulanması spekülatif sermaye akışını etkili bir şekilde engelleyebilir.

Sonuç

Özetle, bu makale dolarizasyonun mekanizmalarını, pratik etkilerini ve alternatif politikaları araştırmak için Marksist para teorisinden yararlanmıştır. Finansallaşma merceğinden bakıldığında, ABD doları tarafından yönetilen küresel para sistemi üç aşamadan geçmiştir: Altın-dolar çerçevesi, petro-dolar yapısı ve kurum-dolar şeması. Alternatif olarak küresel finansallaşma sistemi olarak adlandırılan kurum-dolar sistemi, neoliberal kurumsallaşma yoluyla gerçekleştirilen emtia ve finans piyasaları ile yerel ve uluslararası piyasaların birleşmesini temsil etmektedir. Bu durum, ABD dolarının uluslararası parasal etkisinin artmasını daha da kolaylaştırmıştır.

Genel olarak, finansallaşma potansiyel olarak egemen para biriminin gücünü artırmakta, uluslararası parasal dolaşımın hızını artırmakta ve kredi ve ek araçlar yoluyla ABD dolarının küresel erişimini geliştirmektedir. Teknolojik açıdan bakıldığında, kapitalizmin dijitalleşmesi de bu süreci hızlandırmıştır. 1970'lerden bu yana neoliberalizm hem finansallaşmada hem de ABD dolarının uluslararasılaşmasında etkili olmuştur. New York Ticaret Borsası, Londra Metal Borsası, New York Ticaret Borsası, Chicago Ticaret Borsası ve Londra Kıtalararası Borsası gibi büyük fiyatlandırma merkezleri, emtia fiyatlarını ABD doları cinsinden belirleme gücüne sahiptir ve böylece diğer ülkelerin uluslararası işlemlerinde para birimi tercihinin doğrudan etkilemektedir.

Bununla birlikte, ticaret ve ödemelerde ABD dolarını devre dışı bırakan blok zinciri teknolojisi ve para birimi swapları sayesinde de-dolarizasyona doğru gelişen bir hareket gözlemlenebilir. Birçok ülke LPM reformlarını terk ederse bu ilerleme hızlanabilir. Çin dahil olmak üzere bu tür ülkeler, devlet denetimini ve etkin düzenlemeyi güçlendi-

rerek, sağlam bir teknolojik çerçeve ile desteklenen yüksek kalibreli ekonomik büyümeyi savunarak, teknolojik finansallaşmayı kontrol altına alarak ve uluslararası parasal çeşitliliğin teşvik edilmesi ve Renminbi'nin uluslararasılaştırılması gibi ABD dolarına alternatifler önererek finansal güvenlik ve istikrarlarını güçlendirmelidir. 🌸

Notlar

¹ Bu ülkeler arasında Polonya, Hırvatistan, Türkiye, Mısır, Macaristan, Şili, Meksika, İsrail, Belarus, Peru, Romanya, Arnavutluk ve diğerleri bulunmaktadır.

² Kamboçya, Laos, Myanmar ve Vietnam gibi ülkeler de dahil.

³ 1974 yılında ABD, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) ABD dolarını petrolün fiyatlandırılması ve ticari anlaşmaların yürütülmesi için tek para birimi olarak belirlemesi karşılığında Suudi Arabistan ile Suudi güvenliğinin garantisini gerekçe göstererek "Sarsılmaz Anlaşma" imzaladı.

⁴ Emtialar üzerindeki vadeli işlem sözleşmelerinin büyük ölçekli metalaşması, küresel finansallaşma sisteminin oluşumunun ayırt edici bir özelliğidir. Temel bir emtia olarak enerji, 1970'lerde vadeli işlem sözleşmelerinin ortaya çıkışına tanık olmuş ve 1980'lerde olgunlaşmıştır. Bu da emtiaların kitlesel finansallaşmasının 1980'lerde, Washington Uzlaşısı'nın kurulduğu dönemde gerçekleştiğini göstermektedir. Metnin ilerleyen bölümlerinde analiz edildiği üzere, küresel finansallaşma sisteminin oluşumu, neoliberal rejimin güvencesiyle emtiaların finansallaşması üzerine inşa edilmiştir.

⁵ Emtianın finansallaştırılması, bir emtianın kullanım değeri üzerine inşa edilir, yatırım ve finansman potansiyelini keşfederken ek finansal nitelikler ekler. Bu ek özellikler para biriminin özelliklerine benzer olabilir ve kıtlık, depolanabilirlik ve likidite gibi özelliklere sahip emtiaları finansallaştırma için uygun adaylar haline getirir. Yenilenemeyen, son derece kıt, likiditesi yüksek ve kolay depolanabilir emtialar daha belirgin finansal nitelikler gösterir. Bu emtialar arasında, ham petrol, demir dışı metaller, tarım ürünleri, demir cevheri ve kömür gibi sanayileşme ile yakından bağlantılı olan ve küresel olarak talep edilen önemli kalemler genellikle dökme emtia olarak adlandırılır.

⁶ Küresel finansallaşmış sistem ile diğer para sistemleri arasındaki temel ayrım, dolaşım alanı içerisinde bir ülkenin emtia piyasası ile finans piyasası arasındaki geleneksel sınır üzerindeki dönüştürücü etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu paradigmatik değişim, emtia ve finans piyasaları arasında daha önce var olan uçurumun kapatılmasına hizmet etmekte ve uluslararası finans piyasasında genellikle "emtia-finans-ABD doları-emtia" döngüsü olarak adlandırılan kapalı bir döngü yapısının kurulmasıyla sonuçlanmaktadır.

Kaynakça

- Cai, H., Yi, G. (2003) Advantages and Disadvantages of Dollarization and the Attitude of the United States. *International Economic Review*, 2.
- Catão, L., Terrones, M. (2016). Financial De-Dollarization: A Global Perspective and the Peruvian Experience. IMF Working Papers, 097.
- CGTN. (2017). Was 2017 the year that Chinese fintech grew up?. 20 Temmuz 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://news.cgtn.com/news/3341544f79637a6333566d54/index.html>
- CGTN. (2022). Dollar hegemony: The world's trouble with the U.S. currency. 20 Temmuz 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://news.cgtn.com/news/2022-06-15/Dollar-hegemony-The-world-s-trouble-with-the-U-S-currency-1aT00Llj48/index.html>
- Cheng, E., Li, J. (2021). An International Political Economy Analysis of Maritime Cooperation in the Belt and Road Initiative. *Journal of Management*, 34(01): 1-12.
- Cheng, E., Sun, Y. (2015). The "Impossible Trinity" and New Considerations for China's Capital Account Liberalization. *Journal of Liaoning University (Philosophy and Social Sciences Edition)*, 43(05).
- Cheng E., Xia H. (2007). Dollar Hegemony: An Important Means for the United States to Plunder Other Countries' Wealth. *Studies on Marxism*, (12): 28-34.
- Fratzcher, M., Mehl, A. (2013). China's Dominance Hypothesis and the Emergence of A TriPolar Global Currency System. *The Economic Journal*, (12).
- Geng, N., Scutaru, T., Wiegand, J. (2018). Carry Trade vs. Deposit-Driven Euroization. IMF Working Papers, W.P/18/58, 3.
- Gong, X., Zhao, M. (2021). Is the Belt and Road Initiative a Debt Trap for Underdeveloped Countries? - An Analysis Based on Political Economy. *Journal of Economics of Shanghai School*, 19(03): 87-104.
- He, C., Lian, J. (2015). Research on Currency Internationalization Path: A Case Study of Dollarization in ASEAN Countries. *Southeast Asia Survey*, (02): 31-36.
- Husain, M.A. (2006). To Peg or Not to Peg: A Template for Assessing the Nobler. IMF Working Paper, WP/06/54, (2):13.
- IMF. (2023). The Dollar Glut. 20 Temmuz 2023 tarihinde şu adresten alındı: https://www.imf.org/external/np/exr/center/mm/eng/mm_sc_03.htm
- Isakova, A. (2010) Financial Sector Development and Dollarization in the Economies of Central Asia. Final Report, Grant No.RRC IX 69.
- Izurrieta, A. (2003). Dollarization as a Tight Rein on the Fiscal Stance. In *Dollarization. Lessons from Europe and the Americas*, edited by L. P. Rochon and M. Seccareccia. London: Routledge.
- Journalist. (2018). Development of the Currency Power System and Contemporary Historical Processes - An Interview with Senior Professor Lu Pinyue of Shanghai University of Finance and Economics. *Studies on Marxism*, (12).
- Kokenyne, A., Ley, J., and Veyrune, R. (2010). Dedollarization. IMF Working Paper, WP/10/188, (8):19.
- Kubo, K. (2017). Dollarization and De-dollarization in Transitional Economies of Southeast Asia. Palgrave Macmillan.
- Li, H., Li, S. (2019). The Cycle of Strong Dollar, the Tide of De-dollarization, and the Adjustment of RMB Internationalization Strategy. *Economist*, (05): 68-75.
- Li, X., Sun, L. (2020). "Neoliberalism" in the Mirror of European and American Anti-epidemic Practices and Dilemmas. *Journal of Economics of Shanghai School*, 18(02): 171-185.
- Li, Y., Huang, J. (1999). Research on Dollarization Issues. *Journal of Financial Research*, (09): 56-62,81.
- Linn, J.F., Zucker, L. (2019). An "Insideout" Perspective on the Impact of the Belt and Road Initiative in Central Asia and the South Caucasus: How to Maximize its Benefits and Manage its Risks. 2019 Eurasia Meeting Emerging Markets Forum Background Paper, 10-14.
- Liu, W., Cheng, E. (2020). An Analysis of the Strategic Choice for Renminbi Internationalization: Based on Marxist Theory of Money. *Shanghai Journal of Economics*, (07): 5-14.
- Liu Y., Cheng E. (2022). Opposing American Cyber Hegemony, Defending Our National Cyber Sovereignty and Security. *Chinese Journal of Political Economics*, (01): 183-184.
- Lu, C. (2021). The Theoretical Mechanism and Practice of Economic Financialization - Based on the Perspective of Capital Accumulation Theory. *Shandong Social Sciences*, (08): 130-136.
- Lu, C., Ding, X. (2016). Political Economy Analysis of Economic Financialization Behavior - An Evolutionary Game Framework. *Journal of Finance and Economics*, 42(07): 52-62,74.
- Luca, A., Petrova, I. (2008). What drives credit dollarization in transition economies?. *Journal of Banking & Finance*, 32(5).
- Marx and Engels Collected Works: Volume 8. (2009). Beijing: People's Publishing House, 51.
- Mary, Q. (2008). Neoliberal Restructuring, Financialisation and Socio-political Competition in Argentina: the Convertibility System and the Contradictory Outcomes of Dollarisation 1989-2001. *Contemporary Politics*, 14.
- Mendoza, E.G., Rojas, E. (2017). Liability Dollarization, Sudden Stops & Optimal Financial Policy. NBER Working Papers, 10: 2-10.
- Missaglia, M. (2021). Understanding Dollarisation: A Keynesian/Kaleckian Perspective, *Review of Political Economy*, 33.
- Monthly Review. (2018). What Is Monopoly Capital?. 22 Temmuz 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://monthlyreview.org/2018/01/01/what-is-monopoly-capital/#lightbox/0/>
- Mwase, N., Kumah, F.Y. (2015). Revisiting the Concept of Dollarization: The Global Financial Crisis and Dollarization in Low- Income Countries. IMF Working Paper, WP/15/12,1:3.
- Naceur, S.B., Hosny, A., Hadjian, G. (2015). How to De-Dollarize Financial Systems in the Caucasus and Central Asia?. IMF Working Paper, WP/15/203, 9: 4.
- Reinhart, C.M., Rogoff, K.S., Savastano, M.A. (2014). Addicted to Dollars. *Annals of Economics and Finance, Society for AEF*, 15(1):1-50.
- Ren, C., Cheng, E. (2021). A Political Economy Analysis of Fiscal Deficit Monetization and the U.S. Financial Crisis. *Shanghai Journal of Economics*, (03).
- Song, W. (2006). Research on Dollarization Issues. *Research on Finance and Economics*, (08).
- Tao, S., Xu, L. (2020). Institutional Differences in Different Forms of Currency Regionalization: A Comparative Study of Dollarization and the Eurozone. *Reform and Strategy*, 36(07): 18-26.
- UNCTAD. (2023). A World of Debt. 1 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://unctad.org/publication/world-of-debt>
- Wang, S., Fang, L., Li, J. (2018). Analysis of the Macroeconomic Effects of Dollarization Based on the DSGE Model: The Case of Cambodia, Laos, and Vietnam. *Journal of Finance and Economics Theory*, (03): 86-98.
- Wang, S., Xiao, Z., Liu, W., Wu, Y. (2022). Dollarization and Monetary Policy Spillover Effects. *World Economy Studies*, (06).
- Wang, W., Qin F., Liu Q. (2018). Research on the "De-dollarization" of Central Asian Countries and the "Going Out" Strategy of the RMB. *Shanghai Journal of Economics*, (02): 74-83.
- Wang, W., Qin, F., Liu Q. (2019). Research on the "De-dollarization" of Central Asian Countries under the Diversification of the International Monetary System. *Financial Theory and Practice*, (06): 109-118.
- Wei, W., Fang, W. (2003). Definition, Formation Mechanism, Costs, and Benefits of Dollarization: A Literature Review. *World Economic Papers*, (01).
- Xie, F., Xiaolu, K., Zhi, L. (2022). Financialisation of developing and emerging economies and China's experience: how China resists financialisation. *Cambridge Journal of Economics*, beac037, <https://doi.org/10.1093/cje/beac037>.
- Yang, Z., Xiao L. (2022). Background and Impacts of the Federal Reserve's Interest Rate Hikes. *China Finance*, (11): 68-69.
- Yuan, H. (2021) Marxist Critique and Transcendence of Modern Monetary Theory. *Chinese Journal of Political Economics*, (04).
- Zhang, Y. (1999). Dollarization: Reality, Theory, and Policy Implications. *World Economy*, (09).
- Zheng, Z. (2020). World Multi-Level Differentiation of Wealth and Capital International Erosion. *Chinese Journal of Political Economics*, (02): 110-123.

Jeopolitik Ekonomi Araştırma Grubu Direktörü

Prof. Dr. Radhika Desai

“Çözümün Anahtarı, Alternatif Finansal İşbirliğinin Sistematik Hale Getirilmesi”*

Prof. Dr. Radhika Desai, Kanada Manitoba Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim üyesi ve Jeopolitik Ekonomi Araştırma Grubu Direktörüdür. Geopolitical Economy: After US Hegemony, Globalization and Empire (2013), Slouching Towards Ayodhya: From Congress to Hindutva in Indian Politics (2nd rev ed, 2004) and Intellectuals and Socialism: ‘Social Democrats’ and the Labour Party (1994), New Statesman and Society Ayın Kitabı eserlerinin yazarıdır. Russia, Ukraine and Contemporary Imperialism, International Critical Thought (2016) Özel Sayısı, Theoretical Engagements in Geopolitical Economy (2015), Analytical Gains from Geopolitical Economy (2015), Revitalizing Marxist Theory for Today’s Capitalism (2010) and Developmental and Cultural Nationalisms (2009) kitaplarının editörüdür. Ayrıca aralarında Economic and Political Weekly, International Critical Thought, New Left Review, Third World Quarterly, World Review of Political Economy ve çok sayıda dergilerde yayımlanmış politik ekonomi, kültür ve milliyetçilik konularında makaleleri bulunmaktadır. Alan Freeman ile birlikte, Manchester University Press’in Jeopolitik Ekonomi kitap serisi ve Pluto Press’in Kapitalizmin Geleceği kitap serisinin editörlüğünü yürütmektedir.

*Çeviri: Tolga Dışçi

“Dolarsızlaştırmayı farklı ama birbiriyle ilişkili iki süreç şeklinde düşünmek gerekir. Birincisi, dolar sisteminin kendi içinde artan çelişkileridir. İkincisi ise alternatiflerin artan mevcudiyetidir. Bu alternatiflerin çoğalmasa sistematik değildir, belirli bir geçici karaktere sahiptir ve önemli sayıda ülke alternatif birleşik uluslararası parasal düzenlemeler için bir plan oluşturana kadar bu karakterini koruyacaktır. Dolayısıyla sistematik bir çözüme ihtiyaç vardır ve bu da ancak dünya ekonomisinin yeterince büyük bir bölümünü temsil eden yeterince çok sayıda ülke bir çözüm oluşturmak için karşılıklı olarak anlaştığında gerçekleşecektir. Bir ülkenin kalkınmasına yönelik bir finansal sistem yaratmanın ilk adımı sermaye kontrolleri uygulamaktır. ABD’nin finansal hakimiyetini kırmak için önemli olan bir diğer yol da ülke içinde yabancı sermayeye bağımlı olmayan güçlü bir finansal sektör yaratmaktır. Böyle bir finansal sektör, ihracat pazarlarında rekabetçi olma olasılığı en yüksek olan sektörler de dahil olmak üzere, üretken yatırımlara yönelmelidir. Çok kutupluluğun yaygınlaşması ülkeler arasındaki güç farklılıklarını azaltacağından, genişleyen üretim kapasitesi, birbirleriyle giderek daha eşit bir temelde ilişki kuran ülkeler arasında uluslararası işbirliği olanaklarını arttırmakla kalmayacak, aynı zamanda her türlü finansal işbirliğini de mümkün kılacaktır.”

Manitoba Üniversitesi Siyasi Çalışmalar Bölümü Öğretim Üyesi ve Jeopolitik Ekonomi Araştırma Grubu Direktörü Prof. Dr. Radhika Desai, BRIQ Yayın Kurulu Koordinatörü Doç. Dr. Efe Can Gürcan’ın sorularını yanıtladı.

ABD’nin finansal hegemonyasının küresel ekonomik etkisi ne olmuştur?

Prof. Dr. Radhika Desai: Savaş sonrası dünyanın nasıl organize edileceğini tartışmak için 1944’te toplanan Bretton Woods Konferansı’nda ABD, Keynes’in yeni uluslararası para sistemi üzerine yaptığı önerilerin hayata geçirilmesini engelledi. Bu öneriler, sterlin sisteminin çöküşünü ve ABD’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra doları tahta çıkarma yönündeki beyhude giri-

şimlerini izleyen düzensizliğin yerini almak için ortaya atılmıştı. O günden itibaren ABD, dünyayı istikrarı ve geleceği olmayan bu dolar sistemi-ne tabi kıldı.

Bu konu çoğunluk tarafından anlaşılmış durumda değil çünkü dünyanın en güçlü ülkesinin para biriminin doğal olarak dünyanın para birimi olması gerektiği fikrini meşrulaştırmak için onlarca yıldır yoğun bir şekilde çalışan ve büyük çoğunluğu ABD’de bulunan bir akademisyen endüstrisi var. Oysa bu iddia, tamamen gerçek dışıdır.

ABD dolarının yalnızca İngiliz sterlininin halefi olduğunu iddia eden ABD hegemonyası teorisi, ABD’li elitlerin yüzyılı aşkın bir süredir düşledikleri hüs-nükuruntuya dayanmaktadır. Sterlin ulusal değil emperyal bir para birimiydi. O zaman bile ne Birleşik Krallık’a ne de dünyaya iyi hizmet edebilirdi. İngiltere’nin sömürgelerinin, özellikle de en büyüğü bugünkü Hindistan, Pakistan ve Bangladeş’i kapsayan ve “baş tacı” olarak nitelenen Britanya Hindistanı’nın sömürülmesi üzerine kurulmuştu. Böylece İngiltere dünyaya sermaye ihracı şeklinde likidite sağlayabilecekti. Bu sermaye ihracı 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa, ABD ve İngiliz kolonilerinin sanayileşmesini finanse etti. Başka bir deyişle, sterlin sistemi ırkçı emperyalizm üzerine kurulmuştu. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda bu sömürgelere sahip olmayan ABD, dünyaya likiditeyi ancak cari açık vererek sağlayabilirdi. Bu doğrultuda ABD, kazandığından fazla harcamaya ve bunu dünyaya esasen borç senedi olan dolarlar dağıtarak ödemeye başladı. Bu likidite sağlama yöntemi ünlü Triffin İkilemi’ne tabiydi: Açıklar arttıkça doların değeri düşüyordu.

Dolar sisteminin ilk versiyonunda ABD, dünyaya yutturmamak istediği acı ilacı tatlandırmak için doları altınla destekleme sözü vermişti.

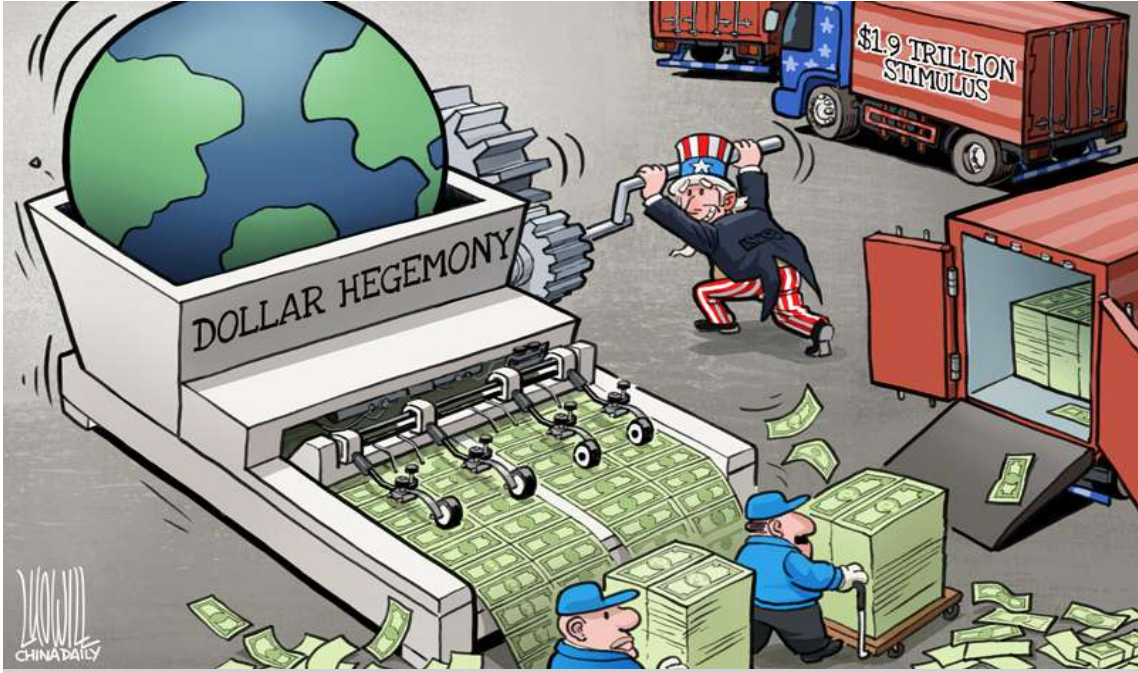
Keynes’in önerisini reddedip, dünyaya dolar-dan başka bir seçenek bırakmadıktan sonra ortaya atılan dolar sisteminin ilk versiyonunda ABD, dünyaya yutturmamak istediği acı ilacı tatlandırmak için doları altınla destekleme sözü vermişti. Dünyanın geri kalanı, özellikle de o dönemde ihracat fazlalarını devalüe edilmiş dolar cinsinden tutmak

zorunda kalan Avrupa, altına yöneldi. Altına olan talep, dünya savaşları sırasında ABD’de biriken büyük hazineyi tüketti. Bunun üzerine 1960’lı yılları doların altın desteğini korumak için birbiri ardına çareler aramakla geçiren ABD, “altın penceresini kapatmak” ve doların altınla olan bağına koparmak zorunda kaldı. Sözde Hegemonik İstikrar Teorisi’nin (HİT) duayenlerinin iddia ettiğinin aksine, bu durum Triffin İkilemi’ni ortadan kaldırmadı. Yalnızca, ABD’yi dolar sistemini etkilemeden doları altına çevirme yükümlülüğünden kurtardı. Triffin İkilemi işlemeye devam etti ve 1970’lerde doları yeni düşük seviyelere gönderdi. Öyle ki, altının ons fiyatı 800 doları aştı ki bu da bugünün parasıyla 3 bin doların üzerine çıktığı anlamına geliyor. O zamandan bu yana dolar sistemi, dünya ekonomisi için gerekli olan yatırım ve ticaretle hiçbir ilişkisi olmayan ve bunları desteklemeyen, aksine baltalayan, tamamen finansal faaliyetlerin genişlemesine dayanan bir sisteme dönüşmüştür. Dolar sisteminin ve ABD’nin finansal hegemonyasının olumsuz ekonomik etkilerinin sebebi budur.

Michael Hudson ve benim dolar krediokrasisi olarak adlandırdığımız bu sistem borç, spekülasyon ve dengesizliklere dayanmaktadır, ayrıca oyunak ve istikrarsız bir sistemdir. Ana etkilerin bazı-larını inceleyelim:

İlk olarak, dolar krediokrasisinin üzerinde işlediği temeli meydana getiren büyük miktarda borcu yaratmıştır. Bunların başını dolar cinsinden borçlar çekmektedir. Bunun sonucunda aşırı borçlu hane halkları, işletmeler ve hükümetler ortaya çıkmıştır. Bu borç, bu kuruluşların ödeme kapasitelerinin çok ötesindedir ve bu nedenle sürdürülemezdir. Daha da kötüsü, borç alanın ödeme kapasitesi değerlendirilmeden borç verilmekle kalmamış, çoğunlukla spekülasyon gibi verimsiz amaçlar için borç verilmiştir. Bu amaçlar sadece

Bu finansal sistemin varlığı, parayı üretken yatırımlardan uzaklaştırıp finansal yatırımlara yöneltme eğilimindedir. Bu da kaçınılmaz olarak varlık balonlarına, hisse senedi, tahvil, gayrimenkul, kaliteli şaraplar ya da resimler gibi varlıkların fiyatlarında artışlara neden olur (Fotoğraf: China Daily, 2021).

zaten çok büyük olan az sayıdaki finansal kuruluş ve yine az sayıdaki yüksek servet sahibi bireylere fayda sağlamaktadır. Tabii ki borçların çoğu da bu gruba aittir.

İkinci olarak şu söylenebilir: Sistem spekülasyona dayanmaktadır. Bu finansal sistemin varlığı, parayı üretken yatırımlardan uzaklaştırıp finansal yatırımlara yöneltme eğilimindedir. Bu da kaçınılmaz olarak varlık balonlarına, hisse senedi, tahvil, gayrimenkul, kaliteli şaraplar ya da resimler gibi varlıkların fiyatlarında artışlara neden olur. Bu değerlerin söz konusu varlıkların içsel değeriyle hiçbir ilgisi yoktur ve her şey sistemde dolaşan ve getiri peşinde koşan para miktarıyla ilgilidir. Bu varlık balonları - dot-com balonunu, çeşitli borsa balonlarını, ABD'deki konut ve kredi balonunu ve günümüzde "her şey balonu" olarak adlandırılan balonu düşünün - kaçınılmaz olarak patlayarak

ifade edilemeyecek kadar büyük ekonomik zararlara, ekonomik krizlere, işsizliğe, açlığa, evsizliğe ve yoksulluğa neden olur.

Üçüncü olarak, dolar sistemi işleyebilmek için dengesizliklere ihtiyaç duyar. Bu çok önemli bir noktadır. Keynes'in Bretton Woods'a sunduğu, dünyanın para birimi olarak Bancor'ı çıkaracak, karşılıklı mutabakata dayalı ve çok taraflı olarak yönetilen bir Uluslararası Takas Birliği önerisi çok farklıydı. Bancor sıradan insanların, örneğin bir yemek ya da tişört almak için kullanacağı bir para birimi olmayacaktı. Sadece merkez bankalarının birbirleriyle olan dengesizliklerini çözmeleri için ayrılacaktı. Tıpkı bir ülke içindeki bankalar için takas odalarının (clearing house) yaptığı gibi. Çeşitli ülkelerin vatandaşları, daha önce olduğu gibi çoğu işlem için kendi ulusal para birimlerini kullanmaya devam edebilecekti.

Keynes'in sistemi dengesizlikleri en aza indirecek şekilde tasarlanmış, kalıcı dengesizlikleri önlemek ve dengeli ticaret ve yatırım ilişkilerini teşvik etmek için sisteme teşvikler ve caydırıcılar yerleştirilmişti. ABD'nin cari hesap açıklarına dayanan dolar sistemi ise dengesizliklerin genişlemesini sistemin özüne oturtmuştur ve dolar üzerindeki aşağı yönlü kaçınılmaz baskıyla başa çıkabilmek için dolar cinsinden finansal faaliyetlerin büyük ölçüde genişlemesini gerektirmektedir.

Bu dengesizlikler ve finansal faaliyetlerdeki genişleme dünya için son derece zararlı olmuştur. İlk olarak, bazı ülkelerin sürekli ticaret fazlası verirken diğer ülkelerin sürekli ticaret açığı verdiği bir sistemin sürdürülmesine izin veriyorlar ve bu sorun asla çözülmek zorunda değil çünkü finansal faaliyetlerin muazzam genişlemesi, açık veren ülkelerin açıklarını ödemek için borçlanabileceği anlamına geliyor. Bu elbette ABD için geçerlidir. Ancak bu aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin kalkınmada başarısız olmaya devam etmeleri ve sürekli ticaret açığı verme pozisyonunda kalmaları anlamına gelmektedir. Bu yolla gelişmekte olan ülkeler, mevcut sistemin kaçınılmaz sonucu olarak ekonomik ve finansal krizlere ve borç sarmalına itilmektedir. Bu aynı zamanda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na bu ülkelere "Yapısal Uyum Programları" dayatma şansı verir ve bunun etkisi her zaman kalkınmayı daha da geriye götürmek ve onları emperyalist ülkelere daha da bağımlı hale getirmek olmuştur.

Dolar sistemiyle ilgili bir başka sorun da elbette mevcut durumda silah haline getirilmiş olmasıdır. Bir ülkenin para birimi dünyanın para birimi olarak kullanıldığında, o ülke düşman olarak gördüklerini cezalandırmak için sistemi her zaman kullanabilir. Yakın zamanda Rusya'nın rezervlerine el konulması dünyayı şoke etmiş olsa da, daha önce Afganistan, İran ve Venezuela gibi pek çok ülke bu tür davranışların kurbanı olmuştur. Bu silahlanma, dolar sisteminin kabul edilemez doğasını ortaya koymuştur.

Son olarak, dolar sisteminin dünyayı yavaş büyüme, kalkınma eksikliği ve tekrarlanan krizlere maruz bıraktığını söyleyebiliriz.

Dolarsızlaşmanın itici gücü

"Dolarsızlaştırma" (dedolarizasyon) olgusu şu anda nasıl gelişiyor? Devam etmekte olan bu değişimi hangi faktörler tetikliyor ve bunun itici gücü nedir?

Prof. Dr. Radhika Desai: Dolarsızlaştırmanın en temel itici gücü, dünyanın dolar sisteminin kendisine hizmet etme biçiminden memnun olmamasıdır. Kendimi bildim bileli, 1980'lerdeki üçüncü dünya borç krizi ya da 1990'lar ve 2000'lerdeki dengesizlikler bağlamında olsun, sistemin işleyişine ilişkin şikayetler basında ve akademik dergilerde düzenli olarak yer almıştır. Elbette bugün bu konuda çok daha fazla tartışma var ve bu da dolar sisteminin uzun zamandır beklenen ölümünün hızla yaklaştığını gösteriyor. Dolarsızlaştırmayı farklı ama birbirleriyle ilişkili iki süreç şeklinde düşünmek gerekir. Birincisi, dolar sisteminin kendi içinde artan çelişkileridir. İkincisi ise alternatiflerin artan mevcudiyetidir.

Triffin İkilemi hiçbir zaman ortadan kalkmadığı için, bugün doların değerini korumak, finansal faaliyetlerin büyük ölçüde genişlemesini gerektirmektedir. Acınası durumda olan ABD ekonomisine ait cari açığın dolar üzerinde yarattığı aşağı yönlü baskıya karşı koyabilecek olan tek şey, finansal ve spekülasyonla arttırılan dolar talebidir. Finansal faaliyetlerin genişlemesinin ABD'nin son on yıllarda maruz kaldığı sanayisizleşme ile yakından bağlantılı olduğunu da söyleyebiliriz.

Son yirmi yılda bu artan finansal talep gevşek para politikaları ile yaratılmıştır. Düşük ve sıfır faiz politikaları (LIRP ve ZIRP), parasal genişleme (QE), ileriye

dönük yönlendirme ve benzer birtakım uygulamalara başvurulmuştur. Bu düşük faiz oranları dönemi ilk olarak 2000'li yıllarda, Alan Greenspan yönetimindeki ABD Merkez Bankası'nın (FED), borsa balonuyla aynı zamanda oluşmakta olan konut balonunun ABD ekonomisini ayakta tutan tek şey olduğunu ve bunun için de düşük faiz politikalarının gerekli olduğunu fark etmesiyle, dot-com balonunun patlamasının ardından başladı. Bu düşük faiz oranları dönemi, doların çok hızlı bir şekilde düşmesi nedeniyle 2004 ve 2005 yıllarında faiz artışlarının gerekli hale gelmesiyle kesintiye uğradı. Bu faiz artışları sonunda 2008 yılında konut ve kredi balonlarını patlattı. Bunun ardından FED, görünürde ekonomiyi canlandırmak ama gerçekte sorunlu finans kuruluşlarına yardım etmek amacıyla düşük ve hatta sıfır faiz oranlarına geri döndü. Sonuç ise elbette daha fazla varlık balonunun şişirilmesi oldu ki bu da bugünkü "her şey balonuna" yol açtı.

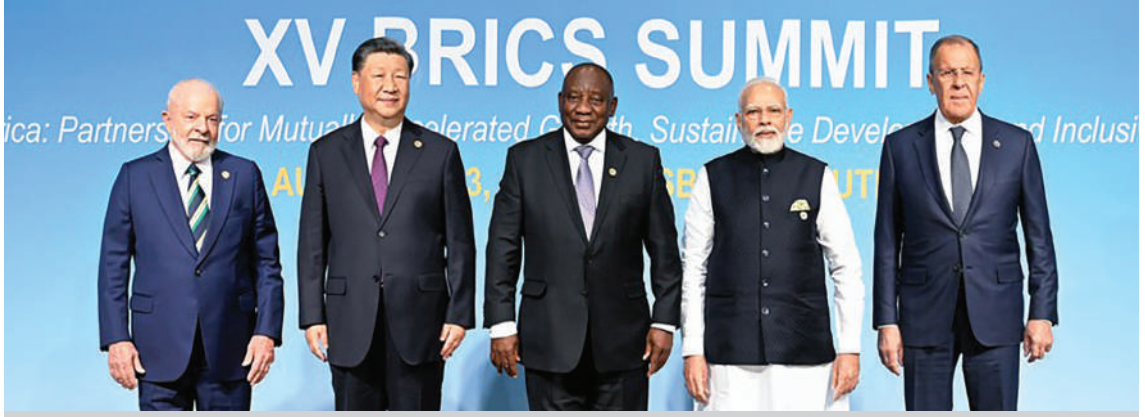
Acınası durumda olan ABD ekonomisine ait cari açığın dolar üzerinde yarattığı aşağı yönlü baskıya karşı koyabilecek olan tek şey, finansal ve spekülasyonlarla artırılan dolar talebidir.

2010'lu yıllar boyunca bu politikalar düşük enflasyonla bir arada var oldu çünkü ABD, eşitsiz mübadele olarak adlandırabileceğimiz yolla yurtdışından ucuz ithalat yapmaya devam etti ve yurt içinde ücretleri düşük tuttu. Pandemiden sonra bu iki koşul da ortadan kalktı ve enflasyon şimdi şiddetle geri döndü.

Enflasyonun geri dönüşü FED'i bir ikilemle karşı karşıya bıraktı. Enflasyonla, yapabileceği tek yol olan faiz oranlarını yükselterek mücadele ederse, sistemdeki

hemen hemen her varlığın fiyatlarını şişiren ve bunlara yatırım yapanların servetlerini şişiren "her şey balonu"nu patlatacaktır. Burada FED'in enflasyonla sadece faiz oranlarını yükselterek başa çıkabileceğini, ancak enflasyonla mücadelenin tek yolunun bu olmadığını belirtmek gerekir. Enflasyonla mücadelenin en mantıklı yolu, sıradan çalışan insanlara ekonomik acı çekirtmeyen tek yol, yatırımları arttırmak ve enflasyonun temelinde yatan arz sorunlarını çözmektir. Ancak bu FED tarafından yapılamaz. Sorunun temelinde özel yatırım ve faaliyet eksikliği yattığından, bu ancak oldukça büyük ve yaygın bir ölçekte devlet müdahalesiyle, devletin özel sektörün yapamadığı ya da yapmayacağı şeyleri, yani yatırım ve üretimi yapmak üzere devreye girmesiyle çözülebilir. Elbette bu durum neoliberaler ve kapitalistler tarafından nefretle karşılanmaktadır. Eğer buna izin verilerse, halk kendilerinden vazgeçebileceğini açıkça görecekler. Kapitalizme katlanmaya gerek kalmayacak ve bu da sosyalizme giden yolu açacaktır. Bu nedenle "enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğunu" tekrarlayıp duruyorlar. Bu yüzden FED, durgunluğa ve işsizliğe neden olsa bile enflasyonla mücadele etmek için faiz oranlarını yükseltme yöntemine izin veriyor. Gerçekten de bugün FED, söylemlerinden anlaşıldığı üzere, resesyona yol açmadan talebi düşürerek enflasyona son vermek için gereken miktarda işsizlik yaratmak istemektedir. Zaten işsizlik sorunuyla karşı karşıya olan insanların talebini düşürerek bunu yapmak istemektedir.

Dolarsızlaştırmanın hızlanmasının ikinci nedeni ise alternatiflerin giderek artmasıdır. Bir yandan Çin bugün 150'den fazla ülkenin en önemli ticaret ortağı ve aynı zamanda giderek daha fazla yatırım kaynağı haline geliyor. Bu da yuan ve diğer para birimlerinin ödeme sistemlerindeki rolünün artması anlamına geliyor. Öte yandan, doların ve SWIFT uluslararası ödemeler sisteminin Rusya'ya karşı silah olarak kullanılmasına tanık olan dünya, giderek daha fazla alternatif arayışına girmiştir. Bu alternatifler birçok farklı şekilde ortaya çıkmaktadır.

Brezilya Devlet Başkanı Luiz Inacio Lula da Silva, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Güney Afrika Devlet Başkanı Cyril Ramaphosa, Hindistan Başbakanı Narendra Modi ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov 15. BRICS Zirvesi'nde (Fotoğraf: Xinhua, 2023).

Rusya, Hindistan ya da Çin gibi çeşitli ülkeler giderek daha fazla alternatif ödeme sistemi kurmaya devam etmektedirler. Dijital teknolojinin mevcudiyeti de bunu kolaylaştırdı ve giderek daha fazla ülke, merkez bankası dijital para birimleri (CBDC) oluşturmaktan bahsediyor. İkinci olarak, ülkelerin kendi aralarındaki ticareti birbirlerinin para birimleriyle gerçekleştirmeleri için anlaşmalar yapıldı. Alternatifler ayrıca, özellikle Çin'den gelen Kuşak ve Yol Girişimi, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve daha genel olarak Çin bankalarının yurt dışındaki yatırımları finanse etmek için üstlendikleri büyük miktarda kredi şeklinde yeni finansman kaynakları olarak ortaya çıkmıştır.

Bu alternatiflerin çoğalması sistematik değildir, belirli bir geçici karaktere sahiptir ve önemli sayıda ülke alternatif birleşik uluslararası parasal düzenlemeler için bir plan oluşturana kadar bu karakterini koruyacaktır. Bu planın oluşturulması şarttır çünkü bugün yapılmakta olan geçici düzenlemeler sistematik ya da tam çözümler değildir. Örneğin iki ülke arasındaki ticaretin birbirlerinin para birimi üzerinden yapılması anlaşmasını ele alalım. Bu ancak her iki ülke de birbirlerinden kabaca eşit miktarda mal almak istiyorsa işe yarayabilir. Ancak durum her zaman böyle değildir. Örneğin, Rusya ve

Hindistan'ın rupi cinsinden ticareti ruble ile kapatması gibi. Hindistan, ödemesini rupi olarak yaptığı büyük miktarlarda Rus petrolü ithal ederken, Rusya'nın elinde büyük bir rupi yığını ve Hindistan'dan satın alabileceği çok az şey kalması sorunu ortaya çıkmıştır. Bu tür denge-sizlikler, anlaşmanın sürdürülemez olduğu ve muhtemelen sona ermek zorunda kalacağı anlamına geliyor.

Dolayısıyla sistematik bir çözüme ihtiyaç vardır ve bu da ancak dünya ekonomisinin yeterince büyük bir bölümünü temsil eden yeterince çok sayıda ülke bir çözüm oluşturmak için karşılıklı olarak anlaştığında gerçekleşecektir. Burada önemli bir uyarıda bulunmak istiyorum. Son zamanlarda 5R hakkında çok konuşuluyor. BRICS ülkelerinin hepsinin para birimlerinin adı R ile başlıyor: real, ruble, rupi, renminbi ve rand. Buradaki fikir, kendi aralarında kullanmak üzere bir tür uluslararası para birimi yaratmalarıdır.

Ancak yaratılacak herhangi bir uluslararası para biriminin, günlük işlerini yapan sıradan insanların örneğin bir restoranda yemek ya da oyuncak almak için kullandıkları ulusal para birimlerinin yerini alacak ya da onlarla birlikte kullanılacak bir para birimi olmaması gerektiğini unutmamak çok önemlidir. Böyle bir para biriminin yaratılması, avro deneyiminin de gösterdiği gibi,

daha zayıf ekonomilere sahip ülkeler için oldukça zararlı olacaktır. Bu nedenle Keynes'in Bretton Woods'taki özgün önerilerini hatırlamak önemlidir. Bu tür bir para birimi değil, sadece merkez bankaları arasında birbirleriyle olan dengesizlikleri gidermek için kullanılacak bir para birimi söz konusuydu. İlgili tüm ülkeler tüm iç işlemlerinde kendi para birimlerini kullanmaya devam edeceklerdi. Eğer dünya büyüme ve kalkınmaya elverişli bir Uluslararası Para Düzeni yaratmak istiyorsa, bunun böyle bir şey olması gerekir.

Kalkınmaya yönelik finansal sistemin ilk şartı, sermaye kontrolü

ABD'nin finansal hakimiyetini dengelemek için uygulanabilir seçenekler var mı? Bu yeni alternatiflerin ortaya çıkmasıyla birlikte hangi önemli fırsatlar ve zorluklar ortaya çıkmaktadır?

Prof. Dr. Radhika Desai: Bu soruyu bir önceki soruya verdiğim yanıtta kısmen yanıtlamıştım ancak biraz daha ayrıntılandırayım. Aslında ABD'nin finansal hakimiyetini dengelemek için pek çok uygulanabilir seçenek var. Öncelikle her ülkenin kendi finans sektörü üzerinde daha fazla kontrol sahibi olması ve "sermaye kontrollerinin kaldırılması", "batılı finans kuruluşlarının kendi finans sektörlerinde faaliyet göstermesine izin verilmesi" ve "devlet borçlarının dolar cinsinden ihraç edilmesi" gibi özellikle New York ve Washington merkezli çağrılara kulak asılmaması gerekir. Bu önlemler sadece bu ülkelerin finansal sistemlerini, daha önce tanımladığımız oynak ve istikrarsız dolar sisteminin destekçisi haline getirmektedir. İlgili ülkenin kalkınmasına hiçbir katkı sağlamamakla kalmaz, aynı zamanda kalkınmaya zarar da verir. Bunun başlıca nedeni, bir ülkenin kalkınmasının, onu üretken yatırımlara yönlendirecek şekilde düzenlenmiş bir finans sektörüne ihtiyaç duymasıdır. Bir ülkenin finansal sisteminin dolar sistemine dahil edilmesi, onu spekülasyona ve yağmacı kredilere yönelik bir finansal sisteme dönüştürür.

syona ve yağmacı kredilere yönelik bir finansal sisteme dönüştürür.

Bir ülkenin kalkınmasına yönelik bir finansal sistem yaratmanın ilk adımı sermaye kontrolleri uygulamaktır. Amerika Birleşik Devletleri, IMF ve daha genel olarak neoliberal kuruluşlar on yıllardır ülkeleri, bunun ülkelerine çok ihtiyaç duyulan üretken yatırımları getireceği vaadiyle, sermaye kontrollerini kaldırmaları için ikna etmeye çalışmışlardır. Ancak 1990'ların sonunda Doğu Asya ülkelerinin birçoğunun keşfettiği gibi, sermaye kontrollerini kaldırdıklarında para girişi oldu, ancak bu üretken yatırımlar için para ya da sermaye sağlamadı. Daha ziyade, ilgili ülkelerin arazi, hisse senedi ve diğer varlık piyasalarında spekülasyon yaparak kısa vadeli getiri arayan sıcak paraydı. Dahası, açık sermaye hesapları sayesinde bu para, ilgili ülkelerin ekonomileri hakkında fazla bir şey bilmeyen sahipleri, kısa vadeli getiri beklentileri konusunda irrasyonel bir coşkuya kapıldıklarında serbestçe ülkenin içine yığılıyordu. Öte yandan, önceden ülkenin sağlam temellerine övgüler yağdıran insanlar sorunlardan bahsetmeye başladıkları anda, bir gecede, bu para serbestçe dışarı akıyordu.

Ekonomideki gerçek gelişmelerle hiçbir ilgisi olmayan bu tür para çıkışları, 1997 ve 1998'de dünya ekonomisinin en üretken ve dinamik bölümünü vuran büyük Doğu Asya mali krizine neden oldu. Kriz elbette neo liberaller tarafından bu ülkelerin sözde ahbap çavuş kapitalizmine mal edildi, oysa gerçekte baş suçlu bu ülkelerin sermaye kontrollerini kaldırarak kendilerini açtıkları dolara dayalı finans sistemiydi. Vietnam ya da Hindistan gibi ülkelerin sermaye kontrollerini hiç kaldırmamış olmaları nedeniyle bu mali krizi yaşamamış olmaları dikkat çekicidir.

Sermaye kontrolleri, ekonomiye giren her sermayenin üretken yatırım yapmak üzere girmesini ve belirli koşullar dışında sermaye veya kârları geri gönderme hakkından feragat etmeyi kabul ederek ülke ekonomisine bir dereceye kadar bağlılık göstermesini sağlamalıdır.

ABD'nin finansal hakimiyetini kırmak için önemli olan bir diğer yol da ülke içinde yabancı sermayeye bağımlı olmayan güçlü bir finansal sektör yaratmaktır. Böyle bir finansal sektör, ihracat pazarlarında rekabetçi olma olasılığı en yüksek olan sektörler de dahil olmak üzere, üretken yatırımlara yönelmelidir. Bu tür sektörlerle sahip olmak, ülkeleri dolar veya diğer para birimleriyle borçlanma zorunluluğundan kurtarmak için çok kritiktir çünkü o ülke yurt dışından satın almak zorunda olduğu, yani bağımlı olduğu ithalatı ihracat yoluyla karşılama yeteneği kazanacaktır.

Üçüncü olarak, ülkelerin uygulamaya başlaması gereken çok önemli bir diğer yöntem, özel sektörün yurt dışından döviz cinsinden borçlanmasına izin vermemek ya da en azından bunu yapabilmesini, süper zenginlerin küçük kesimlerinin lüks zevklerine ya da yerli sermayedarların yurt dışında varlık edinme arzularına değil, ülkenin kalkınma ihtiyaçlarına öncelik verecek şekilde düzenlemektir.

Son olarak, hükümetler kendi para birimleri dışında başka bir para biriminde tahvil ihraç ederek borçlanmamalıdır. Ayrıca mali piyasalardan borçlanmak yerine, toplum üzerinde eşitleyici bir etkiye sahip olan daha iyi durumdakilerin vergilendirilmesi ya da kendi merkez bankasından borçlanma yoluyla para toplama olasılığını da araştırmalıdır. Bu, faiz oranları uluslararası düzeyde yükseldiğinde neredeyse kaçınılmaz olarak ortaya çıkan türden mali krizleri önler.

Çin'in farkı ve KYG'nin muazzam etkisi

Çok kutupluluk uluslararası finansal işbirliğini nasıl etkiliyor? Çin bu bağlamda alternatif çözümler sağlamada nasıl bir rol oynuyor?

Prof. Dr. Radhika Desai: Çok kutupluluğun genel olarak kalkınma ve özel olarak da finansal olmayan işbirliği üzerinde faydalı etkileri olabilir. Jeo-

politik ekonomi üzerine çalışmamda analiz ettiğim üzere, çok kutupluluk Troçki'nin eşitsiz ve bileşik gelişme olarak adlandırdığı ve bizim emperyalizm ve antiemperyalizm diyalektiği olarak anlayabileceğimiz diyalektiğin işleyişinin bir sonucudur. Emperyalizm kalkınmanın inkarından başka nedir ki? Ve antiemperyalizm, kalkınma hakkının başarılı bir şekilde savunulmasından, kalkınmanın başarılı bir şekilde takip edilmesinden başka nedir?

Jeopolitik ekonomi, kendilerine Marksist diyen pek çok kişinin Marx'ın kapitalizm analizini, neoklasik iktisadın karşıt metodolojik ve teorik çerçevesine uydurmaya çalışması nedeniyle ortaya çıkan tahrifatlardan arındırarak doğru bir şekilde anlamaya dayanır. Bu yapıldığında, Marx için sınıfların yanı sıra ulusların da kapitalizmin maddi ürünleri olduğu ve kapitalizm çağının sadece işçi ve kapitalist sınıflar arasındaki mücadelelerle değil, aynı zamanda emperyalist ülkeler ile emperyalizme direnenler arasındaki mücadelelerle de karakterize edildiği anlaşılır. Bu bir kez açıklığa kavuştuğunda, kalkınmacı devletler literatürünün doğal olarak Marksizm ile ittifak halinde olduğunu görmek kolaydır.

Böylece jeopolitik ekonomi, kalkınmanın üretilmesinde kalkınmacı devletlerin merkeziliğini anlamakta ve bu anlayışın kökenini Marx'ta bulmaktır. Bu bir kez anlaşıldığında, çok kutupluluğun, emperyalizm ve antiemperyalizm diyalektiğinde emperyalizmin gücüne rağmen ikinci eğilimin, yani antiemperyalist ve kalkınmacı eğilimin galip gelmesinin bir sonucu olduğu ortaya çıkmaktadır. Üretici gücü dünyaya yayan ve onu çok kutuplu hale getiren bu eğilimdir.

Daha önce de belirttiğim gibi bu diyalektikte, kapitalizmin ana vatanlarındaki egemen devletler, kapitalist gelişmenin eşitsizliğini, yani dünya ekonomisi olarak ifade edilen uluslararası hiyerarşideki ayrıcalıklı konumlarını korumaya çalışmışlardır.

Teknolojik olarak gelişmiş yüksek değerli malların üreticileri olarak bu konumlarını korumaya çalışırken, resmi sömürgecilik ya da gayri resmi yollarla egemen olmaya çalıştıkları dünyanın geri kalanına, ucuz iş gücü ile düşük teknoloji ile düşük değerli mallar üreterek gelişmiş endüstriyel ekonomilerini tamamlayan ekonomik biçimler dayatmışlardır. Ancak başarılı kalkınmacı devletler aracılığıyla kalkınmayı sürdürerek bu tür ekonomik tabiiyet ve tamamlayıcılığı reddedebilen ve buna istekli olan ülkeler, üretken yapıların benzerliğini tesis edebilmektedir. Dünya ekonomisinin hikayesi çok kutupludur çünkü yeterince fazla sayıda ülke bu çabayı üstlenebilmiş ve bunda başarılı olmuştur. Bu süreç boyunca, 20. yüzyılın başlarından itibaren, bu tür bir birleşik kalkınma arayışı, Rus Devrimi ile başlayan ve bugün Çin'de devam eden sosyalizmin diğer versiyonlarından bazılarının uygulanmasını da içermiştir.

Çin'in yatırımları üretimin yanı sıra enerjiyi ve diğer doğal kaynakları da kapsayacak şekilde altyapı inşa etmesi ile beşeri sermaye ve teknolojiye katkıda bulunmasıyla öne çıkmaktadır.

Üretici güçlerin dünya çapında yayılmasındaki her ilerleme, bir sonraki ülke grubunun kalkınmayı sürdürmesini kolaylaştırarak şekilde çok kutupluluğun ilerlemesini hızlandırır. Bunun nedeni, kapitalist ülkelerin doğal olarak dünyanın geri kalanında nüfuz sahibi olmak için birbirleriyle rekabet etmeleri ve bunu yaparken de dünyanın geri kalanına giderek daha iyi koşullarda ticaret, yatırım, teknoloji transferi ve diğer ilişkileri sun-

malarıdır. Bu aynı zamanda, geçmişte Sovyetler Birliği ya da bugün Çin gibi sosyalist olan bazı ülkelerin dayanışma amacıyla dünyanın geri kalanına iyi koşullarda ticaret, yatırım, teknoloji, vb. sağlaması nedeniyle de gerçekleşmektedir. Bugün bu süreç, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve daha genel olarak Çin'in dünyanın dört bir yanındaki yatırımları şeklinde muazzam boyutlara ulaşmıştır. Bu yatırımları üretimin yanı sıra enerjiyi ve diğer doğal kaynakları da kapsayacak şekilde altyapı inşa etmesi ile beşeri sermaye ve teknolojiye katkıda bulunmasıyla öne çıkmaktadır. Çin'in dünyanın geri kalanındaki varlığı, üçüncü dünyanın büyük bir kısmının yakın zamana kadar ve hatta bugün bile dünyanın emperyalist ülkeleri tarafından maruz bırakıldığı emperyal sömürüden çok daha olumlu, tamamen yeni bir ticaret ve yardım ilişkisi biçimi olarak şimdiden deneyimlenmektedir.

Çok kutupluluğun yaygınlaşması ülkeler arasındaki güç farklılıklarını azaltacağından, genişleyen üretim kapasitesi, birbirleriyle giderek daha eşit bir temelde ilişki kuran ülkeler arasında uluslararası işbirliği olanaklarını arttırmakla kalmayacak, aynı zamanda her türlü finansal işbirliğini de mümkün kılacaktır. Daha önce de vurguladığım gibi, finansal işbirliğinin en önemli şekli, ilk etapta tüm ülkelerin üretime yönelik finansal sektörlere sahip olmalarına yardımcı olmak ve hiçbir ülkeye ayrıcalık tanımayan, kalıcı dengesizlikler yaratmayan, oynak ve istikrarsız olmayan, ancak hükümetleri ekonomilerini tam istihdam ve kalkınma için yönetmekte özgür bırakabilen bir uluslararası para sistemi oluşturmak için işbirliği yapmak olabilir ve olmalıdır. Böyle bir uluslararası para sistemi muhtemelen tam olarak Keynes'in 75 yıldan uzun bir süre önce önerdiği gibi olmayacaktır, ancak geniş anlamda onun önerilerinin dayandığı ilkeleri baz alması gerekecektir. 🌸

Çok Kutupluluk Meydan Okuması: Doların Sarsılan Üstünlüğü ve ABD Hegemonyasının Değişen Dinamiklerini Anlamak

EFE CAN GÜRCAN*

Doç. Dr.

London School of Economics Misafir Öğretim Üyesi

*Doç. Dr. Efe Can Gürcan, yüksek lisansını Montreal Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Programı'nda ve doktorasını Simon Fraser Üniversitesi Sosyoloji ve Antropoloji Bölümü'nde tamamlamıştır. Saint Benoît Fransız Lisesi ve Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunudur. İngilizce, Fransızca ve İspanyolca bilmektedir. Latin Amerika ve Avrasya'da uluslararası kalkınma, uluslararası politik ekonomi ile siyasal sosyoloji alanlarında uzmanlık kazanmıştır. Yabancı, ulusal ve hakemli platformlarda beş kitap ve onlarca makale yayımlamıştır. London School of Economics and Political Science'ta (LSE) ziyaretçi kıdemli araştırmacı olarak görevini sürdürmektedir. Aynı zamanda Kuşak ve Yol Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Türk Şehitlikleri İmar Vakfı Mütevelli Heyeti Üyeliği, Kanada Manitoba Üniversitesi'nin Jeopolitik Ekonomi Araştırmalar Merkezi'nde Araştırma Üyeliği, Şangay Üniversitesi Küresel Araştırmalar Enstitüsü Ziyaretçi Akademisyenliği görevlerini yürütmektedir. Gürcan, eski bir Kanada Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Araştırma Konseyi (SSHRC)-Joseph-Armand Bombardier (A Kategorisi) bursiyeridir. 2014'te Amerikan Sosyoloji Derneği'nden Albert Szymanski Ödülü, 2021'de Türkiye Bilimler Akademisi'nden Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı Ödülü ve 2023'te Dünya Politik Ekonomi Derneği (WAPE) tarafından Üstün Başarı Ödülü'ne layık görülmüştür. 2021 yılında Türk Genç Bilim Akademisi'ne üye olmuştur. 2022'de Routledge tarafından yayımlanan son kitabı, neoliberal dönemde emperyalizmin dönüşümünü ele almaktadır (Imperialism after the Neoliberal Turn).

E-posta: E.Gurcan@lse.ac.uk

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5415-3163>

Geliş Tarihi: 25.10.2023

Kabul Tarihi: 10.11.2023

Atf: Gürcan, E.C.. (2023). Çok Kutupluluk Meydan Okuması: Doların Sarsılan Üstünlüğü ve ABD Hegemonyasının Değişen Dinamiklerini Anlamak. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(1), 40-59.

ÖZ

Küresel politik ekonomi sistemi, onlarca yıl boyunca ABD hegemonyasının temel dayanak noktaları arasında yer alan doların belirleyici varlığının gölgesinde kalmıştır. Doların yükselişi, ekonomik değerinin ötesinde, jeopolitik anlamda da ABD'nin stratejik etkisinin bir simgesi haline gelmiştir. Ancak, çok kutuplu bir küresel düzenin başlangıcına tanıklık ettiğimiz bu dönemde, doların her yönüyle etkinliğinin azalmaya başlayabileceği yönünde artan beklentiler bulunmaktadır. Mevcut makale, şu temel sorular etrafında şekillenmektedir: Küresel siyasal ekonominin çok kutuplulaşması, ABD dolarının hâkimiyetinin hem algısal hem de nesnel gerçekliğini nasıl şekillendirmektedir? Doların eriyen üstünlüğü, ABD hegemonyasının geleceğini ve küresel ekonomik dengeleri nasıl etkileyebilir? Bu büyük dönüşümün öncülüğünde hangi yükselen güçler bulunmaktadır ve bu gidişatı etkilemek için hangi stratejik araçları kullanmaktadır? Jeopolitik Analiz Sistemi yöntemini kullanan bu çalışma, çok kutuplulaşan bir dünya ile doların küresel konumunun yeniden yapılandırılması arasındaki çok yönlü ilişkileri aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, mevcut durumun ABD için stratejik sonuçlarına ve gelecekteki küresel ekonomik manzarayı tanımlayacak olan dönüşümlere açıklık getirmeyi hedeflemektedir. Bulgular, de-dolarizasyon girişimlerine öncülük eden ana güç olarak Çin'in öne çıktığını göstermektedir. Ancak bu çabalar, mevcut aşamada kesin ve somut bir dönüşümden ziyade belirli seviyede bir iradenin dışı vurumu gibi görünmekte olup, ana gidişat "post-hegemonik" bir bağlamda "varlık çeşitlendirmesi" yönündedir. Bu eğilimlerin belirgin göstergeleri arasında, RMB'nin uluslararasılaşması lehine CIPS, UnionPay ve Dijital Yuan'ın hayata geçirilmesiyle somutlaşan ekonomi politikaları yer alır. Bu politikalar, alternatif para birimlerine dayalı çift taraflı ticaretin yaygınlaşması, petrol ticaretinin dolar dışı para birimlerinde yapılma eğilimi, swap anlaşmaları ve BRICS para birimi projesi gibi uygulamalarla tamamlanmaktadır. Kurumsal olarak ise söz konusu süreç Yeni Kalkınma Bankası, ŞİÖ, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Kuşak-Yol Girişimi gibi yapılarla desteklenmektedir. Dolar hâkimiyetinin ABD dış politikasının manipülatif bir aracı olarak görülmesi, ABD hegemonyasında hissedilen azalma ve ABD dolarına olan güvenin azalması, gelişmekte olan ülkeleri para birimlerini çeşitlendirmeye yönlendirmektedir. Bu ivme, özellikle Güney-Güney işbirliği çerçevesinde, Çin'in proaktif tutumuyla belirginleşmektedir.

Anahtar Kelimeler : ABD hegemonyası, çok kutuplulaşma, de-dolarizasyon, dolar hâkimiyeti, jeopolitik analiz sistemi

KÜRESEL POLİTİK EKONOMİ SİSTEMİ, onlarca yıl boyunca ABD hegemonyasının temel dayanak noktaları arasında yer alan doların belirleyici varlığının gölgesinde kalmıştır. Doların yükselişi, ekonomik değerinin ötesinde, jeopolitik anlamda da ABD'nin stratejik etkisinin bir simgesi haline gelmiştir. Ancak, çok kutuplu bir küresel düzenin başlangıcına tanıklık ettiğimiz bu dönemde, doların her yönüyle etkinliğinin azalmaya başlayabileceği yönünde artan beklentiler bulunmaktadır. Farklı ekonomik ve siyasal etkilere sahip çoklu güç merkezlerinin belirmesi, uluslararası ekonomik ilişkilerin geleneksel

dinamiklerini yeniden şekillendirme iradesiyle doların küresel hâkimiyetinin mutlaklığına gölge düşürmektedir.

Mevcut makale, şu temel sorular etrafında şekillenmektedir: Küresel siyasal ekonominin çok kutuplulaşması, ABD dolarının hâkimiyetinin hem algısal hem de nesnel gerçekliğini nasıl şekillendirmektedir? Doların eriyen üstünlüğü, ABD hegemonyasının geleceğini ve küresel ekonomik dengeleri nasıl etkileyebilir? Bu büyük dönüşümün öncülüğünde hangi yükselen güçler bulunmaktadır ve bu gidişatı etkilemek için hangi stratejik araçları kullanmaktadır?

Bu çalışma, çok kutuplaşan bir dünya ile doların küresel konumunun yeniden yapılandırılması arasındaki çok yönlü ilişkileri aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, mevcut durumun ABD için stratejik sonuçlarına ve gelecekteki küresel ekonomik manzarayı tanımlayacak olan dönüşümlere açıklık getirmeyi hedeflemektedir. Jeopolitik Analiz Sistemi (JAS) yöntemini (Cattaruzza, 2020; Cattaruzza & Limonier, 2019) kullanan makale, ayrıca çok kutuplu yapı dahilinde yükselen

devletin (veya devletler grubunun) “küresel siyasi ekonomiyi örgütleme, düzenleme ve istikrarlı tutma konusunda baskın rol oynadığı” bir duruma tekabül eder (Du Boff, 2003, s. 1). Özellikle, II. Dünya Savaşı’nın ardından, ABD emperyalizmi, emperyalist sistemi yönlendiren kilit unsur olarak ortaya çıkmıştır ve kendisini küresel hegemonya ilişkilerinin merkezinde konumlandırmaya başlamıştır. Burada “hegemonya” durumunun mutlak düzeyde rıza gerektirmediğini belirtmek gerekir. Tersine hegemonya, rıza ve zorlamanın farklı derecelerde incelikli bir etkileşimini içerir. Bu tür etkileşimler; belirgin bir muhalefetin varlığına karşın, istikrar adına uluslararası düzenin ve ittifaklar sisteminin, genel çıkar doğrultusunda hareket ettiğini iddia eden bir hegemonik güç tarafından yönlendirilmesi çabalarını ifade eder (Gürçan, 2022b). Örneğin, 2000’li yıllardan önceki dönemde, ABD’nin liderliğinin ekonomik üstünlüğü, küresel yönetimdeki sözde güvenilirliği, algılanan askeri dokunulmazlığı, kültürel çekiciliği ve doların egemenliği ile ilişkilendirilmesi; bu nedenle de ABD’nin küresel liderlikte alternatifsiz olduğu yönündeki yaygın inanç, ABD hegemonyasını somut bir şekilde örneklemeaktadır.

II. Dünya Savaşı’nın ardından, ABD kendisini küresel hegemonik ilişkilerin merkezinde konumlandırmaya başlamıştır.

aktörlerin stratejilerini ve eylemlerini ayrıntılı olarak incelemektedir. JAS, ülkelerin ekonomik yaklaşımlarını, jeopolitik gereksinimlerini ve stratejik ittifaklarını, kendilerine özgü tarihsel ve sosyo-kültürel arka planları ile birlikte değerlendirme olanağı tanır. Makale, bu yöntem aracılığıyla küresel politik ekonominin karşı karşıya olduğu yeni zorluklar ve fırsatları kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu çerçevede, makalenin ilk kısmı araştırmayı şekillendiren kavramsal ve metodolojik arka planın açıklanmasına ayrılmıştır. İkinci ve son kısım ise çok kutupluluğun ve doların azalan etkisinin görgül olarak incelenmesine odaklanmaktadır.

Kuramsal ve Yöntemsel Çerçeve

Kapsamlı ve tutarlı bir analiz sağlayabilmek adına, çok kutuplaşma ve de-dolarizasyon ilişkisi üzerine incelememize rehberlik edecek kavramsal ve metodolojik bir çerçeve oluşturarak başlamak faydalı olacaktır. ABD hegemonyası, mevcut araştırmada kilit bir terim olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda “ABD hegemonyası”, tek bir

Araştırma bağlamında önemli bir diğer terim ise “çok kutuplaşma”dır. Bu terim, siyasal, ekonomik ve askeri etkinin daha eşit dağılmasıyla birlikte birden fazla devletin sistemik öneminin artmasına koşut küresel güç dengelerinde gerçekleşen dönüşümü tanımlar (Gürçan, 2019b). “Dolar hegemonyası” terimi ise ABD dolarının, uluslararası rezervlerde en çok kullanılan para birimi, hakim hesap birimi ve başlıca ödeme aracı olarak yaygın şekilde benimsendiği bir durumu anlatır. Söz konusu statü, hem rızaya dayalı hem de zorlayıcı yöntemler aracılığıyla elde edilir. Bu çerçevede, “dolarizasyon” dolar hegemonyasının bir sonucudur ve ABD dolarının rezerv değeri, hesap birimi ve değişim aracı olarak kullanılmasını içeren bir süreçten doğar. Böylelikle, başlıca üç farklı dolarizasyon türünden bahsetmek mümkündür. Finansal dolarizasyon, varlıkların ve yükümlülüklerin dolarizasyonu ile ilgiliyken, işlem dolarizasyonu ödeme sistemine ilişkindir. Fiyat dolarizasyonu ise mal ve

Çok kutuplulaşan bir dünya ile doların küresel konumunun yeniden yapılandırılması arasında çok yönlü ilişkiler bulunmaktadır (Fotoğraf: CGTN, 2021).

hizmetler için fiyatlandırma birimlerini ilgilendirir (Vidal, vd., 2022; Basosi, 2021; Levy-Yeyati, 2021).

Bu bağlamda, gelişen dünya için dolarizasyonun olumsuz sonuçlarını kısaca ele almak da önemlidir. ABD'nin para politikasındaki değişiklikler, gelişen ekonomilerde sık sık borç, döviz kuru ve finans krizlerine yol açmıştır. Önemli örnekler arasında 1980'lerde Latin Amerika borç krizi, 1990'larda Asya finansal krizi ve 2018'de Türkiye, Brezilya, Arjantin ve diğer ekonomilerde ABD doları faiz oranlarındaki artışla tetiklenen döviz kuru krizleri bulunmaktadır. Genel olarak konuşursak, yüksek düzeyde dolarizasyona sahip finansal sistemler, bu tür krizlere daha sık maruz kalmaktadır. Bu nedenle, dolarizasyon genellikle yüksek ve istikrarsız enflasyon, döviz kuru dalgalanmaları ve disiplinsiz parasal politika ile ilişkilendirilir. Ayrıca, döviz eşleşmesi sorunlarıyla karşı karşıya kalan hane halkları, işletmeler ve finansal araçların finansal istikrarını olumsuz etkileyen bilanço ve likidite sorunlarının riskini artırır. Dahası dolarizasyon, gerçek ekonomiyi olumsuz etkileyerek büyümede azalma ve çıktıda artan istikrarsızlıklara yol açabilir (Naceur, Hosny & Hadjian, 2019; Xueying, Dongsheng & Ruiling,

2022; Yang & Ziaojing, 2017).

Bununla ilgili son olarak, de-dolarizasyon terimi ise doların hakimiyetinde algılanan veya gerçek anlamda yaşanan gerilemeyi ve "dolara olan bağımlılığı başarıyla azaltan anti-dolar politikalarını (McDowell, 2023, s. 5)" ifade eder. Bu şekilde de-dolarizasyon, ABD hegemonyasının aleyhine küresel siyasi ekonominin çok kutuplulaşmasını harekete geçiren ve aynı zamanda çok kutuplulaşma ile güçlenen önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

De-dolarizasyon gibi çok kutupluluğu ilgilendiren olguların incelenmesinde, Jeopolitik Analiz Sistemi (JAS), bu tür olguların kendine içkin jeopolitik karakterinin göz önünde bulundurulmasına ortam sağlamasından dolayı önemli bir işlevselliğe sahiptir. Çok kutuplulukla uyumluluğa sahip görgül bağlamından bağımsız olarak, JAS'ın temel faydası ise jeopolitik analize sistematik bir yaklaşım sunmasıdır. Bu şekilde yapılandırılmış bir metodoloji, tüm ilgili öğelerin kapsamlı bir şekilde göz önünde bulundurulmasını sağlar ve önemli etkenlerin atlanmasını engeller. Ayrıca, farklı etkenler arasındaki bağlantıları ve etkileşimleri aydınlatır ve karmaşık verilerin tutarlı bir görsel temsilini sunar.

Bu çalışmada JAS, aktör merkezli, coğrafi, ilişkisel, sosyo-ekonomik, tipolojik, çok ölçekli, zamansal ve sembolik perspektiflere dayanarak analizimizin temel parametrelerini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Burada Cattaruzza ve Limonier'nin (2019) çerçevesinden uyarlanan JAS metodolojisi, genel haliyle iki adımdan oluşur. Birinci aşama, çalışmanın inceleme nesnelerini, yani ana aktörleri, bölgeleri ve ilişkileri tanımlamaktan oluşur.

JAS metodolojisinde ikinci ana adım, ilk adımda belirlenen aktörlerin, bölgelerin ve ilişkilerin jeopolitik, ekonomik ve kültürel boyutlarına odaklanan beş farklı prosedürü içerir.

Burada ilk olarak, devletler, uluslararası örgütler, toplumsal gruplar ve şirketler gibi kilit aktörlerin tanımlanmasını gerekir. Araştırma bağlamında beliren kilit aktörler arasında ABD, Çin, ve Rusya gibi ülkeler ile BRICS+ (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika+), Asya Altyapı Yatırım Bankası, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Kuşak-Yol Girişimi gibi bir dizi uluslararası örgüt ve düzenleme bulunmaktadır. Bu aktörler, mevcut araştırmanın faili parametrelerini belirlemektedir. Bunu, söz konusu aktörlerin dahil olduğu ve/ya gündeme getirdiği coğrafi bölgelerin incelenmesi takip eder. Örneğin mevcut araştırmada, siyasal ve ekonomik bölgeler öne çıkmaktadır. Son olarak, JAS metodolojisinin ilk adımında, söz konusu aktörlerin kurdukları ve sürdürdükleri ilişkilerin kapsamlı bir analizi gerçekleştirilir. Bu ilişkiler, siyasal, ekonomik veya kültürel olsun, çeşitli işbirliği ve rekabet dinamiklerini kapsar (Cattaruzza, 2020; Cattaruzza & Limonier, 2019). Ukrayna çatışması, de-dolarizasyon politikaları ve alternatif uluslararası işbirliği mekanizmaları, bu çalışmada ele alınan ilişkilerin bir parçasıdır.

İkinci aşama, gerekli analitik parametreleri belirleye-

rek çalışmanın inceleme nesnelerinin analiz edilmesinden oluşur ve önceden belirlenen aktörlerin, bölgelerin ve ilişkilerin jeopolitik, ekonomik ve kültürel boyutlarına odaklanan beş farklı prosedürü içerir. Burada ilk olarak, jeopolitik aktörlerin, bölgelerin ve ilişkilerin sosyo-politik ve ekonomik doğası incelenerek aktörlerin ana karakteri değerlendirilir. JAS'daki tipoloji ögesine gelirse, aktörlerin saldırgan, savunmacı, rakip, mağdur, ombudsman, savaşçı veya savaş dışı gibi konumsal özellikleri saptanır. Mevcut araştırma özelinde, ABD "gerileyen bir hegemon" olarak karşımıza çıkarken, Çin bir "iddiacı devlet (Desai, 2013)" olarak görünmektedir. Ayrıca bölgeler, operasyonel alanlar, harekete geçirici çerçeveler veya çekişme noktaları olarak stratejik önemlerine göre kategorize edilebilir. Örneğin araştırma bağlamında, gelişen dünya coğrafyası, güç çekişmelerinin bir öznesi olarak karşımıza çıkar. İlişkilerin de tipolojisi değerlendirilmelidir. Örneğin, çatışmaların açık veya gizli, silahlı veya silahsız, simetrik veya asimetrik olduğu değerlendirilebilir (Cattaruzza, 2020; Cattaruzza & Limonier, 2019). Bu araştırmada, de-dolarizasyon ile ilgili rekabetler genel olarak silahsız bir rekabete tekabül ederken, iddiacı devletler tarafından yönlendirilen alternatif işbirliği mekanizmaları, daha sonra derinlemesine irdelenecek olan "post-hegemonik" (Gürcan, 2020) bir karaktere sahiptir.

JAS'ın ikinci adımındaki bir diğer prosedür ise aktörlerin, bölgelerin ve ilişkilerin mekansal büyüklüğü ve erişimini (yani ölçeklerini) incelemektir. Burada asıl olan, aktörlerin etki alanlarının genişliğini, bölgelerin 'yerelden' küresel'e doğru genişliğini ve ilişkilerin jeopolitik sonuçlarının boyutunu hesaba katabilmektir. Mevcut çalışmada, çok kutuplulaşmanın ve de-dolarizasyon çabalarının etkilerinin küresel ölçeği öne çıkmaktadır. Bu durum ise küresel politik ekonomi dahilinde para biriminin çeşitlendirilmesi doğrultusunda gelişen yavaş eğilimlere işaret eder. Ayrıca JAS, zamansal boyutu da hesaba katar ve bu şekilde aktörler, bölgeler ve çatışmaları çevreleyen tarihsel bağlamı öne çıkarır. Mevcut araştırma özelinde, çok kutuplulaşma ve de-dolarizasyon süreçlerinin başlangıcı 2000'lerin

Şekil 1. Jeopolitik Analiz Sisteminde De-Dolarizasyon

ANALİTİK PARAMETRELER	İNCELEME NESNELERİ		
	<i>Aktörler</i>	<i>Bölgeler</i>	<i>İlişkiler</i>
<i>Ana Karakter/Nitelik</i>	Ülkeler (ABD, Çin, Rusya gibi başlıca aktörler) Uluslararası örgütler (KYG, BRICS+, Asya Altyapı Yatırım Bankası, ŞİÖ vb.)	Devlet ve uluslararası örgütlerin kapsadığı siyasal ve ekonomik bölgeler	Ağırlıklı olarak politik-ekonomik rekabet, yaptırımlar, silahlı çatışmalar (örn. Ukrayna çatışması ve de-dolarizasyona etkisi) ve alternatif işbirliği mekanizmaları
<i>Tipoloji</i>	“Gerileyen hegemon” olarak ABD “İddiacı devlet” olarak Çin ve alternatif uluslararası örgütler	Bölgelerin bir “güç rekabeti çerçevesi” olarak kullanılması (örn. de-dolarizasyon politikalarının gelişen dünyanın çeşitli bölgelerine yoğunlaşması)	ABD ile silahsız rekabetin “post-hegemonyacı işbirliği” çerçevesinde değerlendirilmesi (örn. Çin’in RMB’yi uluslararasılaştırma iradesi ve politikaları, CIPS, UnionPay, Dijital Yuan, ikili ticarette ve enerji ticaretinde alternatif para birimlerinin kullanımı, swap anlaşmaları, Yeni Kalkınma Bankası, BRICS Para Birimi vb.)
<i>Ölçek/Mekansal Boyut</i>	Küresel ve bölgesel aktörler	Küresel ve bölgesel alanlar	Dünya siyaseti açısından küresel ve bölgesel sonuçlar (örn. para biriminde çeşitlendirmeye gidilmesi)
<i>Zamansal Boyut</i>	2000’lerden itibaren iddiacı güçlerin yükselişinin ivme kazanması	2000’lerden itibaren gelişen dünyanın yeniden siyasallaştırılması	2000’lerden itibaren uzun erimli rekabetin ivme kazanması
<i>Sembolik Temsil</i>	Dolar hakimiyetinin bir “zorbalık aracı” olarak algılanması	“Gelişen dünya”nın bir “mücadele ve direniş alanı” olarak tasavvur edilmesi	“Güney-Güney işbirliği”

Tablo (Cattaruzza & Limonier, 2019) kaynağına dayanmaktadır.

başlarına kadar izlenebilir, ki bu dönem de araştırmanın zamansal parametrelerini belirler. Son olarak, aktörlerin kendi konumlarını nasıl meşrulaştırdıkları, bölgesel anlatıların jeopolitik girişimler üzerindeki etkisi ve ilişkilerin sembolik temsili incelenir (Cattaruzza, 2020; Cattaruzza & Limonier, 2019). Çok kutuplaşma özelinde mevcut analiz, dolar hakimiyetinin, iddiacı devletler tarafından giderek daha fazla zorlayıcı bir araç olarak algılandığını ortaya koymaktadır ve gelişmekte olan dünya, bir çekişme ve direniş alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durum ise 2000’ler boyunca “Güney-Güney işbirliği” gündemini hızlandırmıştır (Gürcan, 2019b). Şekil 1, bir sonraki bölümde görgül olarak tartışılacak olan JAS analizinin şematik temsili sağlamaktadır.

Jeopolitik Analiz Sistemi Bağlamında De-Dolarizasyonu Yeniden Düşünmek

Doların uluslararası parasal gücü, ABD’nin küresel hegemonyasını sürdürme ve ilerletme konusunda belirleyici olmuştur. 2. Dünya Savaşı’nın ardından ABD, uluslararası yardımlar, kredi desteği ve ticaret bağlantıları gibi araçları kullanarak yabancı ekonomilerin kilit sektörlerini doların değerine ve istikrarına bağlamıştır. Bu üstünlük, ABD’nin maceracı askeri faaliyetlerini finanse etmek ve müttefiklere destek amacıyla sağlanan kredi ve yatırımlar için neredeyse sınırsız miktarda para basabilmesini mümkün kılmıştır. Bu şekilde ise ABD’nin jeopolitik hedeflerine uygun hareket etmesi kolaylaşmıştır (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023).

Hegemonik bir perspektiften bakıldığında, bu eşsiz konum “fahiş ayrıcalık” olarak adlandırılmıştır (Cohen, 2012: 17) ve ABD’ye iç makroekonomik politikada daha fazla esneklik sağlamıştır. Birçok müttefik ülke ise ABD merkezli küresel politik ekonomiye karşı gelme gücünü kendilerinde görmemektedir, çünkü ABD’nin hedefleriyle uyumlu hareket etmek, hayati kredilere ve yardımlara erişimle ödüllendirilmekteydi. Aksi taktirde ekonomik istikrarsızlığa düşmek kaçınılmazdı. Tabii, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar doların üstünlüğünü daha da kurumsallaştırmıştır (Ciorciari, 2014; Vasudevan, 2021; Yuan, 2018).

2023 yılında, özellikle Silicon Valley Bankası gibi etkili bir banka olmak üzere üç ABD bankasının çöküşü, küresel finans sisteminde büyük bir şok etkisi yaratmıştır.

ABD dolarına duyulan küresel güven, bunun üstünlüğünün temelini oluşturmuştur. Söz konusu güven, ABD’nin küresel üretime yönelik geçmiş katkılarına, eşsiz askeri gücüne, teknolojik liderliğine ve sağlam bir hizmet sektörü aracılığıyla para biriminin satın alma gücünü sürdürme kapasitesine dayanmaktadır. Ancak, son dönemdeki jeopolitik dönüşümler, daha doğrusu dünya politikasının çok kutuplaşması bu küresel güveni zayıflatmaktadır (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023). Çin’in yüksek teknoloji ürünlerin önde gelen üreticisi ve ihracatçısı olarak yükselmesi, 2007-2008 finansal krizinin etkileri ve ABD’nin Afganistan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde uğradığı askeri yenilgiler, doların tartışılmaz konumuna dair ciddi soru işaretleri doğurmuştur. Özellikle, ABD dolarının küresel rezervlerdeki payı 2000 yılında yaklaşık %70 iken, 2023 yılının ikinci çeyreğinde %58,8’e düşmüştür ki bu oran son çeyrek yüzyılın en düşük seviyelerinden biridir (Arslanalp &

Simpson-Bell, 2021; Gürcan, 2019b; Yuan, 2018; IMF, 2023).

2023 yılında, özellikle Silicon Valley Bankası gibi etkili bir banka olmak üzere üç ABD bankasının çöküşü, küresel finans sisteminde büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Bu durum, ABD Merkez Bankası’nın faiz oranlarını keskin bir şekilde artırmasının sonucu olarak ABD Hazine menkul kıymetlerinin değerindeki düşüşle doğrudan bağlantılıydı. Bütün bunlar, ABD bankacılık sistemindeki zayıflıkları göstermekle kalmamış, aynı zamanda yatırımcıların ABD finansal varlıklarına olan güvenini de etkilemiştir. Özellikle, Silicon Valley Bankası’nın mevduatlarının önemli bir kısmını, faiz oranı artışları nedeniyle değerleri düşen Hazine bonoları ve kısmen diğer devlet garantili menkul kıymetlere yatırmış olması, ABD cinsinden varlıklara aşırı bağımlılığın risklerini ortaya koymaktadır. Bu varlıklar değer kaybettikçe ABD dolarının daha zayıf duruma düşmesi göz önüne alındığında, dolar ve ABD’nin diğer finansal enstrümanlarına aşırı derecede bağımlı kalmanın olası tehlikeleri öne çıkmıştır (Caudevilla, 2023).

Daniel McDowell (2023), ABD’nin dış politikasının ve doların stratejik kullanımının, giderek daha fazla küresel çapta bir siyasal risk olarak algılandığını vurgulamaktadır. Bu algı, ABD’ye yönelik kaygıları nedeniyle hükümetler nezdinde dolar bağımlılığını azaltma arzusu artırmaktadır. McDowell (2023), doların stratejik kullanımında yaptırımların, ABD hegemonyasına meydan okuyan yükselen güçlere karşı kullanılan başlıca araç olduğunu vurgular. Birincil yaptırımlar, hedeflenen bireyi, şirketi veya hükümeti doğrudan dolar bazlı finansal sistemden izole etmeyi amaçlar. Buna karşılık, ikincil yaptırımlar, yabancı finansal kurumlar üzerinden, hedefi küresel finans ağlarından dolayı olarak dışlamak için tasarlanmıştır. McDowell’a (2023) göre, ABD’nin doları stratejik kullanma sıklığı ve yaptırımlar tarihi seviyede gözle görülür bir artış sergilemiştir. Özellikle Obama ve Trump yönetimleri altında, finansal yaptırımlar yaygın bir araç haline gelmiştir. Yaptırımlarla ilgili Başkanlık

Birçok müttefik ülke ise ABD merkezli küresel politik ekonomiye karşı gelme gücünü kendilerinde görmemekteydi, çünkü ABD'nin hedefleriyle uyumlu hareket etmek, hayati kredilere ve yardımlara erişimle ödüllendirilmekteydi (Fotoğraf: China Daily, 2022).

Kararnameleri'nin sayısı, 2000 yılında 22 iken, 2020 sonuna kadar yaklaşık %500 artarak 94'e ulaşmıştır. Bu kararnamelerden bazıları, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörle mücadele benzeri çabalar dahilinde devlet dışı kurumlar gibi doğrudan yabancı hükümetlere bağlı olmayan aktörlere yöneliktir, ancak bunların çoğunluğu devlet odaklı yaptırım programlarından oluşur. ABD, bir rejime yakın bireyleri ve kuruluşları kara listeye alarak veya doğrudan hükümet yetkililerini ve devlet kurumlarını hedef alarak baskı uygular (McDowell, 2023).

ABD dolarına yönelik küresel güvenin azalmasının ve ABD yaptırımlarından kaynaklanan tehdit algısının artmasının sonuçları, özellikle gelişen dünyada belirgin bir şekilde görülebilir. Bu durumun güçlü bir örneği Latin Amerika'da mevcuttur. Dünyadaki diğer bölgelere göre, Latin Amerika tarihsel olarak ABD dolarına yüksek düzeyde bağımlılık sergilemiştir. Ancak son dönemde Bolivya, Arjantin, Brezilya, Meksika ve Venezuela da dahil

olmak üzere birçok önemli Latin Amerika ülkesinde, bu bağımlılığı azaltmaya yönelik, de-dolarizasyon olarak bilinen bir eğilim görünmeye başlamıştır. Yine de, de-dolarizasyon hızı Peru gibi diğer ülkelerde daha yavaş seyretnmektedir ve söz konusu sürecin bölgesel düzlemde kademeli bir şekilde sürdürülmesi beklenmektedir. Nitekim, Latin Amerika ülkelerinin de-dolarizasyon çabalarının ağırlıklı bir kısmı, kademeli, teşvik temelli yaklaşımlar içermektedir. Buna rağmen, Arjantin bankacılık sektöründeki dolarizasyon oranında belirgin bir azalma yaşanmıştır ve Brezilya'nın dolara dayalı kamu borcunda önemli bir daralma görülmüştür. Belki de bu eğilimin daha çarpıcı bir örneği, 2000'lerin ortalarına kadar dünyanın en dolarize ekonomilerinden birine sahip Bolivya'dır. 2002 yılında, mevduat dolarizasyon oranı %93'ün üzerindeydi. Ancak, sol politikaların uygulanması ve makroekonomik istikrar, hem bölgesel hem de küresel düzeyde en önemli dolarizasyon azaltma çabalarından

birine yol açmıştır.

2019'a gelindiğinde, yabancı para cinsinden mevduatların oranı keskin bir şekilde %13.8'e düşmüştür. Bolivya, dolar merkezli bir ekonomiden uzaklaşarak, ABD dolarına bağlı dış şoklara karşı kırılganlığını azaltmış ve ekonomik tabanını çeşitlendirmiştir (Sharma, 2023; Quenan & Edgardo, 2007; Levy-Yeyati, 2021). Bu eğilim, 2000'lerde Latin Amerika solunun eşi benzeri görülmemiş yükselişi bağlamında, çok kutuplaşmada önemli bir katalizör olarak ortaya çıkmıştır ki BRICS+'nın önemli bir bileşeni olan Lula Brezilyası da bu eğilime dahil edilmelidir (Gürçan, 2019b).

Çin'in bir iddiacı devlet olarak çabaları, belki de en keskin ifadesini sahip olduğu ABD Hazine bonoları ve ulusal varlık fonlarının miktarında, Şanghay gibi şehirlerin küresel finans merkezi olarak ortaya çıkışında ve doğrudan yatırımlar ile kalkınma ve kredi desteğinde yakaladığı çıkışta bulur.

Bu noktada, küresel politik ekonominin çok kutuplaşmasının, sadece Latin Amerika solunun yükselişi ve "sosyal adalet odaklı bölgeciliği"nde değil, aynı zamanda Avrasya'nın ŞİÖ, Avrasya Ekonomik Birliği, ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nde en keskin ifadesini bulan "güvenlik odaklı bölgeciliği" ve BRICS+6, Kuşak-Yol Girişimi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi diğer alternatif işbirliği mekanizmalarında da vücut bulduğunu belirtmek gerekir (Gürçan, 2019b, 2019a, 2020). Bu kuruluşlar, önümüzdeki yıllarda de-dolarizasyonun başlıca birer aracı olarak hizmet edebilir.

Yakın zaman önce, 2023 Dünya Ekonomik Forumu'nda Suudi Arabistan'ın Maliye Bakanı'nın ülkesi-

nin dolar dışı para birimleriyle ticaret yapmaya açık olduğuna ilişkin açıklaması büyük bir öneme sahiptir. Suudi Arabistan, özellikle petrol ticareti bağlamında ABD dolarıyla uzun süredir devam eden bir ilişkiye sahip olmuştur. Bu ilişki, "petrodolar" sistemi olarak adlandırılır ve yaklaşık yarım yüzyıl boyunca doların egemenliğinin temel yapı taşı olmuştur. Suudi Arabistan'ın diğer para birimleriyle ticaret yapmaya açık olması, tarihsel olarak ABD dolarının küresel konumunu güçlendiren küresel enerji ticaretinde potansiyel bir değişimin işareti olabilir. Yakın dönemde, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Körfez ülkelerinin petrol ticaretinde Renminbi'nin (RMB, yuan) kabul edilmesine yönelik söylemi de aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Bu gelişme, Çin'in para birimini uluslararasılaştırma ve ABD dolarının egemenliğine meydan okuma çabalarının bir göstergesidir. Eğer Suudi Arabistan ve potansiyel olarak diğer Körfez ülkeleri RMB ya da diğer para birimleriyle petrolü ticareti yapmaya başlarsa, doların küresel enerji piyasalarındaki hakim konumu önemli ölçüde zayıflayabilir (Caudevilla, 2023).

Ayrıca, 2023 Mart'ında Çinli ve Fransız enerji şirketlerinin bir LNG anlaşmasını RMB ile sonuçlandırma konusunda anlaşma sağlaması tarihi bir öneme sahiptir. ABD doları dışında bir para biriminde gerçekleşen böyle bir işlem, özellikle hayati enerji sektöründe dolar aleyhine çeşitlenme yönünde güçlü bir sinyaldir. Enerji anlaşmalarının önemi göz önüne alındığında, dolar dışındaki para birimlerinde işlemler yapmak, gelecekteki ticaret anlaşmaları için bir öncül oluşturabilir. Çin'in Arap Körfez ülkeleriyle RMB tahsilatı için Shanghai Petrol ve Doğal Gaz Borsası'nı kullanma yönündeki son hamlesi de eşit derecede önemlidir ve enerji ticaretinde ABD dolarını devre dışı bırakma yönünde stratejik bir çaba olarak görülmektedir. Körfez ve Çin arasındaki ticarete konu olan büyük miktarda petrol ve gaz ilişkisi göz önüne alındığında, bu değişiklik, küresel enerji piyasalarında ABD dolarına yönelik talep üzerinde önemli bir etki sağlayabilir. Nükleer

RMB'nin ilerlemesi takdir edilebilir bir durumdur, ancak RMB küresel olarak hakim para birimlerine kesin bir meydan okuma gerçekleştirmekten henüz uzaktadır (Fotoğraf: China Daily, 2023).

enerji için de benzer bir durum söz konusudur. 2023'te Bangladeş ve Rusya arasında bir nükleer santral işlemi için RMB kullanılması konusundaki anlaşma, önemli altyapı ve kalkınma projeleri için ABD dolarına alternatif arayan ülkelerin başka bir girişimidir. Özellikle, geleneksel olarak dolarla denomine edilmiş enerji işlemlerine katılan bir ülke olan Rusya'nın, bu kadar büyük bir anlaşmada RMB'yi kullanmaya açık olması dikkat çekicidir (Sharma, 2023).

Bu evrilen manzara içerisinde Çin, küresel finansal etkisini artırma fırsatını kullanmaktadır. Aslında, Çin'in dolar merkezli küresel finans sistemini reforme etmeye yönelik çabaları, 1997 Asya finansal krizini takiben başlamıştır. O zamanlar Çin Halk Bankası'nın Başkanı olan Dai Xianglong, 1999 yılında, uluslararası rezerv paraları olarak birkaç ulusal paranın baskın rolünün neden olduğu istikrarsızlığın, ayrıca mevcut sistemin ödemeler dengesi sorununa çare bulamamasının uluslararası finansal krizlere yol açtığını ifade etmiştir. 2007–2008 küresel finansal krizin ardından, Dai'nin halefi Zhou Xiaochuan, uluslararası para sis-

temini yeniden düzenlemenin gerekliliğini vurgulamıştır. Bireysel olarak ülkelere bağımsız bir uluslararası rezerv para birimi önermiş ve küresel ekonomik krizde zayıflayan doların anahtar bir etken olduğunu belirtmiştir. Bu ortam, Kuşak-Yol Girişimi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi girişimler aracılığıyla Çin'in RMB bazlı bir ticaret çerçevesi kurma kapasitesi üzerine tartışmaları teşvik etmiştir. Nitekim Kuşak-Yol Girişimi'ne katılan ülkeler giderek Çin ile ticaretlerinde RMB'yi kabul etmeye başlamaktadır. Ayrıca, Nisan 2023'te Arjantin, Çin ithalatları için ABD doları yerine RMB kullanma kararı almıştır. Brezilya ve Çin de, ticari ve finansal işlemlerini kendi para birimleriyle yürütmeyi kabul etmiştir. Ek olarak, “petroyuan” kavramı, yükselen çok kutupluluk dahilinde küresel petrol ticaretinde ABD dolarının hakimiyetine meydan okuma potansiyeliyle giderek daha fazla ilgi görmektedir. Çin'in Rusya ile yaptığı petrol sözleşmeleri çoğunlukla RMB cinsindendir ve İran, Irak, Venezuela ve Endonezya gibi ülkeler de Çin ve Rusya ile yaptıkları anlaşmalarda benzer uygulamalarda bulunmaktadır.

Çin, 2018 BRICS Zirvesi'ni takiben Şanghay Uluslararası Enerji Borsası'nda RMB cinsinden petrol vadeli işlemler harekete geçirmiştir. RMB cinsinden fiyatlandırılan bu vadeli işlemler, Şanghay ve Hong Kong Altın Borsaları'nda altına da dönüştürülebilmektedir. Bu gelişme, dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olan Çin'e, altın kullanarak yurt içinde petrol ticareti yapma ve tedarikçilerin RMB ödemelerini hemen altına dönüştürme olanağı sağlar. Şangay Borsası'nda işlem gören RMB bazlı petrol vadeli işlemler, Londra'da işlem gören Brent ve New York'ta işlem gören WTI petrol vadeli işlemlerine göre hacim açısından hala geride kalsa da, Tokyo ve Dubai'deki benzer ürünlerin performansını geride bırakmıştır. Bu bağlamda önemli bir kilometre taşı, 2023 yılında Çin ve Suudi Arabistan'ın RMB kullanarak petrol ticareti yapma konusunda anlaşmaya varmaları olmuştur. Bu anlaşma, "petro-yuan anlaşması" olarak bilinmektedir. Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri de RMB'nin benimsenmesini ciddi olarak değerlendirmektedir (Zongyuan & Papa, 2022; Siddiqui, 2023; Soni & Jain, 2023; Gouvea & Gutierrez, 2023).

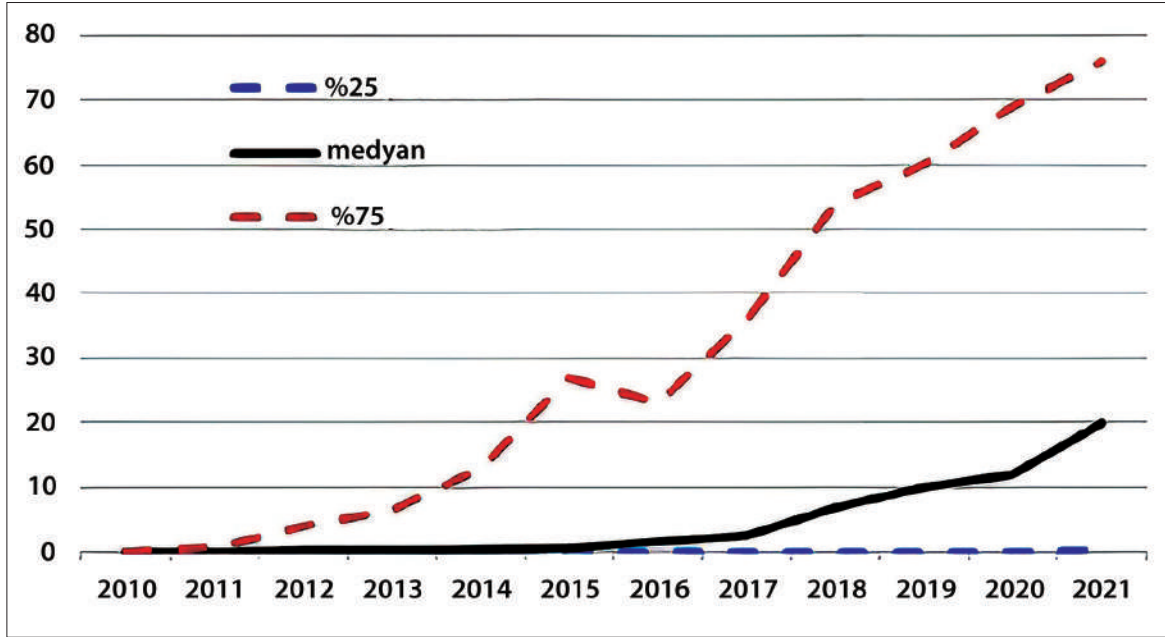
Çin'in finansal çabalarındaki bir diğer kritik dönüm noktası ise Dijital Yuan'ın oluşturulmasıdır. 2017'de Devlet Konseyi tarafından onaylanan dijital para birimi girişimi günümüze kadar önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

Bu bağlamda, Çin, bir "iddiacı devlet (Desai, 2013)" olarak ortaya çıkmıştır. İddiacı devletler, uluslararası sistemde hâkimiyet için hakim devletlerle rekabet edecek "maddi yeteneklere (Keersmaecker, 2017, s. 25)" ve "[kendi] projelerini teşvik edip genişleterek küresel siyasal değişimi teşvik etme potansiyeline sahip olan (Gürcan, 2019b, p. 6)" devlet türüne tekabül eder. Çin'in bir iddiacı devlet olarak çabaları, belki de en keskin ifade-

sini sahip olduğu ABD Hazine bonoları ve ulusal varlık fonlarının miktarında, Şanghay gibi şehirlerin küresel finans merkezi olarak ortaya çıkışında ve doğrudan yatırımlar ile kalkınma ve kredi desteğinde yakaladığı çıkışta bulur (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023; Kokubun, 2003). Çin, bu yollarla RMB'yi uluslararasılaştırarak, de-dolarizasyon sürecine aktif olarak katkıda bulunmaktadır ve bütün iniş ve çıkışlarına karşın uzun süredir devam eden ABD finansal hegemonyasına meydan okumaktadır. Özellikle 2007-2008 döneminde patlak veren ABD finansal krizinin ardından, RMB'nin uluslararasılaşmasında yeni bir ivme sağlandığı belirtilmelidir. Bu krizin küresel ölçeği, mevcut ABD hegemonyasını gölgelemektedir (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023). Söz konusu dönem dahilinde, 2009 yılı Çin yetkililerinin bir dizi kritik önlemler almasına sahne olmuştur. Başlangıçta Hong Kong'da denizaşırı RMB banka hesaplarına onay verilmiştir ve bu izin diğer bölgelere doğru genişletilmiştir. Hong Kong'da RMB tahvilleri ihraç edilmeye başlanmıştır. RMB, uluslararası ticaret işlemlerini faturalandırmak ve sonuçlandırmak için daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Çin Halk Bankası ve çeşitli diğer merkez bankaları arasında swap hatları kurulmuştur (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023; Kroeber, 2018).

2015 yılına gelindiğinde, RMB'nin artan önemi, Uluslararası Para Fonu'nun rezerv para birimi sepetine dahil edilmesiyle nihayet tanınmıştır ve RMB dünyanın en önemli beş para birimi arasında konumlandırılmıştır. RMB'nin yükselişi, 2022'nin üçüncü çeyreğinde %2.76'ya çıkan küresel para rezervlerindeki artan payıyla daha da anlaşılabilir. Bu başarıya karşın, küresel ödemelerde en aktif beşinci para birimi olan RMB, ABD dolarının hakim %41.38 payı ile hala gölgelenmektedir (RMB Tracker Document Centre, 2022). Kroeber (2018) yerinde bir şekilde belirttiği üzere, RMB'nin ilerlemesi takdir edilebilir bir durumdur, ancak RMB küresel olarak hakim para birimlerine kesin bir meydan okuma gerçekleştirmekten henüz uzaktadır.

Şekil 2. RMB Sınır Ötesi Ödemelerin Gelişimi

RMB'nin bir ekonominin Çin'e yaptığı toplam ödemelerdeki payı olarak ölçülen, sınır ötesi ödemelerdeki RMB'nin gelişimi (Grafik: IMF, 2023).

RMB'nin uluslararasılaşma yolculuğunda önemli bir gelişme, dolar merkezli SWIFT'e bir alternatif olarak tasarlanan Sınır Ötesi Bankalararası Ödeme Sistemi'nin (CIPS) oluşturulmasıdır. 2015'te kurulan CIPS, kuruluşunun ikinci çeyreğinde 5.7 trilyon yuan değerinde işlem kaydetmiştir ve bu rakam yaklaşık %113'lük bir büyüme ile 2020'nin üçüncü çeyreğinde şaşırtıcı bir şekilde 12.14 trilyon yuan'a çıkmıştır (Gürçan, 2022a; Gürçan & Donduran, 2023; Borst, 2016). Ayrıca, 2018 yılına gelindiğinde, CIPS işlemlerinin %60'ı ABD doları dışındaki para birimlerinde gerçekleştirilmiştir (Kida vd., 2019). SWIFT'in gerisinde kalmasına rağmen, CIPS'in artan payı inkar edilemez boyuttadır ve bu durum, SWIFT işlemlerinde RMB'nin beşinci sırasıyla daha da öne çıkmaktadır. RMB; ABD doları, Euro, İngiliz Sterlini ve Japon Yeni gibi kurulu devlerin ardından gelmektedir (Barton, 2021). Ancak CIPS'in, küresel dolar üstünlüğüne denge sağlama potansiyeline sahip olmasına rağmen,

Çin dışındaki bankalarla işlem yapmak için SWIFT mesajlaşma sistemine bağımlılığı belirgin bir zafiyet olarak belirmektedir. Bütün bunlara karşın, Eichengreen'in (2022) ifade ettiği gibi, SWIFT'in ABD tarafından silaha dönüştürülmesi potansiyeli küçümsenemez.

Mart 2023'te, RMB'nin Çin'in sınır ötesi işlemlerinde en çok kullanılan para birimi olarak doları geçtiğini belirtmekte fayda vardır. RMB'nin ağırlığı, tüm ödemelerin %48.4'üne denk gelmektedir (Reuters, 2023; Sharma, 2023). Çin'in ABD dolarına olan bağımlılığını azaltma ve kendi para birimi olan RMB'nin uluslararası statüsünü güçlendirme çabaları, küresel finansal diplomasiye önemli bir katkı teşkil eder. Bu çabaların ayrılmaz bir parçası, gelişmekte olan ülkelerle para birimi swap anlaşmalarının yaygınlaştırılmasıdır. 2017 yılına gelindiğinde, Çin, 35 ülke ile 500 milyar doları aşkın swap anlaşmaları gerçekleştirmişti (Heep, 2014; Plubell & Siyao, 2017). Yakalanan bu ivme sürdürülmüştür.

2020 yılına gelindiğinde Çin, ikili swap anlaşması portföyünü 3,5 trilyon yuan (yaklaşık 554 milyar dolar) değerinde 41 ülkeyi kapsayacak şekilde genişletmiştir (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023; Tran, 2022).

Çin, Kuşak-Yol Girişimi dahilinde çeşitli projeleri finanse ederek RMB'nin kullanılmasını teşvik edebilir ve hatta zorunlu kılabilir, böylece küresel kullanımını sağlayabilir.

Uluslararası politik ekonominin çok kutuplaşmasına koşut, aynı dönemde ikili swap hatları küresel olarak belirgin bir ilerleme kaydetmiştir. 2007'de miktarı sadece bir avuç kadar olan ikili swap hatlarının sayısı, 2020 sonunda 91'e çıkmıştır ki bu artışın ABD'nin finansal hegemonyasındaki göreceli düşüşte bir dönüm noktası teşkil eden "Büyük Durgunluk" tarafından tetiklendiğini burada belirtmek gerekir (Perks vd., 2021). İlk bakışta, ikili swap hatlarının yaygınlaşması Çin'in artan finansal etkisini özellikle öne çıkarmasa da, bunu Çin'in "finansal devlet idaresi" felsefesi çerçevesinde yorumlamak yerinde olacaktır. McDowell (2023) tarafından belirtildiği gibi, bu yaklaşım, ulusal finansal ve parasal çıkarların dış politika hedeflerine koşulmasını gerektirir. Armijo ve Katada (2015) tarafından kavramsallaştırıldığı üzere finansal devlet idaresi; ulusal hükümetlerin siyasi, ekonomik veya finansal politikalarında sürekli olarak dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için kendi iç ya da küresel finansal varlıklarını bilinçli bir şekilde kullanmalarını ifade eder. Çin'in durumunda, sayısı yükselen ikili swap hatlarının yanı sıra artan ikili ticaret hacmi, çok-kutuplulaşma yönünde gelişen karşılıklı ilişkileri işaret eder. Bu tür ilişkiler, Çin'in finansal devlet idaresi modelinin yapı taşını oluşturur (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023; Lin vd., 2016; Song & Xia, 2020; Zhang vd., 2017).

Çin'in de-dolarizasyona yönelik proaktif adımları ve RMB'yi uluslararası bir para birimi olarak tesis etme çaba-

ları, diğer yenilikçi finansal girişimlerinde de ortaya çıkmaktadır. Çin'in 2002'de başlatılan UnionPay kredi kartı sistemi, küresel olarak tanınmış kredi kartı devleri Visa ve MasterCard'a bir rakip olarak kurulmuştur. 2019'a gelindiğinde UnionPay, dolaşımdaki kredi kartlarının %45'ine sahip olarak küresel kredi kartı pazarında yüksek bir konuma erişmiştir. Bu önemli gelişme sadece pazar rekabeti ile ilgili değildir. UnionPay benzeri girişimler; Batı yaptırımları nedeniyle, Türkiye, Rusya, İran ve Küba gibi ülkelerin hakim uluslararası ödeme sistemlerinden yabancılaşılmaları durumunda alternatif bir finansal can simidi sunmaktadır (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023; Finextra Research, 2019; Russell, 2015; Slawotsky, 2020).

Çin'in finansal çabalarındaki bir diğer kritik dönüm noktası ise Dijital Yuan'ın oluşturulmasıdır. 2017'de Devlet Konseyi tarafından onaylanan dijital para birimi girişi günümüze kadar önemli ilerlemeler kaydetmiştir. 2021 PwC Küresel Merkez Bankası Dijital Para Birimleri (CBDC) Endeksine göre, Çin, sadece Bahamalar ve Kamboçya'nın gerisinde kalarak, sağlam ve ileri CBDC projelerine sahip ülkeler arasında en yüksek üçüncü sırayı tutmaktadır. Dijital Yuan'ın deneme aşamalarının ivmesi dikkate değer olup, 2022 sonuna kadar dolaşımdaki toplam değer yaklaşık 14 milyara ulaşmıştır (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023; Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi, 2023).

Dijital Yuan'ın avantajları çok yönlüdür. Finansal işlemleri hızlandırmanın ötesinde, blockchain destekli teknolojinin kullanımı, Çin'in kapsamlı finansal gözetim ve senkronizasyon yeteneğini artırmaktadır ki bunlar, rekabetçi bir ekonomiyi sürdürmek için kilit niteliktedir (Kshetri, 2023). Ayrıca Dijital Yuan, diğer ülkelerin Batı yaptırımlarından kaçınmaları için alternatif bir yol sunabilir. Ayrıca bu girişim, Çin'in Yapay Zeka alanındaki ayağı pekiştirilebilir ve Çin'in mobil ödeme sistemlerinin küresel yayılımı için sağlam bir zemin hazırlayabilir. Bu çabaların olası sonuçları arasında, Çin'in hem finansal hem de teknolojik alanlarda küresel bir öncüye dönüşmesi ve uluslararası norm ve standartları belirleme yeteneği geliştirmesi yer alır (Gürcan, 2022a; Gürcan & Donduran, 2023; Slawotsky, 2020).

Çin'in de-dolarizasyon yönündeki itici gücü ve RMB'yi uluslararasılaştırma çabaları sadece doğrudan finansal araçlarla sınırlı değildir (Fotoğraf: CGTN, 2019).

Çin'in de-dolarizasyon yönündeki itici gücü ve RMB'yi uluslararasılaştırma çabaları sadece doğrudan finansal araçlarla sınırlı değildir. Çin, aynı zamanda stratejik kurumsal girişimleriyle ve küresel arenada liderliğiyle de öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Çin'in kurumsal liderliği, küresel siyasette "gündem belirleyici" ve "norm yapıcı" olarak kendini giderek daha fazla göstermektedir. Çin, küresel yönetişime basit bir katılımcı olmanın ötesinde, kendisini ön planda tutmayı, diyalogları yönlendirmeyi ve normları şekillendirmeyi hedeflemektedir. Çin'in bu proaktif rolü, bu ülkeye RMB'yi destekleyebilecek şekilde uluslararası işbirliklerinin yönelimini belirleme yeteneği kazandırmaktadır. Ayrıca, birçok uluslararası aktörün gönüllü olarak Çin liderliğindeki girişimlere katılmaları, bu girişimlerin kapsayıcı ve kapsamlı olarak algılandığının bir göstergesidir. Geniş kapsamlı katılım, söz konusu girişimlere sadece güvenilirlik kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda bunların erişimlerini ve etkilerini genişleterek Çin'in finansal enstrümanlarının daha geniş kabulü için sağlam bir zemin hazırlar (Gürçan, 2022a; Gürçan & Donduran, 2023).

Kuşak-Yol Girişimi, Çin'in en hırslı küresel projelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar bu girişim esas olarak kıtalar arası altyapı kalkınması ve bağlanırlı-

ğa odaklansa da, Kuşak-Yol Girişimi'nin önemli finansal sonuçları da bulunmaktadır. Çin, Kuşak-Yol Girişimi dahilinde çeşitli projeleri finanse ederek RMB'nin kullanılmasını teşvik edebilir ve hatta zorunlu kılabilir, böylece küresel kullanımını sağlayabilir. Eğer Kuşak-Yol Girişimi projeleri esas olarak RMB üzerinden gerçekleştirilirse, bu durum RMB için talebin artmasına neden olabilir ve böylelikle Çin, RMB'yi uluslararasılaştırarak ABD dolarının hakimiyetine meydan okuyabilir (Gürçan, 2022a; Gürçan & Donduran, 2023).

Benzer şekilde, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın Çin'in girişimiyle kurulması, küresel finansal manzaranın yeniden şekillenmesine katkıda bulunan bir diğer kritik hamledir. Yalnızca altyapıya adanmış dünyanın ilk çok taraflı kalkınma bankası olarak gösterilen ve merkezi Pekinde bulunan Asya Altyapı Yatırım Bankası, Çin'in finansal hedeflerini daha da ileri taşımak için kurumsal mekanizmaları nasıl stratejik olarak kullandığını örnekler (Wilson, 2017). Çin, bu banka aracılığıyla yatırımlara önderlik ederek, özellikle Asya kıtasının büyük ölçekli altyapı projelerinde RMB'yi tanıtmak için kapsayıcı bir platform sağlar (Gürçan, 2022a; Gürçan & Donduran, 2023).

Benzer şekilde, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyelerinin 2022'deki Özbekistan zirvesinde yerel para birimlerinde yürütülen ticareti genişletme gündemlerini önceleme kararı, ABD dolarına olan küresel güveni daha da zayıflatan stratejik bir hamle olarak görülebilir. ŞİÖ, herhangi bir bölgesel örgüt olarak görülmemelidir. Dünyanın en büyük ekonomilerine, bir başka deyişle Çin ve Rusya'ya ev sahipliği yapmaktadır ve üye devletler toplamda dünya nüfusunun ve GSYİH'nın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla ŞİÖ'nün aldığı kararlar, dünyada önemli bir ağırlığa sahiptir ve küresel düzlemdeki ekonomik eğilimleri etkileyebilir. Çin'in ŞİÖ'nün önde gelen bir üyesi olması, ileride RMB'nin uluslararasılaştırılmasını kolaylaştırabilecektir ve böylelikle RMB'nin bölgesel ticarette dolara bir alternatif olarak daha güçlü bir şekilde konumlandırılmasını sağlayabilir (Zongyuan, 2022).

ABD dolarının devam eden hakimiyetine karşın, Çin'in RMB'yi uluslararasılaştırma çabaları ve kurumsal düzlemdeki öncü rolü, de-dolarizasyonun "post-hegemonik" doğasını yansıtmaktadır.

De-dolarizasyonun kurumsal dinamikleri BRICS+'ya kadar uzanmaktadır. BRICS'in Yeni Kalkınma Bankası (NDB), yerel para birimlerini kullanarak kredi programları geliştirmek dahil birtakım önemli girişimlerin başını çekmiştir. Buna ek olarak, BRICS ülkelerine kayıtlı ulusal tahvil programları yaratmıştır. Belki de en önemlisi, Panda tahvilleri olarak bilinen ve Çin'de ülke dışı kuruluşlar tarafından RMB cinsinden çıkarılan tahvillerin en önemli kamusal katılımcısı olarak ortaya çıkmıştır (Zongyuan & Papa, 2022).

Doların yaptırımlar ve diğer cezai tedbirler için bir araç olarak kullanılması, dünyada birçok ülkeyi ABD'nin politika kararlarının ekonomik sonuçlarından endişe duymaya sevk ederek yabancılaştırmakta ve yeni alternatifler arayışına sokmaktadır. Bu tür endişeler, günümüzde Ukrayna

çatışması gibi olayların ardından daha da büyümüştür. Bu bağlamda, 2023 BRICS Zirvesi önemli bir gelişme olarak görülmelidir. Zirve sonucunda altı yeni üyenin (Arjantin, Mısır, Etiyopya, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) bloğa kabul edilmesiyle BRICS+6 oluşturulmuştur. Bu genişletilmiş grup, küresel GSYİH'nın en az %30'unu ve küresel nüfusun %46.5'ini temsil edecektir. Ayrıca, BRICS'in ortak bir BRICS para birimi oluşturma konusundaki yeni gündemi, dolara bağımlılığın yarattığı endişelere doğrudan bir yanıt olarak anlaşılabilir. Yeni bir BRICS para birimi için teknik ve yazılım altyapısının hazır olduğu belirtilmektedir, ancak bu para biriminin hayata geçirilmesi öncelikle üye ülkelerin fikir birliğine varmalarını gerektirmektedir. İlk etapta BRICS üyesi üç devlet başkanının desteği, bu girişimin geleceği konusunda iyimser bir tablo sunmaktadır. Ayrıca, büyük petrol üreticisi ülkelerin dahil edilmesiyle, BRICS+6'nın küresel petrol üretimindeki payı %43.1'e yükselme ihtimaline sahiptir. Eğer bu ülkeler petrol ticareti için alternatif para birimlerini kabul ederse, bu durum küresel petrol piyasasında doların rolünü önemli ölçüde azaltabilir. Yeni Kalkınma Bankası'nın de-dolarizasyon için gerçekleştirdiği üç yıllık plan ve yerel para birimleri üzerinden kredilerin giderek yaygınlaşması, BRICS'in ABD dolarına olan bağımlılığını azaltma iradesini yansıtmaktadır. Yeni Kalkınma Bankası ve Koşullu Rezerv Düzenlemesi gibi finansal işbirliği mekanizmaları, aynı gündemin birer uzantısıdır. Bu ortam, ileride BRICS+6 içindeki merkez bankası politikalarını ve ikili ticaret ilişkilerini de şekillendirecektir. Nitekim, Rusya Bankası gibi BRICS merkez bankaları, halihazırda rezerv varlıklarını çeşitlendirerek, altın gibi varlıklar lehine ABD Hazine menkul kıymetlerindeki hisselerini sınırlamaya yönelmektedir. Ayrıca, Rusya ve Çin arasındaki iki taraflı ticaret düzenlemelerinde ABD dolarının azalan kullanımı, yerel para birimleri lehine yükselen bir tercihi göstermektedir. BRICS Pay sistemi ve SWIFT ağına diğer alternatif düzenlemeler üzerinden BRICS'in yeni sınır ötesi ödeme mekanizmaları geliştirmesi, ABD'nin denetimindeki finansal yapılara bağımlılığı azaltma iradesini de göstermektedir. BRICS ülkeleri arasında UnionPay'in artan kabulü de ben-

zer yönde bir gelişmedir (Ifimes, 2023; Kumar, 2023; Liu & Papa, 2022; Ramos, 2023; Steinbock, 2023; teleSUR, 2023).

ABD dolarının devam eden hakimiyetine karşın, Çin'in RMB'yi uluslararasılaştırma çabaları ve kurumsal düzlemdeki öncü rolü, de-dolarizasyonun "post-hegemonik" doğasını yansıtmaktadır. Mevcut durumda de-dolarizasyon, para birimi varlıklarını çeşitlendirmek isteyen gelişen ülkeler arasında yeni yükselen bir eğilimi temsil etmektedir. Bu bağlamda, "post-hegemonya" kavramı, sadece ABD'nin küresel etkisinin göreceli olarak azalması ve alternatif güç merkezlerinin yükselmesini kapsamamakta, aynı zamanda artan Güney-Güney işbirliğini de içermektedir. Ayrıca post-hegemonya durumu, çeşitli aktörlerin ABD'yi gölgede bırakma çabaları sırasında büyük ekonomik, askeri ve jeopolitik engellerle yüzleşirken ortaya çıkan sayısız karmaşıklık ve çelişkiyi de yansıtmaktadır (Gürcan, 2020).

Çok kutupluluğun ve de-dolarizasyon sürecinin birbiriyle etkileşim halinde hızlandığı bir ortamda, dünya genelinde merkez bankalarının altın ediniminde dikkate değer bir artış yaşanmaktadır. Mevcut durumda merkez bankaları, 1950'lerden bu yana görülmemiş bir seviyede, küresel yıllık altın talebinin yaklaşık üçte birine sahiptir. Bu eğilim, Büyük Durgunluk'un ertesinde ABD'nin finansal hakimiyetinin görece düşüşüyle önemli ölçüde körüklenmiştir. Merkez bankaları tarafından tutulan parasal altın rezervleri, 1990 ve 2000'ler boyunca azalmıştı. Ancak, 2008 küresel finansal krizi, altını merkez bankalarının gözünde değerli bir finansal varlık olarak yeniden ilgi odağı haline getirmiştir. Son zamanlarda yükselen uluslararası altın biriktirme eğilimi, parasal altın rezervlerinde artış bildiren 49 ülkede özellikle gözlemlenmektedir. Rusya, Türkiye ve Çin bu listede dahilinde en dikkat çekici ülkeler arasındadır. Bir başka deyişle, ağır yaptırımlarla karşı karşıya kalan ve dolayısıyla dolar sisteminden izole edilen Venezuela, altına yönelen tek ülke değildir. SWIFT mesajlaşmasını petrol ve bankacılık işlemleri için kullanamayan İran'ın da, Türkiye'ye petrol ihracatı karşılığında fiziksel altın kabul etmeye başladığı bildirilmiştir. Çin ise Temmuz 2015'te, sahip olduğu altın rezervleri konusunda uzun süren sessizliğinin ardından 2009'dan bu yana 604 ton altın edindiğini açıklamıştır. Bu

artış oranı ile Çin, Rusya'nın edinimlerinden sonra dünyada ikinci sırayı almıştır. Söz konusu artış, Çin'in rezervlerinde 2009'dan bu yana neredeyse yüzde 60'lık bir artışa işaret etmektedir ve bu ülkeyi, Rusya'yı geride bırakarak dünyanın en büyük beşinci altın sahibi haline getirmiştir. Ayrıca Çin, dünyanın en büyük altın tüketicisi ve ikinci en büyük ithalatçısı olarak tanınmaktadır (Siddiqui, 2023; McDowell, 2023; Lan, 2017).

2014 Ukrayna krizinin ardından Batılı hükümetler, çeşitli sektörlerde Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamaktadır. Özellikle ABD ve Avrupa tarafından finansal ödeme sistemini hedef alan yaptırımlara karşılık olarak Rusya, 2014 yılında Rusya Bankası Finansal Mesaj Aktarım Sistemi'ni (SPFS) başlatmıştır. Eylül 2022 itibarıyla, dünya genelinde 440 banka müşterisi SPFS'ye erişim sağlamıştır. Dahası Rusya, 1 Nisan 2022'de "Ruble Ödeme Emri"ni uygulamaya koymuştur. Bu düzenleme, doğal gaz satın almak isteyen Batı Avrupa ülkelerinin, yabancı para birimlerini yatırmak üzere Rus Doğalgaz Endüstri Bankası'nda bir ruble hesabı açmalarını şart koşmaktadır. Ayrıca, Mart ve Mayıs 2018 arasında, Rusya'nın elindeki ABD Hazine bonolarının değerinde dikkate değer bir azalma yaşanmıştır ve bu da Rusya'nın finansal stratejisinde başka bir önemli kilometre taşına işaret etmektedir. etmektedir (Yan, 2023; Zongyuan & Papa, 2022; McDowell, 2023).

2020'ye gelindiğinde, Rusya'nın rezervlerinin yaklaşık %30'u ABD doları cinsindendi, ancak sadece %10'u ABD içinde tutuluyordu. Rusya'da hem özel sektörde hem de kamu sektöründe dolar cinsinden borçların oranı, 2015'in dördüncü çeyreğinde yaklaşık %70 ile zirve yapmasına karşın, daha sonra kademeli olarak azalmıştır. 2020 itibarıyla, Rus şirketlerinin toplam borcunun dolar cinsinden payı yaklaşık %50'ye düşerek önemli bir azalma göstermiştir. 2020'nin dördüncü çeyreğinde, Rus ihracatının ABD doları cinsinden yapılan kısmının oranı ilk kez %50'nin altına düşmüştür. Ayrıca bu noktada Rusya'nın, 2013'ten bu yana uluslararası ticarete ABD dolarına olan bağımlılığını BRICS ülkeleri arasında en çok azaltan ülke olduğunun vurgulanması gerekir (Yan, 2023; Zongyuan & Papa, 2022; McDowell, 2023).

Rusya'ya uygulanan yaptırımların RMB'nin uluslararasılaşmasını kolaylaştırdığı belirtilmelidir. 2015 yılında, bir kamu bankası olarak Çin Kalkınma Bankası'nın, Rusya'nın iki büyük bankası Sberbank ve VTB Grubu ile 6 milyar yuan tutarında bir kredi hattı kurması önemli bir gelişme olmuştur. 2018'in ikinci çeyreğine kadar, Rusya Merkez Bankası dolar rezervlerini %10'dan fazla azaltırken, RMB rezervlerini aynı oranda artırmıştır. 2019'un başlarında, Rusya'nın merkez bankası, RMB'ye yönelik önemli yatırımlar yaparak, Rusya'nın döviz rezervlerindeki RMB payını %5'ten %15'e yükseltmiştir. Ayrıca, devlete ait Gazprom'un bir yan kuruluşu ve Rusya'nın üçüncü büyük petrol üreticisi Gazprom Neft, 2015'in başlarından bu yana Çin'e petrol satışı RMB karşılığında gerçekleştirmektedir. Rusya ve Çin arasındaki parasal ilişkiler diğer alanlarda da genişlemektedir. Örneğin, Rusya'nın ikinci en büyük bankası VTB, işlemlerini kendi yerel para birimiyle yapmak üzere Bank of China ile bir anlaşmaya varmıştır. Her iki ülke de ikili ticaretlerinde ABD dolarını atlayarak kendi para birimlerini kullanmayı tercih ettiklerini açıklamıştır. Rus ve Çin bankaları arasındaki işbirliği daha da büyümeye devam etmektedir. Bir kamu bankası olarak Çin İhracat İthalat Bankası, Batılı piyasalardan kesilen Rus bankalarına yardım etmeyi kabul etmiştir. Belki daha da önemlisi, dünyanın en büyük enerji ithalatçısı Çin ve en büyük enerji üreticisi Rusya'yı içeren Çin-Rusya gaz anlaşmaları, ABD dolarının küresel bir petro-para olarak hakimiyetini sarsabilir. Nitekim, 2014 ve 2018 yılları arasında Rusya ve Çin, ikili ticaretlerinde doların rolünü %20'den fazla azaltmıştır. 2020'nin sonuna kadar, en az 23 Rus bankası Çin'in SWIFT ödeme sistemine alternatif olarak geliştirdiği CIPS'e katılmıştır (Lan, 2017; McDowell, 2023; Zongyuan & Papa, 2022).

Son olarak, Türkiye hakkında birkaç söz söylemek gerekir. Günümüz jeopolitiğinde Türkiye, benzersiz ve çoğu zaman paradoksal bir pozisyonunda yer almaktadır. Tarihsel olarak Batılı çıkarlarla özdeşleşen Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nın stratejik bir üyesi olmuş ve geleneksel olarak ABD'nin yakın bir müttefiki olarak kabul edilmiştir. Ancak, Ankara ile Washington arasındaki ikili ilişkiler 2010'lardan itibaren belirgin gerilimlere sahne olmuştur (Gürcan, 2020, s. 128). İki ülke, ABD'nin İran'a

yönelik yaptırımları ve Suriye çatışmasında Kürt güçlerinin rolü de dahil olmak üzere birkaç konuda fikir ayrılığına düşmüştür. İlişkiler, 2016'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı devirmeyi amaçlayan başarısız bir darbe girişiminin ardından daha da kötüleşmiştir. Erdoğan daha sonra açıkça ABD'yi darbecileri desteklemekle suçlamıştır. Bu gergin ilişki, 2017'de ABD'nin Türkiye'yi finansal yaptırımlarla tehdit etmesiyle en düşük seviyeye ulaşmıştır ve sonunda 2018'in sonlarında cezai önlemler uygulamıştır. Söz konusu eylemler ABD-Türkiye ilişkilerini derinden etkilemiştir ve Türkiye'yi ABD dolarına olan bağımlılığına alternatifler aramaya yöneltmiştir (Gürcan, 2020, s. 128; McDowell, 2023). Özellikle 2018'den itibaren Türkiye, ABD tarafından uygulanan bir dizi yaptırımla karşı karşıya kalmış, bu durum da Batı ittifakı içinde önemli bir gerilim yaratmıştır (New York Times, 2018; Sharp, 2023). Bu gelişmelere koşut Türkiye, Batı dışı çok taraflı örgütlerle ilişkilerini derinleştirme arzusunu birçok kez dile getirmiştir. Ankara, ŞİÖ ve BRICS'e üye olma niyetini defalarca belirtmiştir ki bu örgütler Batı merkezli küresel düzene alternatifler sunan başlıca platformlar arasındadır (Reuters, 2022; TASS, 2018). Ayrıca, Türkiye'nin Kuşak-Yol Girişimi ile olan etkileşimi dikkate değerdir. Kuşak-Yol Girişimi çerçevesinde Türkiye, Orta Koridor Girişimi'ndeki rolünü öne çıkarmakta, böylelikle Çin'i Avrupa'ya bağlayan kritik bir köprü görevi üstlenmekte ve Avrasya'daki jeopolitik ve jeoekonomik önemini pekiştirmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Türkiye'nin doğuya doğru eğilimine bir başka örnek ise Asya Altyapı Yatırım Bankası ile olan yakın ilişkileridir. Esasen Çin'in girişimiyle ortaya çıkan Asya Altyapı Yatırım Bankası, Türkiye'yi başlıca ortaklarından biri olarak görmektedir ve daha şimdiden Ankara'nın altyapı projelerini desteklemek için önemli fonlar sağlamıştır. Türkiye, Asya Altyapı Yatırım Bankası içinde %2.54 oy payına sahiptir. Hindistan ve Endonezya'nın ardından Türkiye, Asya Altyapı Yatırım Bankası kredilerinden en fazla yararlanan üçüncü ülke olarak ortaya çıkmıştır. 2019 itibarıyla Türkiye, Asya Altyapı Yatırım Bankası tarafından sağlanan toplam kredilerin %11'ini almıştır. Bu fonların büyük çoğunluğu esasen enerji sektörüne tahsis edilmiştir (Gürcan, 2022a, s. 613).

Rusya'ya benzer bir hamle ile Türkiye'nin merkez bankası, artan ABD yaptırımlarına yanıt olarak altın rezervlerini önemli ölçüde artırmıştır. 2000'den 2016'ya kadar yaklaşık 100 metrik ton altın rezervi bulunduran Türkiye, 2017'de sadece Rusya'nın gerisinde kalarak dünyanın en büyük ikinci ulusal altın alıcısı olmuştur. Dahası, Türkiye altın rezervlerini sadece artırmakla kalmamış, aynı zamanda bu rezervleri yeniden konumlandırmıştır. 2018'in başlarında, yaklaşan ABD yaptırımları gölgesinde, Türkiye'nin yaklaşık 220 milyar dolarlık altını New York Federal Rezervi'nden kendi topraklarına aktardığı bildirilmiştir (McDowell, 2023). 2022'de Türkiye, sadece İsviçre, Çin, Birleşik Krallık ve Hindistan'ın gerisinde kalarak dünyanın en büyük beşinci altın ithalatçısı olarak gösterilmektedir. 2023'ün ikinci çeyreğine gelindiğinde, Türkiye altın rezervleri açısından dünyanın en büyük on ülkesi arasında konumlanmıştır (Statista, 2022; 2023)

Bu altın politikalarının yanı sıra Türkiye, önemli birtakım takas anlaşmaları da gerçekleştirmiştir. Örneğin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Ekim 2017'de İran ile yerel para birimi takas düzenlemesine girişmiştir. Bu hamle, aynı zamanda ABD yaptırımlarına maruz kalan Tahran ile Ankara'nın de-dolarizasyon yönündeki çıkarlarını uyumlu hale getirmektedir. TCMB, ABD'nin Yabancı Varlıkları Kontrol Ofisi'nin (OFAC) iki Türk yetkiliye Magnitsky yaptırımları uygulamasının hemen ardından Katar ile bir yerel para birimi takas anlaşması imzalamıştır. Bu gelişmeyi takiben Türkiye, Rusya ve İran ile bir yerel para birimi ticaret anlaşması tesis ederek petrol, doğal gaz ve diğer emtiaların ticaretinde dolar bağımlılığını azaltmayı taahhüt etmiştir. Ekim 2019'da, Türkiye ve Rusya, sınır ötesi işlemlerde ruble ve lirayı kullanma ve SWIFT yerine Rus mesajlaşma sistemini kullanma konusunda bir anlaşmayı resmileştirmiştir (McDowell, 2023). Burada vurgulanmalıdır ki 2018'den itibaren Ankara, swap çabalarına hız vermiştir. 2022 itibarıyla, bu anlaşmaların kümülatif değeri etkileyici bir şekilde 28 milyar doları bulmuştur. Bu takas düzenlemeleri Çin, Katar, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri ve Azerbaycan dahil olmak üzere birçok ülkeyi kapsamaktadır (Soylu, 2022). Bu tür girişimler, Türkiye'nin ekonomik bağlarını çeşitlendirme, bağımlılıklarını denge-

leme ve potansiyel finansal zafiyetlerini sınırlama iradesini örneklemektedir. Ancak, bütün bu çabalarına ve dolar hakimiyetine karşı söylemsel çıkışlarına rağmen, Türkiye'nin dolardan uzaklaşma konusunda sınırlı bir başarı elde ettiği görülmektedir. 2017'deki ABD yaptırım tehditlerini ve 2018'deki gerçek yaptırımları takiben elde edilen verilerde, Türkiye'nin ticaret uygulamalarında dolardan önemli bir sapma henüz gözlemlenmemiştir (McDowell, 2023).

Sonuç

JAS çerçevesinden bakıldığında, ABD'nin bankacılık krizlerinin, ABD dolarının görece zayıflayan konumunun ve Suudi Arabistan gibi önemli küresel oyuncuların ABD dolarına alternatifler dillendirmeleri gibi çeşitli etkenlerin birleşik etkisinin, daha geniş bir de-dolarizasyon akımına katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. "De-dolarizasyon" terimi, uluslararası ticaret ve finansa ABD dolarına olan bağımlılığın azaltılmasına yönelik küresel bir harekete işaret eder. Söz konusu hareket, birçok ülke ve işletmeyi para birimi rezervlerini ve ticaret uygulamalarını çeşitlendirmeye teşvik ederek potansiyel olarak doların baskın rolünü azaltabilir. Ancak bu süreç, 2000'lerde ivme kazanan küresel politik ekonominin çok kutuplaşması bağlamı dışında tasavvur edilemez. Özellikle, ABD hegemonyasının başlıca rakibi olarak Çin, de-dolarizasyonun öncü aktörü olarak ortaya çıkmıştır. Çin'in geçtiğimiz on yıllarda gösterdiği çabalar, RMB'nin uluslararasılaşması yönünde kesin bir adıma işaret etmektedir ve bu sayede Çin, küresel finansın evrilen dinamiklerinde dikkate değer bir rakip olarak kendini konumlandırmaktadır. ABD dolarının süregelen üstünlüğüne karşın, Çin'in ulusal para biriminin etkisindeki genişleme, küresel ayak izini genişletmeye ve küresel ekonomik dinamiklerdeki konumunu ilerletmeye yönelik iradesini yansıtmaktadır.

Çin'in RMB'yi uluslararası sahnede yaygınlaştırmaya ve ABD dolarının hegemonyasına meydan okumaya yönelik çabalarının çok yönlü doğasının iyi kavranması gerekir. Bu çabalar, sadece para birimi özelinde düşünülmemelidir; aynı zamanda Çin'in daha kapsamlı stratejik girişimleri ve küresel kurumsal liderliğiyle derinden bağlantılıdır.

Çin, yeni uluslararası proje ve kurumlara öncülük edip bunları yönlendirerek, dolaylı olarak RMB'nin dünya genelinde artan kabulünü ve kullanımını destekleyen yollar ve platformlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda, BRICS+6, Kuşak-Yol Girişimi, ŞİÖ ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın eylemleriyle şekillenen finansal manzara, swap anlaşmalarının yaygınlaşması, Dijital Yuan'ın, UnionPay'in, CIPS'in yükselişi ve enerji ticaretinin diğer para birimlerinde gerçekleşmesi; ABD dolarının egemenliğinin, "post-hegemonik" bir bağlamda Güney-Güney işbirliği üzerinden aktif olarak sorgulandığının açık bir işaretidir. Kuşkusuz, ABD'nin doları bir silah olarak kullandığına yönelik algının yaygınlaşması ve gelişen dünyanın ABD hegemonyasına karşı bir direniş merkezi olarak yükselişi, bu dönüşümleri hızlandırmaktadır. Gelişen ülkeler, ABD siyasetlerinin yol açtığı ekonomik risklerden korunmak için alternatifler geliştirmek ve uygulamak üzere yeni işbirlikleri geliştirmektedir.

Son olarak, Türkiye'den de kısaca bahsetmek gerekir. Ülkemiz, çok yönlü dış politika çabaları üzerinden Batı güçleri ile Doğu'da ortaya çıkan yeni işbirlikleri arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Önemle belirtmek gerekir ki, ABD dolarının küresel finans sistemlerindeki ezici üstünlüğü, yaptırımlar eşliğinde Türk ekonomisi için varoluşsal bir tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Ancak Türkiye, giriştiği swap anlaşmalarıyla gözlemlendiği üzere, proaktif finans diplomasisi yoluyla bu zorlukları artan bir ustalıkla yönetmeye çalışmaktadır ve çok kutupluluk bağlamında şekillenen küresel de-dolarizasyon sürecine dolaylı katkılarda bulunmaktadır.

Genel olarak, ABD dolarına bağımlılığı azaltma çabalarının önemli bir sembolik değere sahip olduğu sonucuna varılabilir, ancak yeni belirlemekte olan bu irade pratik düzlemde hala sınırlı ve tamamlanmamış bir durumdadır. ABD dolarının hakimiyetinde gözle görülür, yavaş bir azalma vardır. Uluslararası Para Fonu (IMF), son zamanlarda doların uluslararası banka rezervleri içindeki rolünde yavaş bir azalma olduğunu, bu durumun doların statüsünün zayıflatıldığını bizzat saptamıştır. Döviz rezervlerinin çeşitlendirilmesi ve dolar dışı para birimleri kullanılarak ticaret yapılması gibi alanlarda doların hakimiyetini azaltılmasına yönelik ilerlemeler kaydedilmiştir. Başka bir deyişle bu

değişim, doların döviz rezervlerindeki ağırlığının azalması ve alternatif para birimleriyle yapılan ticaret işlemlerinin artmasında gözlemlenmektedir. Gözlemlenen en somut değişim ise doların döviz rezervlerindeki payıdır. Ani ve büyük bir değişiklik olmamış olsa da, RMB'nin küresel kullanımındaki istikrarlı ilerleme, onun "küçük para birimi" statüsünden "büyük bir güçlü para birimi"ne dönüşümünü göstermektedir. Ancak, döviz işlemleri, borçlanma ve ödeme takası gibi geniş finansal piyasaları ve ağırları gerektiren alanlarda dolar hala hakim konumunu korumaktadır. Küresel finans sistemini yeniden şekillendirmek için BRICS+ ülkelerinin, küresel düzeyde dolar bağımlılığını azaltma yönünde liderliklerini pekiştirmeleri gerekmektedir (Siddiqui, 2023; Rana & Chan, 2022; Li, 2023; Chan & Mingjiang, 2022).

Kaynakça

- Armijo, L. E., & Katada, S. N. (2015). Theorizing the Financial Statecraft of Emerging Powers. *New Political Economy*, 20(1), 42–62. <https://doi.org/10.1080/13563467.2013.866082>
- Arslanalp, S., & Simpson-Bell, C. (2021). US Dollar Share of Global Foreign Exchange Reserves Drops to 25-Year Low. IMF Blog. <https://blogs.imf.org/2021/05/05/us-dollar-share-of-global-foreign-exchange-reserves-drops-to-25-year-low>
- Barton, S. (2021). Yuan's Popularity for Global Payments Hits Five-Year High. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-18/yuan-popularity-for-cross-border-payments-hits-five-year-high>
- Basosi, D. (2021). Dollar Hegemony. In I. Ness & Z. Cope (Eds.), *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and Anti-Imperialism* (pp. 113–130). Palgrave Macmillan.
- Borst, N. (2016). CIPS and the International Role of the Renminbi. Federal Reserve Bank of San Francisco. <https://www.frbsf.org/banking/asia-program/pacific-exchangeblog/cips-and-the-international-role-of-the-renminbi>
- Cattaruzza, A. (2020). Defence studies and geographic methodology: From the practical to the critical approach. In D. Deschamps-Dutard (Ed.), *Research Methods in Defence Studies: A Multidisciplinary Overview* (pp. 15–30). Routledge.
- Cattaruzza, A., & Limonier, K. (2019). Introduction à la géopolitique. Armand Colin.
- Caudevilla, O. (2023). What role can the digital yuan play in de-dollarization? Asia News Network. <https://asianews.network/what-role-can-the-digital-yuan-play-in-de-dollarization>
- CGTN. (2019). Why the trend of de-dollarization is inevitable. 9 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://news.cgtn.com/news/2019-11-20/Why-the-trend-of-de-dollarization-is-inevitable-LMr0kapXTG/index.html>
- CGTN. (2021). The Heat: Global economies face challenges as they seek to rebound from pandemic. 9 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://america.cgtn.com/2021/07/30/the-heat-global-economies-face-challenges-as-they-seek-to-rebound-from-pandemic>
- Chan, E. & Mingjiang, L. (2022). Renminbi Internationalisation and US Dollar Hegemony. RSIS Commentary, S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS), Nanyang Technological University, N. 120.
- China Daily. (2022). Washington uses dollar to maintain global hegemony [Shi Yu's caricature]. 9 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.chinadailyhk.com/article/290314#Washington-uses-dollar-to-maintain-global-hegemony>
- China Daily. (2023). Get real. 9 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202304/20/WS64407ac7a310b-6054face9de.html>
- Ciorciari, J. D. (2014). China's Structural Power Deficit and Influence Gap in the Monetary Policy Arena. *Asian Survey*, 54(5), 869–893. <https://doi.org/10.1525/as.2014.54.5.869>
- Cohen, B. J. (2012). The Benefits and Costs of an International Currency: Getting the Calculus Right. *Open Economies Review*, 23(1), 13–31. <https://doi.org/10.1007/s11079-011-9216-2>
- Desai, R. (2013). Geopolitical economy: After US hegemony, globalization and empire. Pluto Press ; Distributed in the United States exclusively by Palgrave Macmillan.
- Du Boff, R. B. (2003). US hegemony: Continuing decline, enduring danger. *Monthly Review*, 55(7), 1–15.
- Eichengreen, B. (2022). What Money Can't Buy: The Limits of Economic Power. *Foreign Affairs*, 101, 64–73.

- Finextra Research. (2019). China's growth cements UnionPay as world's largest card scheme. <https://www.finextra.com/pressarticle/80435/chinas-growth-cements-unionpay-as-worlds-largest-card-scheme>
- Gouvea, R. & Gutierrez, M. (2023). De-Dollarization: The Harbinger of a New Globalization Architecture?. *Theoretical Economics Letters*, 13(4), 791–807.
- Gürcan, E. C. (2019a). Geopolitical Economy of Post-hegemonic Regionalism in Latin America and Eurasia. In P. Zarembka (Ed.), *Class history and class practices in the periphery of capitalism* (First edition, pp. 59–86). Emerald Publishing.
- Gürcan, E. C. (2019b). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. Routledge.
- Gürcan, E. C. (2020). The construction of "post-hegemonic multipolarity" in Eurasia: A comparative perspective. *The Japanese Political Economy*, 46(2–3), 127–151. <https://doi.org/10.1080/2329194X.2020.1839911>
- Gürcan, E. C. (2022a). Çin'in Finansal Hegemonyasının Yükselişi. In M. H. Çarın, S. Kısacık, & C. Donduran (Eds.), 21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti (pp. 598–618). Nobel Akademik.
- Gürcan, E. C. (2022b). *Imperialism after the neoliberal turn*. Routledge.
- Gürcan, E. C., & Donduran, C. (2023). The economic and institutional dynamics of China's growing financial influence: A "structural power" perspective. *The Japanese Political Economy*, 49(1), 109–135. <https://doi.org/10.1080/2329194X.2023.2184387>
- Heep, S. (2014). *China in global finance: Domestic financial repression and international financial power*. Springer.
- Ifimes. (2023). 2023 World: BRICS – De-dollarization Summit. <https://www.ifimes.org/en/researches/2023-world-brics-de-dollarization-summit/5205>
- IMF. (2023). Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves. <https://data.imf.org/?sk=e6a5f467-c14b-4aa8-9f6d-5a09ec4e62a4>
- IMF. (2023). Renminbi Usage in Cross-Border Payments: Regional Patterns and the Role of Swaps Lines and Offshore Clearing Banks. 9 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2023/077/article-A001-en.xml?Article-Tabs=>
- Keersmaeker, G. de. (2017). *Polarity, balance of power and international relations theory: Post-Cold war and the 19th century compared*. Palgrave Macmillan.
- Kida, K., Kubota, M., & Cho, Y. (2019). Rise of the Yuan: China-Based Payment Settlements Jump 80%. <https://asia.nikkei.com/Business/Markets/Rise-of-the-yuan-China-based-payment-settlements-jump-80>
- Kokubun, R. (2003). China and Japan in the Age of Globalization. *Japanese Economy*, 31(3–4), 108–119. <https://doi.org/10.1080/2329194X.2004.11045179>
- Kroeber, A. (2018). China as a Global Financial Power. In W. Wu & M. W. Frazier (Eds.), *The Sage Handbook of Contemporary China* (pp. 447–458). Sage.
- Kshetri, N. (2023). China's Digital Yuan: Motivations of the Chinese Government and Potential Global Effects. *Journal of Contemporary China*, 32(139), 87–105. <https://doi.org/10.1080/10670564.2022.2052441>
- Kumar, R. (2023). BRICS: 15th Summit and Beyond. <https://www.idsa.in/issuebrief/BRICS-15th-Summit-and-Beyond-RKumar-280823#:~:text=The%20event%20gained%20exceptional%20significance,new%20members%20of%20the%20group>
- Lin, C. (2017). Currency Wars and the Erosion of Dollar Hegemony. *Michigan Journal of International Law*, 38(1), 57–119.
- Levy-Yeyati, E. (2021). *Financial dollarization and de-dollarization in the new millennium*. Latin American Reserve, Working Paper Series, January.
- Li, Yuefen. (2023). Trends, reasons and prospects of de-dollarization. South Center, Working Paper Series, No. 181, Geneva.
- Lin, Z., Zhan, W., & Cheung, Y. (2016). China's Bilateral Currency Swap Lines. *China & World Economy*, 24(6), 19–42. <https://doi.org/10.1111/cwe.12179>
- Liu, Z. Z., & Papa, M. (2022). Can BRICS De-dollarize the Global Financial System? (1st ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009029544>
- McDowell, D. (2023). *Bucking the buck: US financial sanctions and the international backlash against the dollar*. Oxford University Press.
- Naceur, S. B., Hosny, A. & Hadjian, G. (2019). How to de-dollarize financial systems in the Caucasus and Central Asia?. *Empirical Economics*, 56(1), 1979–1999.
- New York Times. (2018). U.S. Imposes Sanctions on Turkish Officials Over Detained American Pastor. <https://www.nytimes.com/2018/08/01/world/europe/us-sanctions-turkey-pastor.html>
- Palley, T. (2022). Theorizing dollar hegemony, Part I: the political economic foundations of exorbitant privilege. Post-Keynesian Economics Society, Working Paper Series, No. 2220.
- Perks, M., Yudong, R., Jongsoon, S., & Tokuko, K. (2021). Evolution of Bilateral Swap Lines. IMF Working Paper, WP/21/210.
- Plubell, A. M., & Siyao, L. (2017). A Snapshot of Renminbi Internationalization Trends under One Belt One Road Initiative. MPEA Legal & Regulatory Bulletin, 9–11.
- Quenan, C. & Edgardo, T. (2007). Changing the focus of the exchange rate regimes debate in emerging economies: causes and scope of de-dollarization in Latin America. Conference on "Ouverture et innovation sur les marchés financiers émergents," Beijing, China.
- Ramos, J. (2023). BRICS Bank Implementing 3-Year De-Dollarization Plan. <https://watchguru/news/brics-bank-implementing-3-year-de-dollarization-plan>
- Rana, P. B. & Chan, E. (2022). Reforming the Global Reserve System. In W. Wu & M. W. Frazier (Eds.), *From Centralised to Decentralising Global Economic Architecture: The Asian Perspective* (pp. 113–130). Palgrave Macmillan.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (n.d.). Türkiye's Multilateral Transportation Policy. <https://www.mfa.gov.tr/turkey-s-multilateral-transportation-policy.en.mfa#:~:text=Trans%2DCaspian%20East%20West%20Middle%20Corridor%20Initiative%20shortly%20named,the%20efforts%20to%20revive%20the>
- Reuters. (2022). Turkey's Erdogan targets joining Shanghai Cooperation Organisation, media reports say. <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-targets-joining-shanghai-cooperation-organisation-media-2022-09-17/>
- Reuters. (2023). Yuan overtakes dollar to become most-used currency in China's cross-border transactions. <https://www.reuters.com/markets/currencies/yuan-overtakes-dollar-become-most-used-currency-chinas-cross-border-transactions-2023-04-26>
- RMB Tracker Document Centre. (2022). Swift. <https://www.swift.com/our-solutions/compliance-and-shared-services/business-intelligence/renminbi/rmb-tracker/rmb-tracker-document-centre>
- Russell, C. (2015). Who'll Win? Visa and MasterCard Versus UnionPay—CKGSB. CKGSB Knowledge. <https://english.ckgsb.edu.cn/knowledges/wholl-win-visaand-mastercard-versus-unionpay>
- Sharma, V. B. (2023). Debates around De-dollarisation and Yuan Internationalisation. *Modern Diplomacy*. <https://modern diplomacy.eu/2023/04/30/debates-around-de-dollarisation-and-yuan-internationalisation>
- Sharp, A. (2023). U.S. Imposes Landmark Sanctions on Turkey. <https://foreignpolicy.com/2023/09/14/us-turkey-sanctions-russia-ukraine-shipping-nato/>
- Siddiqui, K. (2023). De-dollarisation, Currency Wars and the End of US Dollar Hegemony. *The World Financial Review*, August-September, 1–13.
- Slawotsky, J. (2020). US Financial Hegemony: The Digital Yuan and Risks of Dollar De-Weaponization. *Fordham International Law Journal*, 44(1), 39–100.
- Song, K., & Xia, L. (2020). Bilateral swap agreement and renminbi settlement in cross-border trade. *Economic and Political Studies*, 8(3), 355–373. <https://doi.org/10.1080/20954816.2020.1780818>
- Soni, N. & Jain, P. (2023). Challenges to the US Dollar Hegemony and Emergence of Yuan in the Current Multipolar World. *Korea Review of International Studies*, 16(1), 53–73.
- Soylu, R. (2022). Turkey's love affair with currency swaps explained. *Middle East Eye*. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-central-bank-swap-deals-love-explained>
- Statista. (2023). Gold reserves of largest gold holding countries worldwide as of 2nd quarter 2023. <https://www.statista.com/statistics/267998/countries-with-the-largest-gold-reserves/>
- Statista. (2022). Leading gold importing countries worldwide in 2022 based on value (in billion U.S. dollars). <https://www.statista.com/statistics/920874/gold-import-value-by-leading-country/>
- Steinbock, D. (2023). The Coming BRICS Currency Diversification. <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/the-coming-brics-currency-diversification-24834>
- TASS. (2018). BRICS talks Turkey: Erdogan's wish to join group cannot be fulfilled now, expert says. <https://tass.com/world/1015343>
- teleSUR. (2023). BRICS Currency to Facilitate International Settlements: Glazyev. <https://www.telesurenglish.net/news/BRICS-Currency-to-Facilitate-International-Settlements-Glazyev-20231024-0007.html>
- The State Council of the & People's Republic of China. (2023). Digital Yuan in Circulation Hits 13.61 Bln Yuan in 2022. http://english.www.gov.cn/archive/statistics/202301/25/content_WS63d0ca26c6d0a757729e607d.html
- Tran, H. (2022). Internationalization of the Renminbi via Bilateral Swap Lines. *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/internationalization-of-the-renminbi-via-bilateral-swap-lines>
- Vasudevan, R. (2021). Dollar Standard and Imperialism. In I. Ness & Z. Cope (Eds.), *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and anti-Imperialism* (pp. 602–613). Springer.
- Vidal, J. A., et al. (2022). Policies for transactional de-dollarization: A laboratory study. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 200(1), 31–54.
- Wilson, J. D. (2017). What Does China Want from the Asian Infrastructure Investment Bank? Perth USAsia Centre. <https://researchrepository.murdoch.edu.au/id/eprint/37439>
- Xueying, W., Dongsheng, D. & Ruiling, L. (2022). The Evolving International Monetary System: Will Dollar Hegemony Outlive the Digital Revolution?. In P. B. Rana & J. Xianbai (Eds.), *From Centralised to Decentralising Global Economic Architecture* (pp. 131–160). Springer.
- Yan, C. (2023). The Impact of Russia's "De Dollarization" on the International Status of the US Dollar. *Academic Journal of Business & Management*, 5(2), 17–21.
- Yang, L. & Zhaojing, Z. (2017). Internal and External Imbalances and Currency Hegemony. In P. B. Rana & J. Xianbai (Eds.), *Imbalance and Rebalance* (pp. 119–149). Springer.
- Yuan, T. (2018). *The Dual-Center Global Financial System*. Springer Singapore. <https://doi.org/10.1007/978-981-10-7993-1>
- Zhang, F., Yu, M., Yu, J., & Jin, Y. (2017). The Effect of RMB Internationalization on Belt and Road Initiative: Evidence from Bilateral Swap Agreements. *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(12), 2845–2857. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2017.1382346>
- Zongyuan, Z. L. (2022). China Is Quietly Trying to Dethrone the Dollar. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2022/09/21/china-yuan-us-dollar-sco-currency>
- Zongyuan, Z. L. & Papa, M. (2022). Can BRICS De-dollarize the Global Financial System?. Cambridge University Press.

Eski Rusya Uzakdoğu Kalkınma Bakanı
Aleksandr Galushka

Dünya Ekonomisinin Dolardan Arındırılması*

Aleksandr Galushka, Rusya Federasyonu Eski Uzakdoğu Kalkınma Bakanı'dır ve şu anda Rusya Federasyonu Yurttaşlık Komisyonu Başkan Yardımcısı görevini yürütmektedir. Moskova Devlet Sosyal Bilimler Üniversitesi'nin Ekonomi Fakültesi'nden onur derecesiyle mezun olan Galushka, Rusya G. V. Plehanov Ekonomi Akademisi'nde uzmanlığını yapmıştır. Galushka'nın ekonomi, yönetim ve yatırım alanlarında 10'dan fazla yayımlanmış çalışması bulunmaktadır.

*Bu metin Aleksandr Galushka'nın, Vladivostok Doğu Ekonomi Forumu'nun 3 Eylül 2021'de yapılan "Dünya Ekonomisinin Bütünleşmesinde Dolar Dışı Model: Bölgesel ve Küresel Ticaretin Gelişmesinde İtici Güç Olarak Uluslararası Bir Para Birimi ve Yeni Bir Uluslararası Ödemeler Sistemi" başlıklı oturumundaki konuşmasının yazıya dökülmüş halidir. Rusçadan Türkçeye Dr. Arif Acaloğlu çevirmiştir. Başlık ve ara başlıklar BRIQ tarafından konulmuştur.

“Dış borcun GSYİH’ye oranına baktığımızda gelişmiş ülkelerde, yani dünya ekonomi sisteminin çekirdeğini oluşturan ülkelerde üç haneli oranlarla ifade edildiğini görürüz. Gelişmekte olan ülkelerde ise dış borçların GSYİH oranı iki haneli rakamlarla ifade edilir. Bunun temelinde şu fiili durum yatmaktadır: Dünya ekonomisinin çekirdeğini oluşturan ülkeler ile periferisi durumundaki ülkeler arasında dengesiz değer mübadelesi söz konusudur Böyle bir küresel gelir makasının varlığı, küresel ekonomideki bu dengesiz mübadelenin ve sermayenin sürekli olarak periferi ülkelerinden çekirdek ülkeler lehine para hareketlerinin en ciddi temellerinden birisidir.”

TARİHSEL OLARAK RUSYA, 30 YIL ÖNCE dolar merkezli dünya finans mimarisine katıldı. Aradan geçen 30 yılın tecrübesi, ekonomide ve dünya ekonomisinde neler olup bittiğine dair kapsamlı değerlendirmeler yapmamıza imkân sağlıyor.

Bu 30 yıl zarfında en önemli eğilim Rusya’dan dışarıya sürekli para akışıdır. Bloomberg’in değerlendirmesine göre 1994-2018 yılları arasında Rusya Federasyonu’ndan dışarıya yaklaşık 1 trilyon ABD doları tutarında bir meblağ taşınmıştır. Bu konuda para girişinin daha fazla olduğu, sadece 2 yıl (2006-2007), istisna durumundadır.

Yeterince açık bir şekilde görülüyor ki Rusya’da yerleşmiş olan ekonomik modelin hammaddeye dayandığı ve bu modelin artık kendini tamamen tüketmiş olduğu yönünde

siyasetçiler ile uzmanlar arasında bir görüş birliği vardır. Bu oydaşma göz önüne alındığında Rusya Federasyonu’na herhangi bir sermaye girişi beklemek olanaksızdır. Bu bağlamda, örneğin 2014 yılında Rusya’dan Virgin Adaları’na 80 milyar ABD doları üzerinde bir paranın girişi yeterince anlamlıdır. Söz konusu meblağ bu adaların toplam ekonomisinin 70 katından fazladır. Bu yıl için ülkemizden 35 milyar ABD doları hacminde olan para çıkışı beklentisini, Rusya Merkez Bankası geçen temmuz ayında 50 milyar dolara kadar yükseltti.

Bu noktada şunu belirtmek lazım: Bir yandan ekonomimizde toplamda bir yatırım yetersizliği var, yatırım kaynaklarına muazzam ihtiyaç var. Öte yandan ise bu en önemli konuda muazzam miktarlarda, sürekli, toplu ve büyük meblağlarda para çıkışı hâkim konumdadır.

Periferiden Merkeze Sermaye Transferi

Ayrıca eklemek gerekir ki bu sadece gelişmekte olan Rusya ekonomisine özgü bir durum değildir. Dünya ekonomisi çapında bir sorundur; gelişmekte olan tüm ekonomilerin sorunudur. Her ne kadar paradoksal görünse de (bir kural olarak) gelişmekte olan ülkeler dünya ekonomi düzeni içinde sırf net sermaye ihracatçıları olarak davranırlar. Dış borcun GSYİH'ye oranına baktığımızda gelişmiş ülkelerde, yani dünya ekonomi sisteminin çekirdeğini oluşturan ülkelerde üç haneli oranlarla (yüzde 100 ve üzeri) ifade edildiğini görürüz. Gelişmekte olan ülkelerde ise dış borçların GSYİH oranı iki haneli rakamlarla (yüzde 10 ve üzeri) ifade edilir. Bunun temelinde şu fiili durum yatmaktadır: Dünya ekonomisinin çekirdeğini oluşturan ülkeler ile periferisi durumundaki ülkeler arasında dengesiz değer mübadelesi söz konusudur. Rusya ekonomisinin, dünya ekonomi sistemi içinde esas olarak periferik hammadde ekonomisi olduğu dikkate alındığında, mevcut küresel finansal mimari model çerçevesinde Rusya'ya doğru bir para akışı şansı bulunmuyor.

Bu durumun merkezinde yer alan küresel gelir makası şuradan kaynaklanıyor: Kendi rezervlerini kuran gelişmekte olan ülkeler bu rezervlerini atanmış, belirli ve risksiz, fakat gelir oranları düşük kaynaklardan oluşturmaktadır. Bu düşük getirili risksiz aktifler nesnel olarak değerlendirildiğinde rezervlerin getirisinin düşük olduğu görülmektedir. Dışarıdan sağlamak isteyeceğimiz mali kaynakların getirileri ise Rusya'nın rezervlerini oluşturan kaynaklara kıyasla daha yüksek getiri oranını haizdir. Böyle bir küresel gelir makasının varlığı, küresel ekonomideki bu dengesiz mücadelenin ve

sermayenin sürekli olarak periferi ülkelerinden çekirdek ülkeler lehine para hareketlerinin en ciddi temellerinden birisidir.

Onlarca yıldır durum böyledir, bu açıkça görülmektedir. Bu çelişki, bu fiili durum, ekonomilerin hacmine, alım gücüne ve kur paritesine göre değerlendirilen ekonomilerin GSYİH'lerinin boyutlarına baktığımızda da göze çarpmaktadır. Aslında çok şey anlatan bu eğilimi 1991-2019 arasında görebiliriz. Dünya ekonomisinde alım gücü ile döviz kuru arasındaki bu açık 6 kat artarak, ABD dolarıyla 7 trilyondan 46 trilyona ulaşmıştır. Bu açık, bir kural olarak, dünya ekonomi sisteminin periferi ekonomilerinde, gelişmekte olan ekonomilerde ve bunlardan bir tanesi olan Rusya ekonomisinde daha etkili biçimde gerçekleşmiştir.

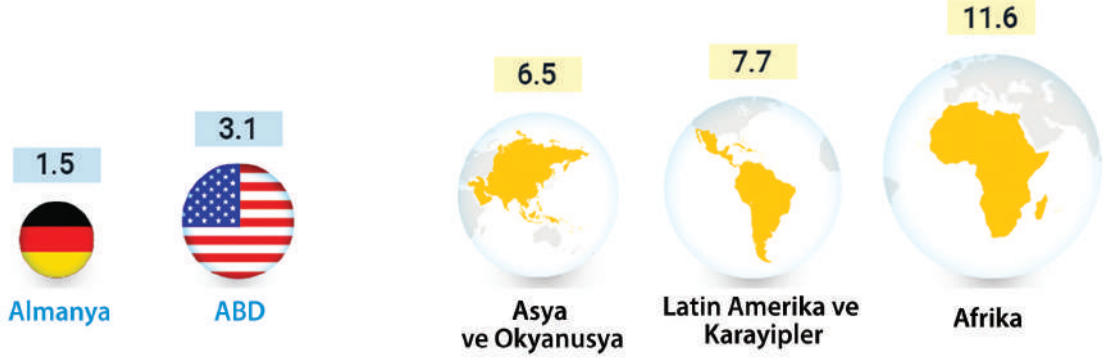
Dünyada politikanın ekonomi üzerinde baskı kurması, keza ticaret savaşları ve hesapların dondurulması, ödemelerin sınırlandırılması, SWIFT'in dolar altyapısının yaptırımlar kapsamında kullanma tehditleri yaşanmaktadır. Dünya rezerv dövizini üreten ülke bütün bunları hiç beklenmedik biçimde farklı ülkelere yönelik uygulayabilir. Hedefteki ülke, Batı Avrupa ülkeleri olabilir, Asya ülkeleri olabilir. Son yıllarda ülkelerin hemen hemen tamamı bu gerçeği yaşamıştır veya görmüştür.

Yapısal Çatışma

Dünya finans mimarisinin biçimlendirilme metodolojisi açısından ise bu konunun kuramsal boyutunda, başka deyişle bu sorunun metodolojisinde prensip olarak yeni bir şey yok. Bunun tamamı çoktan beri biliniyor ve işte bu yapısal, temel husustur. Bir ülkenin (ki hangi ülke olduğu önemli değil, bunun altını çizmek isterim)

Şekil 1. Gelişen ülkeler borçları için çok daha fazla ödüyor
Tahvil Faizleri (2022-2023)

Ocak 2022'den Mayıs 2023'e kadar JPM EMBI Küresel Çeşitlendirilmiş ABD Doları tahvil faizlerinin bölge başına ortalaması ile Almanya ve ABD'nin 10 yıllık tahvil faizlerinin karşılaştırması. BM Küresel Kriz Müdahale Grubu'nun IMF Dünya Ekonomik Görünümü'ne (Nisan 2023) dayalı hesaplamaları (Grafik: UNCTAD, 2023).

1 Kasım 2023'te şu adresten alındı: <https://unctad.org/publication/world-of-debt>

ulusal parasının aniden bütün dünyada rezerv döviz olması çıkarlar çatışması barındıran bir ortamdır ve bu çatışma yapısalıdır. Bu çok eskiden –tam 50 yıl önce– Triffin Paradoksu adıyla betimlenmiş bir durumdur. Söz konusu betimleme sürekli, yapısal, kalıcı ve esasında çözülmesi imkânsız olan çıkarlar çatışması saptanmış bulunuyor.

Zira belli tarafın ulusal çıkarları doğrultusunda kendi parasal çıkarları var ve bu ülkenin parası rezerv aracı olarak kabul görüyor, dünya ekonomisinin ise farklı çıkarları ve öncelikleri var.

Yine dünya ekonomi düşüncesi açısından bu sorunun sadece saptanması değil, alternatif çözümü de mevcuttur. Bu alternatif daha 20. yüzyıl başlarında büyük Rus ekonomist Tugan-Baranovsky tarafından önerilmiş bulunuyor. Bu düşünceler yine dünya ekonomi biliminin önemli şahsiyetlerinden olan John M. Keynes'in düşüncelerinde de yankı bulmuştur. Keynes 1944 yılındaki bir konferansında dünya rezerv döviz olarak ABD dolarının kabulünü

değil, Dünya Ödemeler Birliği kurulmasını ve “Bancor” olarak adlandırdığı özel, uluslar ötesi, nakitsiz bir döviz türünün kararlaştırılmasını önerdi. Bu türden pratik bir fikrin gerçekleşme olanağı açısından ise Doğu Avrupada başarılı bir deneyim vardı. 1964-1990 yılları arasında dış ekonomik faaliyetlere hizmet verilebilmesi amacıyla nakitsiz bir döviz türü üretilmişti: Transfer edilebilen ruble. Ve bu transfer edilebilen ruble yalnız Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik ilişkileri (o dönem planlı ekonomi söz konusuydu) çerçevesinde değil, bu ülkelerin piyasa ekonomisi uygulayan ülkelerle (örneğin Finlandiya, Meksika, Irak) ticaret süreçlerinde de kullanılıyordu. Batı Avrupada da Doğu Avrupadan 15 yıl sonra, 1979'da bu türden uluslar ötesi, nakitsiz “Avrupa Para Birimi (ECU)” geniş çaplı bir uygulama olarak devreye sokuldu. Ki bu para daha sonra Avrupa Birliği ülkelerinin daha ileri para entegrasyonunu yansıtan “avro”ya dönüştü. Burada adı geçen IMF 1969'dan beri bir nevi özel borçlanma hakları kapsamında yine nakitsiz, ulusötesi paraları kullanıyor.

Hepimizin bildiği üzere çok kısa bir süre önce bu özel borçlanma haklarının emisyonu IMF tarafından iki katına çıkarıldı. Dünya ekonomisinde yaşananların belirtilerine bakıldığında ise bu yaklaşımın yıllarca, on yıllarca biriken ve şimdilerde özellikle yoğunlaşan sorunlara verilen tepki olduğu açıkça görülüyor. Ve dünya ekonomisinde bu uluslar ötesi dövizin hacmindeki iki kat artışın gerçekleşmesi bununla ilintilidir.

Başlangıçta ticaret hacmimizin büyük olduğu ülkelerle iki taraflı takas düzenine geçilmesi akıllıca olacaktır.

Dünyanın farklı ülkelerinin merkez bankası başkanlarının görüşlerine kulak verilirse, onlar söz konusu dünya finans mimarisinin kendini tüketmiş olduğunu ve dünya çapında rezerv döviz olarak ABD dolarından vaz geçilmesi gerektiğini söylüyorlar. Burada birçok kişiye atıf yapılabilir ama İngiltere Merkez Bankası Başkanı'nun bir rezerv döviz olarak doların potansiyelini tükettiğini ve yeni çözümler bulunması gerektiğini söylemesi, keza aynı şeyleri Çin Halk Bankası başkanının ifade etmesi önemlidir.

Birincisi durum saptaması-teşhis, ikincisi farklı çözümlerin teori ve pratiği, üçüncüsü farklı çözümler uygulamasının artan güncelliği. Bugün, bizim panel kapsamında bunları konuşmamız çok önemlidir. Bu

konuları önceden ve önleyici yaklaşımla tartışmak, geç kalarak (ki aslında “geç kalmak” diye bir şey yok ama geç olunca çok daha zor olabiliyor) tartışmaktan çok daha iyidir.

Yeni Finans Mimarisinin Algoritması

Ve burada konunun teorik boyutunu, en iyi çözüm pratiklerini tartışırken, bir sonraki stratejik adımlar, yeni finans mimarisi kurmanın algoritması gündeme geliyor. Bugün Rusya'nın birçok ülkeyle ticaret dengesine baktığımızda (Avrasya Birliği ülkeleri, Çin, Hindistan, birçok Avrupa ülkesi) oraya gönderdiğimiz ve oradan aldığımız malların hacmi yeterince büyüktür, örtüşmektedir. Peki, ama neden ağırlıklı olarak dolar kullanıyoruz da mesela takas (clearing) değil. Üçüncü ülkelerin para birimini kullanmadan ödemelerin yapılabilmesi için dünya ekonomisi düşünce işte bu aracı, takas kurumunu üretmiştir. Ve başlangıçta ticaret hacmimizin büyük olduğu ülkelerle iki taraflı takas düzenine geçilmesi akıllıca olacaktır. Daha ötesi, modern dijital teknolojileri bu sürece çok daha basitleştirebiliyor. Bugün bunu gerçekleştirmek 2. Dünya Savaşı'ndan sonra takasın yaygınlaştığı döneme kıyasla çok daha basittir.

Bu ilk adımdır ve ikinci adım da mantıken buradan çıkmaktadır. Bu adım iki taraflı takas dışında uluslararası takas ödemelerinin biçimlendirilmesi, Avrasya Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü gibi platformlar temelinde bu sorunu halledebilecek Uluslararası Takas Birliğinin kurulmasını kapsamaktadır. Dünyada böyle bir finans mimarisini kurmanın mantıken ve doğal olarak bir sonraki

adımı, bir sonraki aşaması ödemeler birliğine geçiştir; takastan ödemeler birliğine geçiş. Uluslararası ticareti, uluslararası ödemeleri, uluslararası ekonomik ilişkilerin işleyişini temin eden bu sistem çok zengin bir deneyim, anlaşılabilir bir teori, ulusötesi dövizde dayalı olarak kurulabilir.

Burada esasında çok da yeni bir şey olmadığının altını çizmek isterim. Ve şunu da vurgulamak isterim ki modern teknolojiler bu işleri çok daha kolaylaştırmıştır. Fakat herhalde sorunun net olarak değerlendirilmesi, doğru bir teşhis konması ve stratejinin taktik karşısında önceliği önemlidir. Böyle olunca, bu yol yeterince anlaşılabilir olacaktır. Evet bunun için çalışmak gerekecek, gayret etmek gerekecek ama biz bisikleti yeneden icat etmeyeceğiz.

Son olarak bir konuya değinmek isterim. Bu durumda önemli olan bir dövizin ateşinden kurtulup öteki ateşine yakalanmamak önemlidir. Bugün bir ülkenin dünyada rezerv aracı olarak kullanılan parası yerine başka bir ülkenin parasını rezerv aracı olarak ikame etmemiz tam da böyle bir durum olur. Bu durumda ne Triffin Paradoksu, ne de sürekli ve yapısal nitelikli sorunlardan kaynaklanan çıkarlar çatışması ortadan kaybolacaktır.

Yine de insan uygarlığının yaratıcı gelişim yeteneğini hiçbir zaman kaybetmeyeceğini her hâlükârda göz önünde bulundurmak gerekir. Yüz yıl önce ortaya atılan fikirlerin üzerinden çok da zaman geçmemiştir; fikirler doğar, gerçekleşir, başarılı uygulamalar yapılır. Bunların tamamının ilkesel olarak bilincine varmak ve kanımızca mantıklı, verimli takas sistemi yönünde ilerlememiz gerekir. 🌸

Adil Bir Dünya İçin Gelişen Dünyada Yeni Finansal Sistem

Aleksandr Galuşka, bu toplantıdan 9 ay sonra Vatan Partisi Uluslararası İlişkiler Bürosu'nun girişimiyle 2021 yılında kurulan Yeni Uluslararası Düzen (NINTO) İnisiyatifi'nin, 7 Mayıs 2022'de düzenlediği "Rusya'nın Ukrayna Harekâtı Bağlamında Yeni Dünyanın Kuruluşu" başlıklı çevrimiçi çalıştayda da konuşmacıydı. Vatan Partisi Genel Başkanı Dr. Doğu Perinçek'in birinci konuşmacı olduğu etkinlikte 6 kıtadan, 19 ülkeden 21 kurum temsilcisi ve aydın sunum yaptı. Aleksandr Galuşka, Çalıştay'da Dr. Perinçek'ten sonra ikinci sırada konuştu ve şunları söyledi:

Rusya'nın 2022 Şubat ayında başlattığı özel askeri operasyondan sonra ABD, eşi görülmemiş yaptırımlar devreye sokmuş, Rusya rezervlerini -egemen rezervlerini- dondurmuştur. Geçen süre zarfında dünya ekonomisinin ideolojilerden arındırılma ihtiyacı sürekli artmıştır. Öz itibarıyla dolar bir silaha dönüştürülmüş, dünya rezerv dövizini militarize edilmiştir. En önemlisi de doların, dünya ekonomi sisteminde risksiz bir aktif olarak görülmesi, rezervlerin risksiz karşılanma aracı olarak görülmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu durum gerçek refah, sürdürülebilir gelişme ve gerçek egemenlik kaygısı taşıyan ülkelerden dünyanın yeni finansal sisteminin daha fazla stratejik yaklaşım, tarihsellik ve yaratıcılık talep ediyor. Bu sistem ileride herhangi bir ülkenin asalak konumuna imkân vermeden, dünyanın bütün ülkeleri arasında adil ve katılımcı ilişkiler kurulmasını sağlayacak, ülkelerin refahına ve kalkınmasına hizmet edecektir. 🌸

ABD Dolarının Kırılan Egemenliği ve Yeni Finansal Sistemin Kuruluđu

---

SERHAT LATİFOĞLU*

Serbest Fon Yöneticisi

---

*Serhat Latifoğlu serbest fon yöneticisidir. Finans kariyerinin ilk 11 yılında Türkiye’de çeşitli yatırım bankalarının ve aracı kurumların türev piyasalar departmanlarında çalışmıştır. Söz konusu kurumların hemen hepsinde yurt içi ve yurt dışı türev piyasalar departmanlarını kurmuştur. Serhat Latifoğlu son 10 yılda çeşitli amaçlarla fonlar ve şirketler kurmuş ve yönetmiştir. Bunlardan en önemlisi İsviçre’de kurulan ilk Türkiye türev arbitraj fonu olmuştur. Bununla birlikte halen Londra’da kurduğu Versum Wealth isimli özel varlık fonunu yönetmektedir. Söz konusu varlık fonu çeşitli iş dallarında üretim yapan şirketlere destek olmaktadır. Ayrıca uluslararası piyasalarda işlem yapan, davranışsal finans ilkeleriyle çalışan ve yapay zekaya dayalı bir fonu yönetmekte ve Türkiye’de ilk 100 içinde yer alan bazı şirketlere finansal danışmanlık yapmaktadır. Marmara Üniversitesi İİBF Maliye mezunudur ve Yale Üniversitesi Davranışsal Ekonomi Sertifikası başta olmak üzere çok sayıda profesyonel sertifika sahibidir. Rumeli Türkleri Derneği/Rumeli Balkan Federasyonu, RUYİAD ve Karadeniz Vakfı gibi sivil toplum kuruluşlarının yönetimi ve/veya kurullarında faaliyette bulunmuştur.

E-mail: serhat@versumwealth.com

Geliş Tarihi: 21.02.2023

Kabul Tarihi: 10.07.2023

Atıf: Latifoğlu, S. (2023). ABD Dolarının Kırılan Egemenliği ve Yeni Finansal Sistemin Kuruluđu. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(1), 66-85.

ÖZ

2008 finansal krizinden sonra gelişmiş Batı ülkeleri uzun yıllar süren bir durgunluk sürecine girdi. Aşırı finansallaşan Batı ülkelerinin ekonomileri söz konusu finansallaşmanın verdiği zararları telafi etmekte oldukça zorlandı. Kriz sürecinde ve sonrasında üretime ağırlık veren Çin gibi ülkeler ise krizden büyüyerek ve güçlenerek çıktılar. Batı'nın uluslararası kurumları ABD'nin iradesiyle kurulan uluslararası finansal sistemin verdiği zararı karşılamak için yoğun çaba gösterdiler. Ancak atılan adımlarda öncelik ABD ve Batı ülkelerine verildi. 2008 sonrası yaşanan süreçte ABD doları ve onun egemen olduğu finansal sistem büyük bir güven kaybına uğradı. Ve bu sisteme alternatif olarak bazı örgütler çalışmalara başladılar. ŞİÖ (Şanghay İşbirliği Örgütü), BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) gibi bağımsız gelişen ülkelerin üyelerinden oluşan örgütler bir dizi somut adım atarak yeni bir finansal sistemin altyapısını oluşturdular. Yeni finansal sistemin amacı, dolarizasyonu en aza indirerek, alternatif uluslararası finansal kuruluşları kurarak ABD'nin finansal egemenliğini etkisiz hale getirmektir. ABD'nin finansal egemenliğinin kırılmasında dört temel bacak bulunuyor: İkili ve çok taraflı ticari anlaşmalarda milli paraların kullanılması, yeni uluslararası yatırım bankalarının kurulması, tüketim tarafında milli kredi kartları sistemlerinin kurulması, merkez bankası rezervlerinde dolara alternatif para birimleri ve altının rezerv olarak kullanımının yaygınlaşması. Bu yazının konusu ABD'nin finansal egemenliğini gerilemeye başlaması ve yeni finansal sistemin kurulması sürecinde BRICS'in attığı adımlar, ikili ve çok taraflı ticari ilişkilerde swap anlaşmalarının önemi, Çin ve Rusya'nın 2010'ların ortalarından başlayarak kurdukları finansal altyapının seyridir. Tüm bu başlıklar kurulan Yeni Finansal Sistem'in temel taşlarını ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: BRICS, dolarizasyon, dijitalleşme, 5R, Yeni Finansal Sistem.

ABD'NİN (AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ) 1945'ten hemen sonra başladığı ve ortaya çıkan koşullarda yaptığı hamleler, dünya finansal sistemine egemen olmasını sağladı. ABD'nin finansal egemenliği, ekonomik anlamda uluslararası tekellerin çıkarlarına hizmet eden ve yüksek kârlılık elde etmesini sağlayan bir özellik gösteriyor. ABD'nin finansal egemenliği dört temel kaynaktan besleniyor:

1. ABD dolarının spekülasyonu üstünden kar elde ediyor.

ABD doları dünyanın en önemli takas, ödeme ve rezerv para birimidir. Çoğu ülkenin para sistemi büyük ölçüde ABD dolarına ba-

ğımlıdır. ABD doları sık sık manipüle edilerek hem yüksek kâr elde ediliyor hem de finansal piyasalara hükmediliyor.

2. ABD dolar egemenliği ile ekonomik krizini ihraç ediyor.

ABD'nin borç krizi her geçen gün derinleşiyor. Washington, ABD Merkez Bankası (FED) aracılığıyla doların arzını ayarlayarak borcunu ve diğer finansal sorunlarını kendine bağımlı ülkelere ihraç ediyor. FED'in Covid 19 Salgını öncesinde izlediği aşırı genişleme ci politikalar dolar varlıklarını azaltmasına ve çok sayıda ülkenin enflasyon ithal etmesine neden oldu.

3. Uluslararası ticaretin kontrolü ve ekonomik istihbarata erişim sağlanıyor.

CHIPS (Clearing House Interbank Payments System: Takas Odası Bankalararası Ödeme Sistemi), uluslararası ölçekte ABD dolarının trafiğinin takibini sağlar. 1973'te kurulan SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication: Uluslararası Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Topluluğu) sistemi ise ABD dolarının takas güvenliğini sağlar. 200'den fazla ülkede 11,000'den fazla finans kuruluşunu birbirine bağlayan, yılda yaklaşık 1.8 milyar mesaj ileten ve günde yaklaşık 6 trilyon dolar değerinde ödeme emri ileten SWIFT sistemi bu konuda dünyada kurulmuş olan en büyük tekeldir (SWIFT, 2023). ABD, SWIFT sistemi üzerinde güçlü bir kontrole sahiptir. Dolayısıyla SWIFT işlem bilgilerini kısa sürede işleyip ve ABD'nin "sınır ötesi yargı yetkisi" (long-arm jurisdiction) politikasına uygun hale getirebilir. ABD doları cinsinden dünyanın uluslararası takas ve ödemelerin büyük çoğunluğu SWIFT ve CHIPS aracılığıyla yapılır. Bu nedenle ABD, ABD dolarının akışı üzerinde kontrole sahiptir ve onlardan önemli ekonomik istihbarat sağlar.

ABD, finansal bilgi iletim sistemlerine belirli yaptırımlar uygulayarak yaptırım uygulanan ülkeleri uluslararası dolar sisteminden izole edebilir.

4. ABD finansal egemenliği aracılığıyla mali yaptırımlar uygulayabilmektedir.

Dünyadaki finans kurumlarının çoğuna ABD tarafından sık sık caydırma politikası izleniyor. ABD'nin "sınır ötesi yargı yetkisi" politikasına uymak ve yaptırım uygulanan ülkelerin varlıklarını ABD talimatlarına göre dondurmak zorunluluğu

altında bırakılıyor. ABD, finansal bilgi iletim sistemlerine belirli yaptırımlar uygulayarak yaptırım uygulanan ülkeleri uluslararası dolar sisteminden izole edebilir ve böylece uluslararası finansman ve ticaretlerine ciddi şekilde zarar verebilir.

ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlıkları Kontrol Dairesi (OFAC) üç tür mali yaptırım listesi uygulamaktadır: Özel Olarak Belirlenmiş Vatandaşlar ve Engellenen Kişiler Listesi (SDN'ler), Konsolide Yaptırımlar Listesi ve Ek OFAC Yaptırımları Listesi. ABD şirketlerinin OFAC onayı olmadan Özel Olarak Belirlenmiş Vatandaşlar Listesinde yer alan gerçek ve tüzel kişilerin malvarlıklarını dondurmaları ve bunlarla herhangi bir işlem yapmamaları gerekmektedir (OFAC, 2023) 2000 yılından sonra ABD, finans sektöründe İran, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ve diğer ülkelere zarar veren "akıllı yaptırımlar" uyguladı. Eylül 2014'te Avrupa Parlamentosu, SWIFT'in yazılım sağlayıcısı Finastra'nın Eylül 2017'de iki Rus bankasına hizmetlerini askıya almasını yasaklayan bir karar aldı. Kasım 2018'de ABD Hazine Bakanlığı, SWIFT'in İran'a hizmet vermesi durumunda ABD yaptırımlarına tabi olacağını duyurdu ve SWIFT, İran finans kurumlarıyla olan ara yüzünü kesmek zorunda kaldı. 2020 Aralık ayında ABD, Hong Kong meselesine müdahale amacıyla Çin Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi'nin 14 başkan yardımcısına yaptırım uyguladığını açıklamış ve Hong Kong İcra Kurulu Başkanı, ABD'nin mali yaptırımlarının hedefi olmuştu. Göreve geldikten sonra Biden yönetimi, Navalny olayını bazı üst düzey Rus yetkililerin mali yaptırımlar listesine alınmasının nedeni olarak göstererek Rusya'ya karşı yeni Batı yaptırımları için baskı yaptı. Bu liste, 2022'de Rusya'nın Ukrayna Operasyonu'nun başlamasından sonra Rusya aleyhine olarak iyice uzadı ve genişledi. Rusya'ya uygulanan yaptırımlar dünya ekonomisinde istikrarı tehdit edecek bir noktaya ulaşmış bulunuyor.

Dünyada Dolarizasyonu Azaltma Süreci Hızlanıyor

ABD'nin finansal egemenliğini kötüye kullanması, dünya para sisteminin istikrarını ciddi şekilde tehdit ediyor ve uluslararası sürtüşmelerin tırmanmasına yol açıyor. Yüksek dolarizasyon ve bunun yol açtığı sorunlar çok sayıda ülkenin milli paraların kullanımını uluslararası alanda yaygınlaştırmasına yol açtı. Son dönemde, Çin, Rusya, Türkiye, Japonya ve bazı AB ülkelerinin de aralarında bulunduğu 40'tan fazla ülke “dolarizasyonu azaltma” sürecini başlattı.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan statüko “petrodoları” destekliyordu. ABD dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olduğu için petrol ihraç eden ülkeler doların egemen statüsünü destekliyordu. Fakat artık ABD petrol ihracatçısıdır ve diğer petrol ihracatçısı ülkeler için petrodolar anlamını kaybetmiş bunuyor. Dolayısıyla Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gibi petrol ihracatçılarının alacağı tutumlar, dolarizasyonu sona erdirmeye önemli bir etken olacaktır. Nitekim 2022 yılında Suudi Arabistan Çin'e yapacağı ihracatta yuani ödeme birimi olarak kabul ettiğini açıkladı.

Bununla birlikte, Dünyanın “dolarizasyonu azaltma” süreci kendini üç şekilde gösteriyor:

1. ABD doları rezervleri ve ABD doları borçları azaltılıyor.

ABD dolarının merkez bankalarından bulunan rezervler içindeki payı rekor düşük seviyelere gerilemiş bulunuyor. Son 10 yılda Türkiye, Çin, Fransa, Almanya, Rusya, Hindistan ve İran dolar rezervlerini azalttı. FED'in bu ülke merkez bankaları ile yaptıkları swaplar (takas) ciddi oranda düştü (Perks vd., 2021). Dolayısıyla uluslararası yatırımcıların ABD tahvillerine olan talebi de gerilemiş oldu.

2. Uluslararası ekonomik işbirliğinde ABD dolarının kullanımı azalıyor.

Çin ve Rusya arasında ABD dolarının kullanımının azaltılması konusunda sağlanan anlaşma ve uygulama çok tipik bir örnektir. 2015 yılında, Rusya-Çin arasındaki ticaretin yaklaşık yüzde 90'ı ABD doları ile yapılıyordu. 2020 sonu itibarıyla bu oran yüzde 46'lara kadar gerilemiş bulunuyor (Global Times, 2021)

3. ABD dolarının uluslararası para trafiğindeki rolü azaltılıyor.

ABD'nin finansal egemenliğinin önemli bir aracı olan SWIFT'ten kurtulmak birçok ülkenin baş gündemidir. Rusya, 2012 yılında SWIFT'e alternatif olarak kendi geliştirdiği SPFS'yi (System for Transfer of Financial Messages: Finansal Mesaj Transfer Sistemi) kullanmaya başladı. 2018'in başlarında SPFS, Avrasya Ekonomik Birliği üye ülkelerini kapsayacak şekilde genişletildi. Bugün 52 uluslararası örgüt ve 12 farklı ülkede yüzlerce finansal kuruluş tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Resmi olarak Ekim 2015'te Çin tarafından faaliyete geçirilen CIPS (Cross-Border Interbank Payment System: Sınır Ötesi Ödeme Sistemi), gerçek zamanlı fon transferine olanak tanıyan Çin içindeki ve dışındaki finans kuruluşları tarafından sınır ötesi yuan mutabakatı için kullanılıyor. CIPS'in bir başka özelliği ise, bu yöntemle sınır ötesi takas saklama hizmeti de veriliyor olmasıdır. Haziran 2022 itibarıyla CIPS'i 76'sı “doğrudan üye” ve 1,265'i “dolaylı üye” olmak üzere 1,341 kurum kullanmaktadır. Dolaylı üyeler arasında 965 üye Asya'dan (547'si Çin'den olmak üzere), 185 Avrupa'dan, 46 Afrika'dan, 29 Kuzey Amerika'dan, 23 Büyük Okyanus'tan ve 17 Güney Amerika'dan olup dünya çapında 106 ülke ve bölgeyi kapsamaktadır (CIPS, 2022).

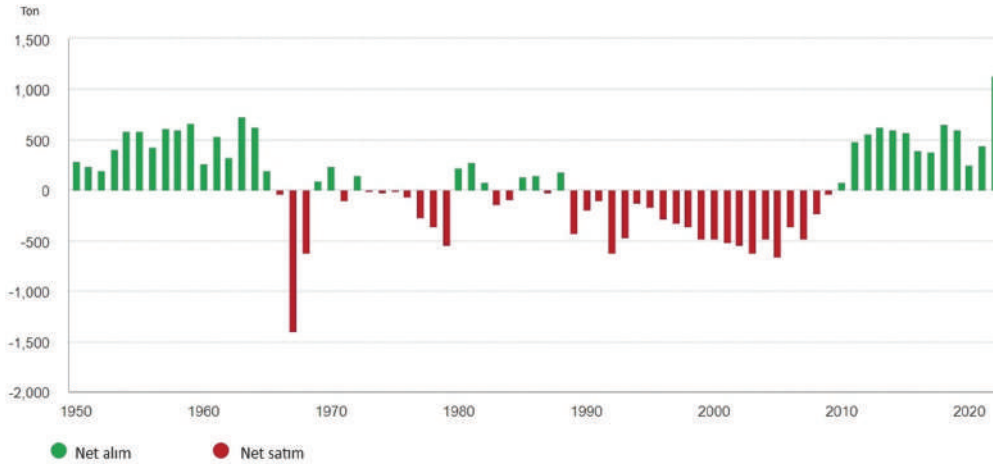
Çin Döviz Ticaret Sistemi (CFETS), yuan ile ruble arasında bir PVP ödeme sistemi başlattı ve “Kuşak ve Yol Girişimi” çerçevesinde diğer yabancı para birimleri ile PVP sistemlerini genişletmeyi planlıyor (Reuters, 2017). Başka bir para transfer sistemi ise AB’nin geliştirdiği INSTEX’tir (The Instrument in Support of Trade Exchanges: Ticaret Destek ve Yardım Aracı). İran ile petrol ve emtia ticareti için Almanya, Fransa ve İngiltere tarafından kurulan INSTEX, özünde İran’ın Avrupa’ya petrol ve diğer ürünleri tedarik etmesi şeklinde işleyen bir takas belgesi toplama sistemidir. Ancak ödemeler İran bankalarına havale edilmek yerine, İran’a endüstriyel ürünler, ilaç ve gıda maddeleri gibi emtia tedarik eden Avrupalı şirketlere havale ediliyor. Mallar İran’a gidip geliyor ama paranın tamamı AB’de kalıyor.

Tüm bunlara ek olarak Rusya, Çin ve Hindistan, bir SWIFT bağlantısının kesilmesi durumunda acil elektronik iletişimin sürdürülmesi konusunda bir proje üstünde çalışıyor. Üç ülkenin merkez bankası geliştirdikleri sistemle finansal bilgi transfer sistemleri ve işlem bilgilerini aktaracaklar (Chaudhury, 2019).

Merkez Bankalarının Rezervlerinin Dağılımları Değişiyor

Merkez bankaları 2008 krizinden sonra ağırlıklı olarak iki temel yönde rezerv politikalarını değiştirmeye başladılar: Doların ağırlığını azaltıp başta yuan olmak üzere alternatif para birimlerine yönelmek ve altının rezervlerdeki payını artırmak. ABD dolarının gelişen ülkelerde bulunan rezervlerinin toplamı 2008 krizinden sonra yavaş yavaş azalmaya başladı. 25 yıl önce dünya merkez bankalarının rezervlerinin toplamının yüzde 71’ini ABD doları oluşturuyordu. Haziran 2022’de 58.8’e kadar geriledi. 2022 yılında merkez bankalarının net altın alımları 1,135 ton oldu. Alımları yapan merkez bankaları ise Türkiye, Çin ve Rusya gibi gelişen ülke merkez bankalarıdır. Ocak 2023 itibarıyla merkez bankaları son 55 yılın en büyük miktarda altın alımlarını yaptılar. 1999 yılında yaklaşık 27,780 ton altın tutan merkez bankaları 2008 yılında altın rezervlerini 24,380’e kadar düşürmüşlerdi. Merkez bankalarının altın rezervleri-

Şekil 1. Dünya Merkez Bankalarının Altın Alım/Satımlarının Net Değişimi

nin toplamı 2022 itibarıyla 29,770 tona ulaşmış bulunuyor (World Gold Council, 2023). 2022 yılında Rusya Merkez Bankası rezervlerinin ve Rus iş insanlarının varlıklarının keyfi olarak dondurulması ve adeta yağmalanmasından sonra merkez bankalarının altın rezervlerini artırma eğilimi güçlendi. Bu eğilim daha güvenli bir finansal sistem kurulana kadar devam edecektir.

Yeni Finansal Sistemin Önemli Aktörü BRICS

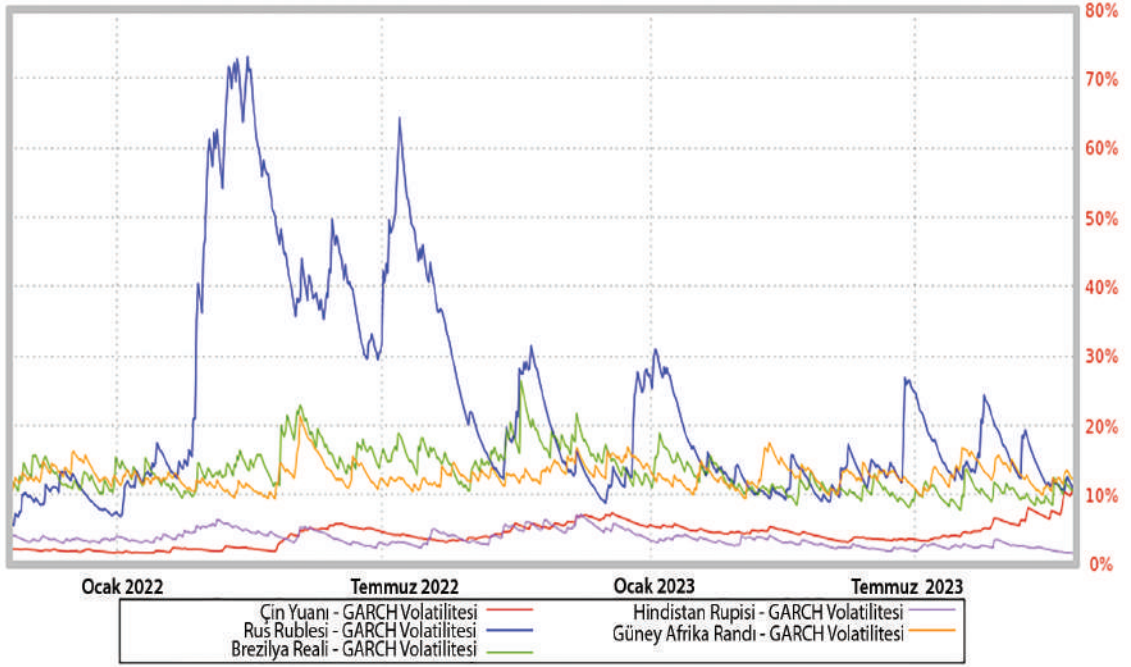
Dünya ekonomisinde GSYİH'nin en az yüzde 25'ini oluşturan bir büyüklüğe sahip olan BRICS, alternatif rezerv para konusunda öncülük ediyor. Örgüt aynı anda dünyanın en büyük üretici güçlerini, en büyük tüketim pazarlarını ve en büyük hammadde kaynaklarını bünyesinde bulunduruyor. Bu ekonomik güç, merkez bankalarının rezervlerinde görülebiliyor. BRICS ülkelerinin merkez bankaları toplam olarak 4.5 trilyon dolara yakın döviz rezervi bulunduruyor (Dünya Bankası, 2023). Yani, dünyada toplam olarak en büyük döviz rezervi BRICS'e aittir. BRICS'in üyelerinin altın rezervlerinin toplamı 5,288 tondur. Aralık 2022 itibarıyla Rusya 2,299 ton, Çin 1,949 ton, Hindistan 785 ton, Brezilya 130 ton ve Güney Afrika 125 ton altın rezervi tutuyor. BRICS üyelerinin altın rezervleri toplamı dünyada en büyük ikinci altın rezervini ifade ediyor (World Gold Council, 2023). BRICS merkez bankaları hem rezervlerindeki çeşitliliği hem de altın pozisyonlarını artırarak dünyanın en büyük rezerv gücü olarak ağırlığını artıracak ve ABD dolarının egemenliğinin sona ermesinde en büyük itici güç olacaktır.

5R: Alternatif Finansal Sistemin Rezerv Parası

BRICS tarafından kurulan Yeni Kalkınma Bankası (YKB), yeni rezerv parayı tasarlayacak ve uluslararası finans sistemine ihraç edecek kurum olarak ön plana çıkıyor. Yeni rezerv para şimdilik 5R olarak adlandırılıyor. 5R, BRICS'i oluşturan ülkelerin para birimlerinin baş harflerinden oluşuyor: real, ruble, rupi, renminbi, rand. 5R'nin sözü konusu ülkelerin para birimlerinin içinde bulunduğu bir sepet olması bekleniyor. Yapılan tasarıma göre ilk etapta 5R, milli paraların yerini alan (avroda olduğu gibi) bir para birimi olmayacak. 5R'nin esasen milli paraları tamamlayıcı bir özellik gösteren ve gelişen ülkelerin para birimlerinin rezerv para olma konumunu destekleyen bir işlev görmesi öngörülüyor. 5R, ilk aşamada milli para birimleri arasında işlemleri kolaylaştırmak adına bir muhasebe birimi olarak kullanılacak. Orta ve uzun vadede 5R'den asıl olarak beklenen BRICS ve çevresinde bulunan ülkelerin merkez bankalarında takas işlemlerinde, ödemelerde, rezervlerde yer almasıdır.

BRICS'in dünyanın en büyük ekonomik birliği olmasının sağladığı imkânlar 5R'nin elini güçlendiriyor. İlk aşamada 5R'nin kullanımına dış ticaret işlemleriyle başlanacaktır (Zharikov, 2023: s.16-18). 5R'nin zaman içinde hem BRICS üyeleri hem de BRICS üyesi olmayan çevre ülkeler tarafından yapılacak olan yatırımlarda kullanılması beklenmektedir. Avrasya, Latin Amerika ve Afrika kıtalarına yayılmış olan BRICS üyelerinin bölgesel kalkınma bankalarında aktif olmalarının büyük bir avantaj sağladığı söylenebilir. Özellikle Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) yapısı itibarıyla YKB'ye Avrasya coğrafyasında büyük oranda destek olabilecek bir yatırım bankası gibi görünmektedir.

Şekil 2. 2022-2023 5R GARCH Volatilitesi

5R sepetin içinde bulunan 5 para biriminin ayrı ayrı volatilitesi bulunmaktadır (Grafik: V-Lab, 2023).

Söz konusu banka olumlu bir gelişme temposuna sahiptir ve büyük bir potansiyele ulaşmıştır. 5R'nin yatırım ölçeğinde başlatacağı uygulamaların AAYB'nin etkisiyle büyük gelişim göstermesi bekleniyor. Söz konusu bölgesel kalkınma ve yatırım bankaları 5R'nin uygulanması ve bölgesel ölçekte ortak projelerin geliştirilmesinde büyük bir rol oynayacağı beklenmektedir.

5R sepetin içinde bulunan 5 para biriminin ayrı ayrı volatilitesi (finansal piyasalarda belirli bir ürünün belirli bir zaman içerisinde fiyatında yaşanan oynaklık) bulunuyor. Şu anda 5 para birimi içinde volatilitesi en düşük para birimi yuandır. Ayrıca Çin'in sahip olduğu büyük miktarda döviz rezervlerinden ötürü başlangıçta yuanın 5R sepeti içindeki payı yüksek olacaktır. Zaman içinde BRICS'in diğer üyelerinin ve BRICS'e aday ülkelerin katılımıyla birlikte sepetin içindeki para birimlerinin çeşitliliği artacaktır.

Yuanın Yavaş ve Kararlı Yükselişi

Çin ekonomisi mevcut konumuyla dünya ekonomisinin lideri konumundadır. Satınalma Gücü Paritesi'ne (SAGP) göre dünyada birinci, nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) açısından dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir (Trading Economics, 2023). Çin dünyanın en büyük ticaret yapan ülkesi ve dünyanın en büyük tüketim pazarıdır. Fakat yuan Çin'in bu ekonomik gücü ile eş oranda yaygın olarak kullanılmıyor. Buna karşılık Çin'in ve çevre ülkelerin gelişim potansiyelini göz önünde bulundurursak yuanın uluslararası kullanımının önümüzdeki yıllarda hızlı bir gelişim göstermesi kaçınılmazdır.

2009 yılında Çin'de pilot sınır ötesi ticaret uygulamasının başlatılmasından sonra, yuanın sınır ötesi kullanımı kademeli olarak genişledi ve uluslararası piyasalardaki fiyatlandırma işlevi istikrarlı bir şekilde iyileşti.

Ekim 2016'da yuan, IMF'nin (Uluslararası Para Fonu) SDR'sine (Özel Çekme Hakları) dahil edildi. Yuan SDR ağırlık sıralamasında en büyük üçüncü para birimi haline geldi ve ağırlığı artmaya devam ediyor. SWIFT tarafından Aralık 2022 tarihinde yayınlanan veriler, yuanın parasal istatistiklere dayalı küresel ödeme para birimleri sıralamasında %2.7 pay ile dördüncü sıraya yükseldiğini gösterdi (SWIFT, 2023). Rusya, yuan tahvillerinin ihraç edildiğini ve yuanın rezerv para birimi olarak dahil edildiğini duyurdu. Yuanın Rusya'nın döviz rezervlerindeki payı 2018'de %2.8'den 2021'de %13.8'e yükseldi (The Wall Street Journal, 2023). Yuanın adım adım yükselişi tüm verilerde açık bir şekilde görülüyor ve bu istikrarlı yükseliş alternatif rezerv para olarak tasarlanan 5R'nin başarı şansını daha da artırıyor.

Yeni Finansal Sistemin Aracı Olarak Swaplar

Yuanın ve milli paraların kullanımının yaygınlaştırılmasında merkez bankalarının yaptığı swap anlaşmalarının büyük katkısı var. Çin Merkez Bankası bu çerçevede swap anlaşmalarını 2008 yılından sonra yaygın olarak kullanmaya başladı. 2021 sonu itibarıyla Çin Merkez Bankası 41 ülke ile swap anlaşması imzalamış bulunuyor (Tran, 2022). Türkiye, Pakistan, Rusya, Nijerya, Cezayir ve İran yuanı takas para birimi olarak kullanıyorlar. Milli paralara dayalı swap anlaşması yapılan ülkelere arasında Rusya, Japonya, Güney Kore, Arjantin, Birleşik Krallık, İsviçre ve Brezilya da bulunuyor (The People's Bank of China, 2023).

Swapların Tarihçesi

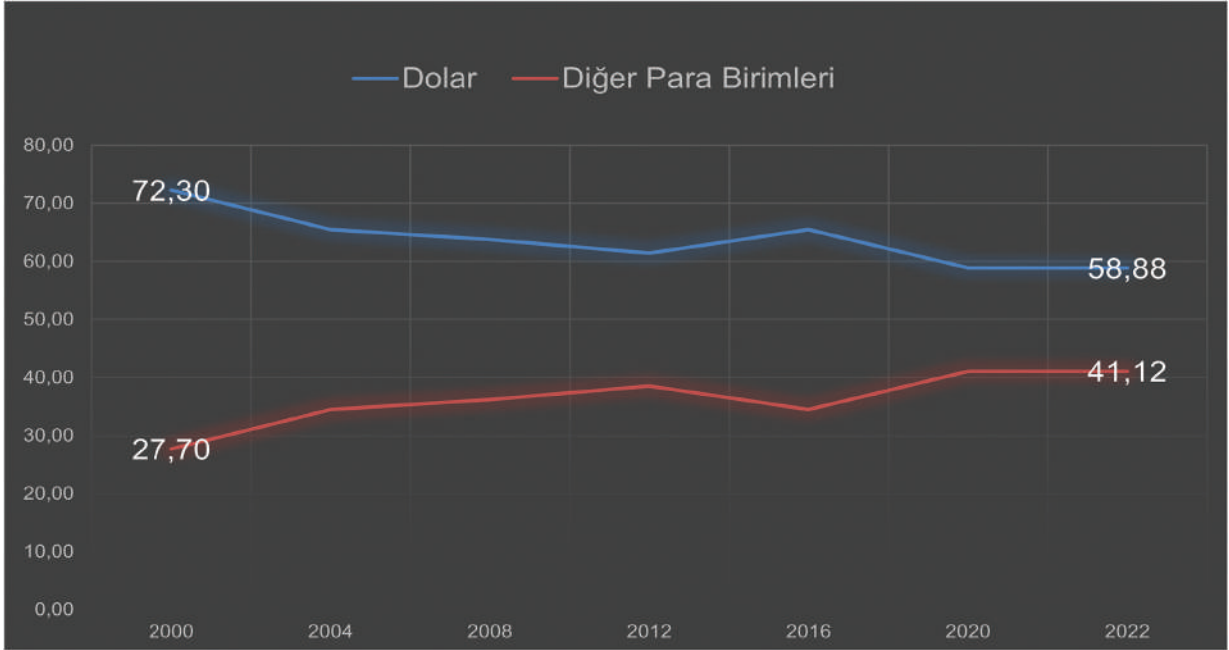
Uluslararası finans sisteminde merkez bankaları düzeyinde swap işlemleri 1880'lerden beri yapılmaktadır. 1920'lere kadar yapılan swap iş-

lemleri altına dayalı işlemlerdi. Altın ihtiyacı olan merkez bankaları kendi aralarında swap anlaşmalarıyla geçici bir süreyle altın rezervlerini takas ettiler. Bugün uygulanan kaydi paraya veya döviz dayalı swap işlemleri 1960'lardan sonra görülmeye başladı. Döviz dayalı swap işlemlerinin öncülüğünü İngiltere, Kanada ve ABD merkez bankaları yaptı (McCauley ve Schenk, 2020: s.4).

ABD yükselen enflasyon karşısında son çare olarak kendi inşa ettiği Bretton Woods sisteminden tek taraflı olarak çıktı. Böylece ABD dolarının altınla olan bağı kopmuş oldu.

28 Şubat 1962'de ABD ve Fransa merkez bankaları bir swap anlaşması imzaladı. O dönem 500 milyon frank karşılığı 50 milyon ABD doları takas edildi. Yapılan swap işleminin süresi 3 aydı. Ancak ABD dolarında istikrar sağlanamadığı için takasın süresi uzatıldı. ABD doları krizi tüm Avrupa'ya yayılınca swap anlaşmaları İngiltere, İsviçre, Hollanda, Almanya, İtalya, Avusturya ve Belçika gibi Avrupa ülkeleri ve Kanada ile yapıldı. Arka arkaya yapılan anlaşmaların büyüklüğü 900 milyon dolara ulaştı. Bretton Woods sisteminin devam ettiği süreçte ABD'de hızla yükselen enflasyon nedeniyle ABD dolarında istikrar sağlanması amacıyla swap anlaşmaları yapılmıştı. ABD yükselen enflasyon karşısında son çare olarak kendi inşa ettiği Bretton Woods sisteminden tek taraflı olarak çıktı. Böylece ABD dolarının altınla olan bağı kopmuş oldu. Ağustos 1971'den sonra swap anlaşmaları hız kesmeden devam etti. 1970'lerin ortasında anlaşmalar 20 milyar dolara ulaştı (Bordo vd., 2015).

Şekil 3. Dünya Döviz Rezervleri

Grafik için IMF verileri kullanılmıştır (Grafik: BRIQ, 2023).

Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra uluslararası piyasalarda güçlü para birimlerine olan talep arttı. Zira ABD'nin tek taraflı kararı piyasaları yeni bir krize sürüklemişti. IMF'nin sağladığı destekler piyasadaki talebi karşılamıyordu. Bu süreçte merkez bankalarının yaptığı swap anlaşmaları döviz talep eden ülkelerin imdadına yetişti. Yapılan swap anlaşmalarının iki temel özelliği vardı: Anlaşmaların hacmi küçüktü ve vadeleri kısaydı (McCauley ve Schenk, 2020: s.3).

2008 Krizinden Sonra Swaplar

2008 krizi swap anlaşmalarında yeni bir dönemin açılmasına neden oldu. 2008 krizinin hemen ardından FED, Avrupa Merkez Bankası (AMB) ile 20 milyar dolar ve İsviçre

Merkez Bankası ile 4 milyar dolarlık swaplar yaptı. Eylül 2008'e geldiğimizde AMB ve İsviçre Merkez Bankası ile 7 ayrı swap daha yapıldı. Kısa sürede söz konusu merkez bankaları ile yapılan swapların büyüklüğü 240 milyar dolara ulaştı. Kanada (30 milyar dolar), Japonya (120 milyar dolar), İngiltere (80 milyar dolar), Danimarka (150 milyar dolar), Norveç (15 milyar dolar), Avustralya (30 milyar dolar) ve İsveç (10 milyar dolar) ile FED'in yaptığı swap anlaşmaları toplamda 620 milyar dolara ulaştı. Swapların vadeleri Şubat 2010'de doldu ve kriz sona erdiği için yenilenmedi (IMF, 2021).

Fakat vade dolduktan sonra AB'de yaşanan borç krizinden ötürü Mayıs 2010'da Kanada, İngiltere, AMB, Japonya ve İsviçre merkez bankalarıyla yeni swap anlaşmaları yapıldı. Swapların vadesi Kasım 2013'e kadardı. Söz

konusu swaplardan sonra işlemlerin niteliği değişmeye başladı. Çünkü merkez bankaları döviz rezervlerini tutmaktansa belirli vadelerle swap yaparak tutmayı tercih etmeye başladılar. 2013'ten sonra AMB, İsviçre, Japonya, Kanada ve İngiltere'nin FED ile yaptığı swap anlaşmaları "süresiz ve sınırsız miktar" olarak değişti ve ihtiyaç halinde kullanıldı (IMF, 2021).

2008 krizi swap anlaşmalarında yeni bir dönemin açılmasına neden oldu.

ABD dolarının rezerv para olması ve dış ticarete yaygın kullanımı nedeniyle swaplar çoğunlukla ABD doları talebini karşılamak için yapılıyor. Fakat bu eğilim 2008 krizinden sonra değişmeye başladı. 2008 krizinde ABD dolarına olan güvenin sarsılması ve sonrasında AB'de yaşanan borç krizi avroyu vurunca, merkez bankaları alternatif para birimlerine yöneldi. Farklı para birimlerini rezerv olarak tutarak riski dağıtma eğilimi bugüne dek artarak devam etti. Ayrıca merkez bankalarının kendi para birimlerini diğer ülkelerin para birimleri ile takas ederek swap yapma eğilimi güçlendi. Batı ülkelerinde bu uygulamaya ilk örneklerden birisi İsviçre Merkez Bankası'nın Polonya Merkez Bankası ile Haziran 2008'de yaptığı swap anlaşmasıdır. Yapılan anlaşma İsviçre frangına karşılık Polonya zlotisiydi. Aralık 2012'de benzer şekilde Hindistan ve Japonya milli paralarla 15 milyar dolara tekabül eden 3 yıllık swap işlemi yaptılar (Wiggins vd., 2023: s.40-88). Eş zamanlı olarak Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde yaptığı ikili swap anlaşmaları yayılmaya başladı.

Swapların Büyük Dönüşümü

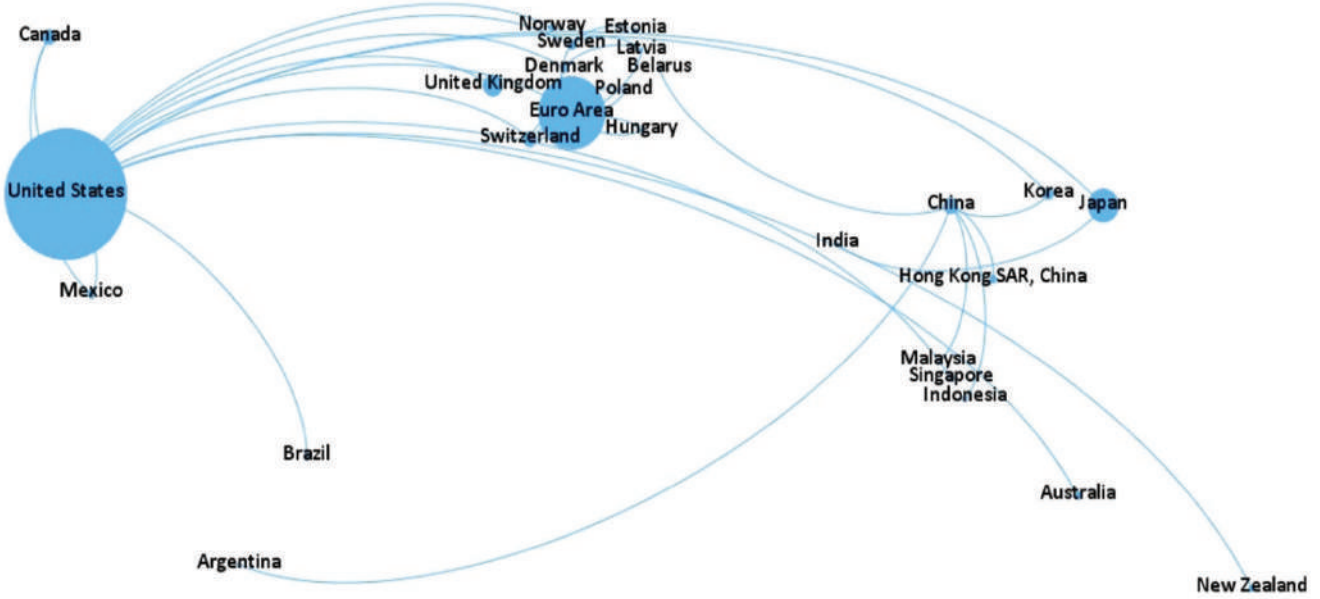
IMF'nin "İkili swap Anlaşmalarının Evrimi" başlıklı raporunda 15. sayfada bulunan grafik swapların seyrini çarpıcı bir şekilde gösteriyor. Swaplar 2009 sonunda üç ana odakta kümeleniyor: büyüklük sırasına göre ABD, AB ve Japonya. 2020 sonunda bu tablo çarpıcı bir şekilde değişmiş. Büyüklük sırasına göre swapların dağılımı şöyle: ABD, Çin, AB ve Japonya. Yani uluslararası finans sisteminde Çin Merkez Bankası yaptığı yaygın swap anlaşmaları ile güçlü bir oyuncu haline gelmiş oldu.

Swaplarla ilgili tartışmalarda neoliberal ekonomistler Batı'nın merkez bankalarının kendi aralarında yaptıkları swap işlemlerinin uluslararası istikrarı sağladığını iddia ediyorlar (Rosalsky, 2020). Burada göz ardı edilmemesi gereken konu şudur: Söz konusu merkez bankaları için var olan finansal sistemin sürdürülmesi, ABD dolarının egemenliğinin korunması birinci önceliktir. Dolayısıyla yeni oluşan alternatif finansal sistemi ve araçlarını karalamaları ve kösteklemeye çalışmaları sık sık karşılaşılan bir konudur. Oysa kendileri de üstü kapalı veya dolaylı olarak Batı'nın sorunları kendi içinde halletmesinin doğurduğu sonuçların dünya ekonomisindeki istikrarsızlığın temel kaynağı olduğunu ifade etmektedirler. Batı'nın swap işlemlerinin yarattığı sorunlar şunlardır:

1. ABD doları her zaman ABD ekonomisinin kendi ihtiyaç ve menfaatlerine uygun bir seyir izler. Aşırı finansallaşan ABD ekonomisi sık sık krize girmektedir. Dolayısıyla muhtemel krizler ve şoklardan kaçınmak mümkün değildir.

2. Döviz kurları FED'in belirlediği faiz oranlarına uygun bir seyir izlediği için uluslararası finans piyasalarında likidite sorunlarına ve istikrarsızlığa sebep olmaktadır.

Şekil 4. 2009 Sonu Swap Döngüsü

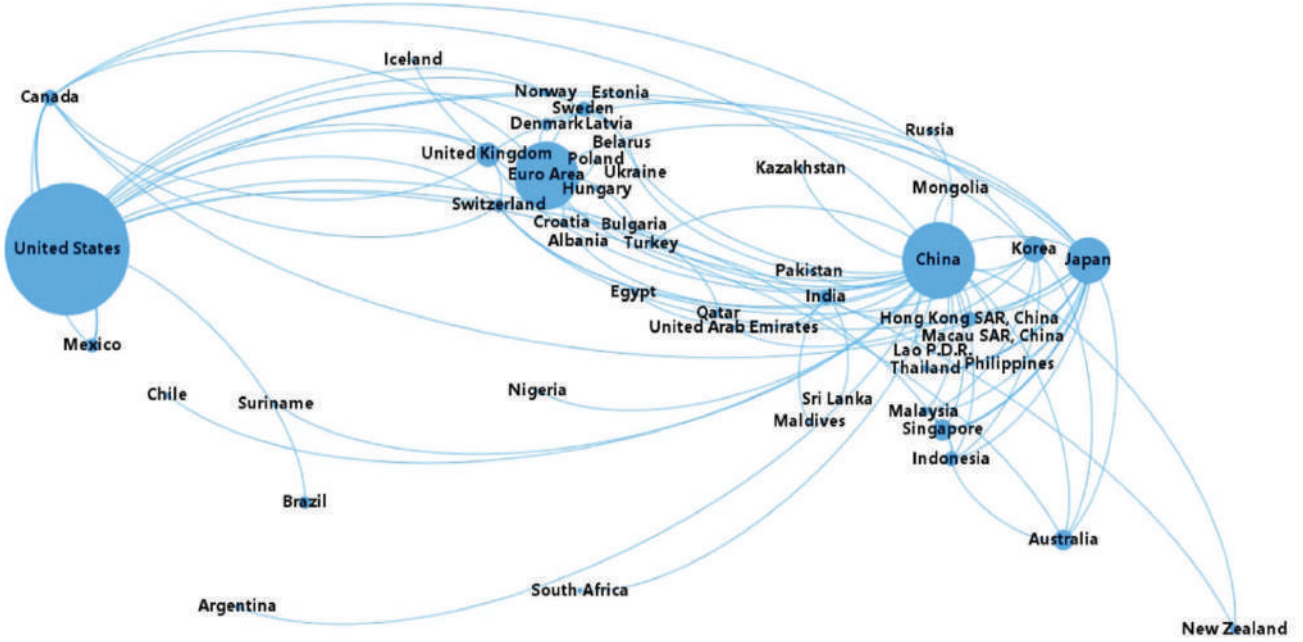
2009 sonu ikili swap anlaşmalarını gösteren grafik
(Grafik: Perks vd., 2021).

3. Halen uluslararası ödemeler dengesi ile ilgili belirlenmiş kesin standartlar mevcut değildir. Söz konusu sorunlar uluslararası finansal sistemi sadece Batı'ya bağlayan bir yapı oluşturuyor.

Yuan 2022 itibarıyla döviz piyasalarında en çok işlem gören 5. para birimi oldu. Çin dünya ticaretinin yüzde 15'inden fazlasını gerçekleştiriyor, dünyanın en büyük ekonomilerinin en önemli ticari ortağıdır, buna karşılık yuanla yapılan ticari işlemlerin oranı toplam ticaret hacminin yüzde 2'sine yakındır. Yuan, dış ticari işlemlerdeki oranı düşük kalmakla birlikte bugün 70 ayrı merkez bankasının rezervinde bulunuyor (SCIO, 2022) Uluslararası finans piyasalarında konvertibilite ile ilgili sorunlardan kaynaklanan dezavantaj Çin Merkez Bankası'nın swap işlemleriyle kapatılıyor. Yapılan swap

işlemleri 5-10 yıl gibi uzun vadelerde olmadığı için olası aşırı dalgalanmalar ve geri ödememe riski gibi risklerden kaçınmak mümkün oluyor. Merkez bankalarının yuan almak için uyguladığı yöntemlerden birisi de tahvil ihraçlarıdır. Hong Kong ve diğer offshore bölgelerde ihraç edilen tahviller swaplara oranla daha zahmetli ve maliyetlidir. Çin'le yapılan swap işlemleri yuanın uluslararası finans piyasalarında kullanımının beklenenin üstünde yaygınlaşmasında etken oldu. Çin, swap anlaşmaları uygulamalarına 2009 yılında krizin hemen ardından başladı. İlk swap anlaşması Güney Kore Merkez Bankası ile yapıldı. Çin Merkez Bankası bugüne kadar 41 ülkeyle 3,5 trilyon yuana (554 milyar dolar) büyüklüğünde swap anlaşması yaptı (Atlantic Council, 2022).

Şekil 5. 2020 Sonu Swap Döngüsü

2020 sonu ikili swap anlaşmalarını gösteren grafik
(Grafik: Perks vd., 2021).

Çin'in Swap Anlaşmalarının Niteliği

Neoklasik (neoliberal) veya ana akım ekonomistler tarafından FED'in yaptığı swaplarla ilgili bazı çekinceler öne sürülüyor. Onlara göre eğer swap anlaşmaları sınırsız bir süre ve miktarla genişletilirse doğacak sorunlar şöyle sıralanabilir:

1. Merkez bankasının izlediği bağımsız para politikası tehlikeye girer.
2. Swap kullanan ülkelerin finansal kuruluşları ile ilgili şüpheler doğabilir.
3. Birkaç Batılı merkez bankası, uluslararası planda son kredi merci olma konusunda tek hâkim olur.

Çin'in yaptığı swap anlaşmalarının özellik-

lerine bakıldığında anlaşmaların belirli standartlarda olduğu görülür. Yapılan anlaşmalarda ekonomik, siyasi ve kurumsal özellikler etken oluyor. Öncelikli olarak stratejik ortaklık anlaşması yapılan ve serbest ticaret anlaşması olan ülkelerle swap anlaşmaları yapılıyor. Anlaşma yapılacak ülke ile olan ticaretin boyutları, hacmi, ticaret anlaşması gibi etkenler swap anlaşmalarının büyüklüğünü ve şekil şartlarını etkiliyor. Anlaşmaların çoğunlukla 3 yıl vade ile yapıldığı görülüyor (IMF, 2021).

Çin'in diğer merkez bankalarıyla yaptığı anlaşmaların uluslararası finans piyasalarına sağladığı çok sayıda olumlu etkisi vardır. En önemlisi ise ABD dolarının egemenliğinin kırılmasına katkıda bulunmasıdır.

Özellikle kriz dönemlerinde ABD doları borcu ve ihtiyacı yüksek olan ülkelerde ödemeler dengesi sorunları yaşandığında ABD doları talebi artar. Batı merkez bankalarının ve kurumlarının yaptığı swap anlaşmaları krizlerde yetersiz olduğu için milli paralarla swap anlaşmaları gelişen ülkeleri rahatlatmaktadır.

Bugüne kadar yaşanan krizler göstermiştir ki Batı merkez bankaları ve kurumları krizlerde yaşanan likidite sıkışıklıklarında önce kendi sorunlarını çözüyorlar.

FED'in yaptığı swap anlaşmaları ile Çin ve diğer gelişen ülkelerin yaptığı anlaşmalar arasında temel bir farklılık vardır. FED var olan dolar egemenliğinin devamı ve korunması için anlaşmalar yaparken, Çin ve gelişen ülke merkez bankaları milli paraları ve karşılıklı ticari ilişkileri güçlendirmek amacıyla swaplar yapmaktadır. Söz konusu swapların ikinci önemli katkısı işte burada ortaya çıkıyor: hem merkez bankaları arasında güveni geliştirmek hem de kullandıkları para biriminin uluslararası güvenilirliğini artırmak.

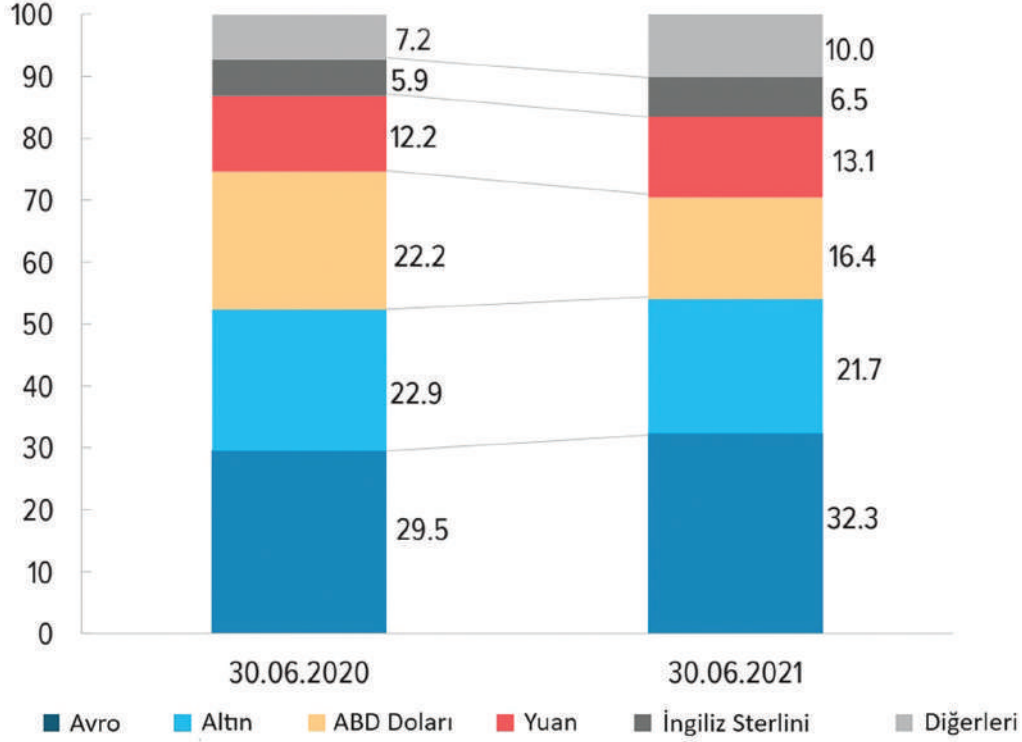
Çin Merkez Bankası'nın sağladığı swaplar sadece milli paralarla ticaretin yaygınlaştırılması için değil aynı zamanda KYG'de (Kuşak ve Yol Girişimi) bulunan ülkelerin altyapı yatırımlarının finansmanında kullanılmaktadır. Bu bağlamda olası kredi ödemeleri ve ertelemelerinde swaplar önemli bir finansman kaynağı olarak kullanılıyor. Çin'in KYG ülkeleri ile yaptığı EP-C-F (engineering, procurement, construction, finance) kredilerinde swap anlaşmaları destekleyici unsur olarak öne çıkıyor (Silk Road Briefing, 2022).

Swapların Yeni Finansal Sistemdeki Yeri

ABD başta olmak üzere Batı merkez bankalarının 2022 yılında hızla faiz artırmaya başlaması yüksek oranda dış borcu olan gelişen ülkeleri zor durumda bırakıyor. Geçmiş yıllarda FED'in faiz artırımları ve yaşanan krizler ABD dolarında likidite sorunlarına yol açmıştı. IMF'nin ve FED'in sağladığı swaplar gelişen ülkelerde likidite sıkışıklığının aşılmasında yeterli olmamıştı. Dolayısıyla ağırlıklı olarak dolar bazında borçlanmış olan ülkeler dolarizasyondan kurtulmanın çarelerini aramaya başladılar. Gelişen ülke merkez bankaları kendi aralarında yaptıkları swaplarla dolarizasyonu azaltıyorlar. Çin'in sağladığı swaplar ve yuan bazlı borçlanma bu ülkeler için diğer bir alternatiftir. Çin'in swap ve kredi anlaşmalarında politik şartlar öne sürmemesi yuanla ilgili likidite sorunlarının yaşanmaması, yuanın fiyat istikrarı gibi etkenler gelişen ülkelerin Çin'le yaptığı swapların yaygınlaşmasını sağlıyor. Bu eğilimin başka bir etkisi ise yuanın uluslararası alanda yaygınlaşmasının önünün açılmasıdır. Bu da merkez bankalarının rezerv para olarak ABD dolarını azaltıp yuana daha çok pay ayırması ile sonuçlanıyor (Weijia, 2022).

Çin, son yıllarda yaşanan krizlerde ihtiyaç duyan ülkelere likidite sağlayarak güvenilir bir ortak olduğunu kanıtladı. Çin-Pakistan swap anlaşması 2014'te 10 milyar yuandan (1.42 milyar ABD doları) 2022'de 20 milyar yuana (3.1 milyar ABD Doları) yükseldi. Benzer şekilde Arjantin, 2009 yılında Çin ile yapılan 70 milyar yuan swap anlaşmasını 2019 yılında 130 milyar yuana (18.47 milyar ABD doları) yükseltti. Halen bu swap anlaşması yürürlüktedir. Çin, kriz dönemlerinde yaptığı swaplarla güçlü ve güvenilir bir finansal ortak olmaya devam ederken her iki ülke ile ticari ilişkilerini büyük oranda geliştirdi (Global Times, 2021).

Şekil 6. Rusya Merkez Bankası'nın Döviz Rezervlerinin 2021 Dağılımı

Rusya Merkez Bankası'nın Döviz Rezervlerinin 2021 Dağılımı
(Grafik: Bank of Russia, 2022).

Çin'in, bazı gelişmiş ülkelerin ve gelişen ülkelerin merkez bankalarının yeni arayışlarının geldiği aşama FED'in ve ABD dolarının ayaklarının altında bulunan zeminin kaymaya başladığını gösteriyor. Rusya'nın 2022 yılı başında Ukrayna Operasyonu'nu başlatması ve ardından Rusya'ya uygulanan ambargo bu süreci daha da hızlandıran bir etken oldu. Artık ABD başta olmak üzere Batı, sadece sistemi korumak değil kendi iradesi dışında kurulan yeni sisteme uyum sağlamak için kafa yormaya başlamış durumdadır. IMF'nin yeni rezerv para olarak SDR'yi öne çıkarması bunun göstergesidir.

Bugüne kadar yaşanan krizler göstermiştir ki Batı merkez bankaları ve kurumları (IMF başta

olmak üzere) krizlerde yaşanan likidite sıkışıklıklarında önce kendi sorunlarını çözüyorlar. Geri kalan ülkeler, özellikle de gelişen ülkeler bu süreçte "kurban" ediliyor. Geçmiş deneyimlerden ders çıkaran gelişen ülkelerin (hatta bazı gelişmiş ülkeler) merkez bankaları artık rezervlerini çeşitlendirmeye ve swap anlaşmalarını daha sık kullanmaya başladılar.

2008 krizi sonrasında swap anlaşmalarının Çin'in öncülüğünde nitelik olarak dönüşüm geçirmesi, gelişmiş ve gelişen ülkelerin kendi aralarında yaptığı benzer nitelikteki swap anlaşmalarını da tetikledi. Bu anlaşmalar eksikliği duyulan para birimlerinin takas edilmesi ve ticaretin milli paralarla yapılmasını destekleyen bir özellik gösteriyor.

Önümüzdeki yıllarda kurulan yeni finansal sistemde swap anlaşmalarının bu niteliği ağır basacak ve gelişen ülkelerin krizlerde en büyük destekçisi olmaya devam edecektir. Swaplar kurulan yeni finansal sistemde önemli bir araç olarak daha yaygın bir biçimde kullanılacaktır.

Çin-Rusya Finansal İşbirliği ve Yuan

Bu aşamada BRICS'te devam eden arayışlara paralel olarak Çin ve Rusya'nın ikili olarak attıkları somut adımlar, alternatif bir finansal sistemin kuruluşu konusunda dünyaya umut veriyor. 2015'te başlayan ortak adımlar, 2022'de Rusya'ya uygulanan geniş kapsamlı ambargodan sonra büyük oranda etkin hale geldi. İki tarafın işbirliği kanalları daha da gelişirken karşılıklı millî paraların olağanüstü koşullarda kullanımı ve yeni finansal sistemin diğer uygulamaları konusunda çok önemli tecrübeler edinildi. Çin-Rusya takas ve ödeme sisteminde yuana olan talep aşağıdaki nedenlerden dolayı hızlı bir şekilde artıyor.

1. Yuanın gücü düşük volatilitesinde.

Döviz kurunun istikrarı, ödeme para birimi seçimini etkileyen önemli etkenlerden birisidir. Yuanın ABD doları, avro ve dünyadaki diğer başlıca para birimlerine göre fiyat seyri nispeten istikrarlıdır. Yuanın ruble karşısındaki fiyat seyri diğer büyük para birimlerine göre daha dalgalıdır. Çoğu Çinli işletme ve finans kurumu, dalgalı ruble döviz kurunun neden olduğu kur riskini üstlenmek konusunda isteksiz ve yerel para birimi takasında yuan kullanmayı tercih ediyor. Önümüzdeki dönemde türev ürünlerin kullanılarak döviz sigortasının yapılması bekleniyor.

22 Kasım 2010 ve 15 Aralık 2010 tarihlerinde ruble ve yuan Çin Bankalararası Döviz Piyasası ve Moskova Döviz Ticaret Merkezi'ne girerek iki

ülke arasındaki bankalararası spot döviz işlemlerine açıldı (The Economic Times, 2010). Yuanın Moskova Döviz Borsası'nda işlem hacmi Ekim 2022'de ilk kez ABD dolarının işlem hacmini geçti ve 1.17 milyar dolara ulaştı. Ukrayna Operasyonu öncesi ortalama işlem hacmi günlük 200 milyon dolardı (Global Times, 2022). Rusya'nın Moskova Menkul Kıymetler Borsası'nda yuan işlemi yapan 170'den fazla banka ve aracı kurum bulunuyor. Bank of China, ICBC, China Construction Bank da Rus finans piyasalarında yuan ile işlem görüyor.

2. Yuan, Rusya'nın döviz varlıklarının ve devlet varlık fonlarının önemli bir kısmını oluşturuyor.

2016 yılında Rusya Merkez Bankası, yuana ülkenin döviz rezervlerine dahil etti. Yuan Temmuz 2021'de Rusya Merkez Bankası'nın döviz rezervlerindeki %13.1 oranındaki payı ile Rusya'daki en büyük üçüncü döviz rezervi oldu. 2022 sonunda Rusya Maliye Bakanlığı'nın aldığı karara göre NWF'nin portföyündeki varlık dağılımı şöyle olacak; % 60 yuan, % 40 altın. 1 Şubat 2023 itibarıyla nakit rezervin % 19.6'sı avro, % 79.2'si yuan olarak tutuluyor. NWF'nin nakit dışı portföyünde 557.2 ton altın bulunuyor (Global Times, 2023a).

3. Hızla gelişen Çin-Rusya ticareti ve artan yuan talebi.

Kovid 19 öncesinde Çin ve Rusya, ikili ticaret hacmini 2024 yılına kadar 200 milyar ABD dolarına çıkarma hedefini belirlemişlerdi. 2020'de Çin ile Rusya arasındaki ikili ticaret hacmi 107.77 milyar ABD doları olmuş ve art arda üçüncü kez 100 milyar ABD dolarını aşmıştı. 2022 yılında Ukrayna Operasyonu'ndan sonra AB'den yapılan ithalatın düşmesi ve Çin'e yönelmesi ile birlikte Çin-Rusya arasındaki ticaret hacmi 195 milyar

dolara ulaştı. Artan ticaret hacmi ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ikili ticaretin yeni hedefinin 250 milyar dolar olarak yenilendiğini açıkladı. 2020'de Çin-Rus ticari ve ekonomik işbirliği salgına karşı koydu ve güçlü bir direnç gösterdi ve iki taraf arasındaki işbirliğinin temellerini güçlendirdi. Çin'in Rusya'nın dış ticaretindeki payı daha da arttı ve art arda 13'üncü yıldır istikrarlı bir şekilde Rusya'nın en büyük ticaret ortağı haline geldi (Reuters, 2023).

Halen büyük işbirliği potansiyeline sahip geleneksel enerji ve maden sektörlerine ek olarak, tarım, yatırım ve müteahhitlik ile bilim ve teknoloji işbirliği hızla gelişiyor. Bilim ve teknoloji inovasyonunda işbirliği kapsamlı bir şekilde derinleşti: Toplam tutarı 1 milyar ABD doları olan Çin-Rus Ortak Bilim ve Teknoloji İnovasyon Fonu faaliyete geçti ve iki taraf 5G, bulut hizmet-

leri gibi yeni gelişen ileri teknoloji alanlarında işbirliğinde olumlu ilerlemeler kaydetti (Russia Briefing, 2019).

Çin-Rus ekonomik ve ticari işbirliğinin gelişimi, Çin-Rus ödeme ve takas işlemlerinde de büyük bir ilerleme olmasını sağladı. 2015'te Çin-Rusya arasındaki ticaretin yüzde 90'ı ABD doları ile yapılırken 2022'de operasyon öncesinde yüzde 30'lara kadar gerilemişti. Bu veriler Rusya ve Çin'in düzenli olarak "dolarizasyonu" azalttığını gösteriyor (Global Times, 2023b).

4. Rusya'da Çin'in yuan bazlı yatırımları için talep artıyor.

Batı'nın ekonomik yaptırımlarından dolayı Rus şirketleri Batı'dan finansman sağlayamıyor. Çin, Rusya'da uluslararası finansman için kilit bir ülke haline geldi ve Rusya'ya yuan finansmanının ölçüğü genişliyor.

5. Rusya ve Çin’de milli paraların kullanılmasında önemli ilerleme var.

2017’de ICBC, Moskova’da yuan takas bankası operasyonlarını başlattı. Çin Halk Bankası tarafından başlatılan Yuan Sınır Ötesi Ödeme Sistemine (CIPS) bir dizi Rus bankası katıldı (SWIFT, 2017). Rus ve Çin gaz, petrol ve altın işlemleri takas para birimi olarak yuan cinsinden yapılabilir.

2014’te Çin-Rusya Mali İş Birliği Alt Komitesi’nin 16. toplantısında önerilen “Tek Kuşak, Tek Yol” stratejisinin uygulanması için yuanın ruble işlemlerine eşleştirilerek ödenmesine karar verildi. Komite yuanın yabancı para birimlerine eş zamanlı takas mekanizmasını resmi olarak kurmuş, böylece döviz işlemlerinin ödenmesinde iki para birimi arasındaki zaman farkından kaynaklanan takas risklerini ortadan kaldırmış ve Rusya ile Çin arasındaki milli para biriminden fon akışlarının güncelliğini iyileştirmiştir (Bank of Russia, 2014).

Dijital para birimleri, milli paraların mutabakatlarını hızlandırabilir, SWIFT için kısmi bir ikame oluşturabilir ve ödeme sistemlerinin küreselleşmesini sağlayabilir.

Çin ve Rus finans kurumları, UnionPay kartlarının verilmesi ve kabul edilmesinde işbirliğini güçlendiriyor. Çin Ziraat Bankası, 2009 yılında Rus tarafıyla işbirliği yaparak kullanıcıların Rus ATM’lerinden yuan, ruble cinsinden nakit çekmelerine olanak tanıyan bir banka kartı çıkardı. 2014 yılında China UnionPay, ruble ve yuan UnionPay kartları çıkarmak için Rus tarafıyla işbirliği yaptı. Nisan 2019 sonu itibarıyla, Rus kart düzenleyicileri 2.5 milyondan fazla UnionPay kartı çıkardı. Sberbank ve VTB Bank gibi büyük bankaların 100,000’den fazla ATM’si UnionPay kartlarını kabul edebiliyor (Yurou, 2019).

Çin-Rus Finansal İşbirliğinin Teknolojik Boyutu

Çin Döviz Ticaret Sistemi (CFETS), ruble ve yuan mutabakatı için takas risklerini ve farklı zaman dilimlerinde işlem yapma riskini azaltan ve döviz verimliliğini artıran yeni bir ödeme sistemi (PVP) kurdu (CFETS, 2010). Bu sistem sayesinde Çin ve Rusya arasındaki milli paralarla ticari işlemlerde SWIFT’i atlayabiliyor, bilgilerin gizliliğini sağlıyor ve sonuç olarak ABD’nin mali yaptırımlarından kaçınıbiliyor.

Harbin Bank uygulamaları Çin-Rus sınır ötesi e-ticaret çevrimiçi platformu uygulamalarına güzel bir örnek olmuştur. Söz konusu banka Çin-Rusya sınır ötesi e-ticaret çevrimiçi ödeme platformuyla, ihracatın zor, uzun ve maliyetli sorunlarını çözmek için basit ve verimli bir entegre çevrimiçi ağ geçidi sistemi ve çok kanallı bir platform kurmuştur (Shen & Westbrook, 2023). Harbin Bank örneğinin diğer Çin ve Rus bankalarına yaygınlaştırılması bekleniyor.

Dijital teknolojinin hızlı gelişimi alternatif kanalların açılmasını sağlıyor. Dijital para birimleri, milli paraların mutabakatlarını hızlandırabilir, SWIFT için kısmi bir ikame oluşturabilir ve ödeme sistemlerinin küreselleşmesini sağlayabilir. Çin’in MBDP’lerin (merkez bankası dijital para) uygulanmasında geldiği aşama Çin-Rus finansal işbirliğinin daha ileri bir boyuta taşınmasında önemli bir avantaj sağlıyor. Çin ve Rusya, dijital para birimlerinin araştırılması ve uygulanması konusunda geniş bir işbirliği alanına sahiptir.

Blok zincir teknolojisi, Çin’de halihazırda finans, borç verme, akıllı üretim ve lojistikte kullanılıyor. CAICT (Çin Bilgi ve İletişim

Teknolojileri Enstitüsü) verilerine göre Çin'de 1,400 civarında blok zincir şirketi bulunuyor. MIIT'nin (Çin Sanayi ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı) açıklamasına göre küresel blok zincir patentlerinin yaklaşık %84'ü Çin'deki şirketlere aittir. Çin ve diğer ülkeler, SWIFT'e alternatif olabilecek blok zincir teknolojisine dayalı merkezi olmayan sistem araştırmalarına hız veriyor. SWIFT gibi merkezi sistemlerle karşılaştırıldığında, dağıtılmış blok zinciri sistemleri, gerçek zamanlı işlemlerin hızını artırabilir ve uluslararası ödemelerin üçüncü taraf tarafından kesilmesini önleyebilir (CAICT, 2022).

Çin-Rusya Finansal İşbirliğinin Derinleşmesi İçin Öneriler

Yeni finansal sistemin kurulması için Çin-Rusya deneyiminin başarısı büyük önem taşıyor. Çin-Rus takas ve ödeme sisteminin dolarizasyonu azaltması ve yuanın ve rublenin kullanımını yaygınlaştırılması, Çin ile Rusya arasındaki ikili ticari ve ekonomik işbirliğinin güvenliğini ve kolaylaştırılmasını artırmaya yönelik bir harekettir. Ayrıca yapılan işbirliği ruble ve yuanın uluslararasılaşmasını teşvik etmek ve geliştirmek açısından da önem taşıyor. Ruble, yuan gibi milli paraların uluslararasılaşması alternatif rezerv paranın geliştirilmesi ve 5R gibi alternatifin daha kısa sürede hayata geçmesinde etken olacaktır. 2010'ların başından itibaren yoğunlaşan finansal işbirliğinde karşılaşılan sorunları ve çözüm önerilerini birkaç başlık altında toplayabiliriz.

1. Alternatif ödeme kanallarının güçlendirilmesi hızlandırılmalıdır.

SPFS, CIPS ve PVP'nin entegre edilerek geliştirilmesi hızlandırılmalıdır. SPFS ve CIPS'in entegrasyonu hem yaygınlık hem de verimlilik açısından sürekli olarak güncellenmeli ve iyi-

leştirilmelidir. Söz konusu sistemler SWIFT sistemine karşı halen en güçlü alternatif ödeme sistemleridir.

2. Çin-Rus finansal işbirliği coğrafi olarak yaygınlaştırılmalıdır.

Gerek Çin'in Rusya içinde gerekse Rusya'nın Çin içinde ticari faaliyetlerini yaygınlaştırması beklenmektedir. Halen her iki tarafın doğrudan yatırım ve ticari faaliyetlerin sınırlarda yoğunlaşan ticari faaliyetlerin büyük şehirlerde yaygınlaşmadığı görülmektedir. Sınırdaki sıkışmış olan Çin-Rus ticari faaliyetlerinin daha büyük ölçeklerde büyük şehirlere taşınması gerekmektedir. Hong Kong'un statüsü bu süreç için önemli bir adaydır. Sınırdaki yapılan ticaretin finansmanı ve finansal altyapısı için bölgesel Çin bankaları uygundur. Rusya'da Rus bankaları muhabir banka hesaplarının sayısını artırmaya, muhabir banka hesaplarının coğrafi kapsamını genişletmeye, Çin bankalarını Rusya'da ek şubeler açmaya teşvik etmeye, daha fazla Çinli girişimin yatırım yaptığı bölgelerin yerleşim planına odaklanmaya teşvik edilmelidir.

3. Çin-Rus hükümetlerinin işbirliğini derinleştirilmesi gerekir.

CIPS ve SPFS sisteminin birleştirilmesinde pratikte karşılaşılan sorunlar, teknolojik uyumluluk ve takas saklama hizmetleriyle ilgili sorunlar konusunda daha hızlı adımlar atılabilmesi için her iki ülkenin teşvik politikalarını hayata geçirmesi ve uygulamalarda karşılaşılan bürokratik engelleri aşmak için düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Burada karşılıklı olarak finansal kurumların ve şirketlerin satın almaları veya birleşmeleri de teşvik edilebilir. İşin diğer bir boyutu ise söz konusu şirketlerin dijitalleşme süreçlerinin hızlandırılması ve her iki tarafın dijital platformlarının uyumlaştırılmasıdır.

4. Ticari bankaların işbirliği derinleştirilmelidir.

Her iki ülkenin ticari bankaları, yatırım ve finansman işbirliğini güçlendirmeli, özel yatırım fonları ve yatırım-kredi bağlantıları gibi yeni işbirliği modellerini teşvik etmeli, kapsamlı muhabir banka ilişkileri kurulmalıdır. Milli paralarla ticarette karşılaşılan teknik sorunların çözümü için daha çok çaba sarf edilmelidir. Bankaların sağladığı ürünlerde çeşitlemeye ve finansal işbirliğine uygun olarak yeni ürünlerin geliştirilmesine ağırlık verilmelidir. Akreditif, teminat mektubu, banka kartı, dış ticaret factoringi (alacaklandırma) gibi yeni araçların kullanımı güçlendirilmelidir. China UnionPay kartlarının Rusya'da, MIR Card'ın Çin'de kullanımının teşviki sağlanmalıdır. Söz konusu kartların ticari işlemlerde kullanılması için altyapı geliştirilmelidir.

Kaynakça

Bank of Russia. (2014). On financial cooperation subcommittee meeting of Russia-China committee. 5 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: http://www.cbr.ru/eng/press/PR/?file=30062014_113336eng2014-06-30T11_11_00.htm

Bank of Russia. (2022). Bank of Russia Foreign Exchange and Gold Asset Management Report. 7 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: https://cbr.ru/Collection/Collection/File/39685/2022-01_res_en.pdf

Bloomberg. (2022). Russia Mulls Big Purchases of 'Friendly' FX to Stem Ruble's Rise. 5 Mart 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-09-01/russia-mulls-buying-70-billion-in-yuan-friendly-currencies#xj4y7vzkg>

Bordo, M. D., Humpage O. F. ve Schwartz, A. J. (2015). U.S. Intervention during the Bretton Woods Era, 1962–1973. National Bureau of Economic Research. 10 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c13540/c13540.pdf>

CAICT. (2022). Report on the Development of China's Digital Economy (2022). 12 Mayıs 2023 tarihinde şu adresten alındı: http://www.caict.ac.cn/english/research/whitepapers/202208/t20220819_407677.html

CFETS. (2010). Public Announcement of China Foreign Exchange Trade System on Launching the Trading between RMB and Ruble in the Interbank Foreign Exchange Market. 10 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.chinamoney.com.cn/english/svcn-rl/20101122/160.html>

CGTN. (2023). Yuan overtaking dollar signals China's increasing financial influence. 20 Ağustos 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://news.cgtn.com/news/2023-07-30/Yuan-overtaking-dollar-signals-China-s-increasing-financial-influence-11PS38K1NDO/index.html>

Chaudhury, D. R., (2019). India-Russia-China explore alternative to SWIFT payment mechanism. The Economic Times. 22 Nisan 2023 tarihinde şu adresten alındı: https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/india-russia-china-explore-alternative-to-swift-payment-mechanism/articleshow/72048472.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst

CIPS. (2022). CIPS Participants Announcement No.78. 8 Mart 2023 tarihinde şu adresten alındı: https://www.cips.com.cn/en/participants/participants_announcement/58049/index.html

Dünya Bankası. (2023). Total reserves. 6 Haziran 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.TOTL.CD>

Global Times (2021). China, Russia expand trade settlements in local currencies to counter US dollar hegemony. 4 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1233386.shtml>

Global Times (2022). Chinese yuan becomes most traded foreign currency on the Moscow Exchange, surpasses the US dollar. 7 Mart 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.globaltimes.cn/page/202210/1276588.shtml>

Global Times (2023a). Russia to remove euro, only keeps yuan and gold in National Wealth Fund. 5 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.globaltimes.cn/page/202302/1285209.shtml>

Global Times (2023b). Over 70% trade between China, Russia is settled in local currencies: Russian finance minister. 13 Nisan 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.globaltimes.cn/page/202304/1289761.shtml>

Goldhub. (2023). Gold Demand Trends Full Year 2022. 7 Mayıs 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.gold.org/goldhub/research/gold-demand-trends/gold-demand-trends-full-year-2022/central-banks>

- McCauley, R.N., Schenk, C.R. (2023). BIS Working Papers No:851. 14 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.bis.org/publ/work851.pdf>
- OFAC. (2023). Office of Foreign Assets Control - Sanctions Programs and Information. 17 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://home.treasury.gov/policy-issues/office-of-foreign-assets-control-sanctions-programs-and-information>
- Perks, M., Rao, Y., Shin, J. ve Tokuoka, K. (2021). Evolution of Bilateral Swap Lines. International Monetary Fund. 27 Mart 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/08/06/Evolution-of-Bilateral-Swap-Lines-463358>
- Reuters. (2017). China establishes yuan-ruble payment system. 4 Mayıs 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.reuters.com/article/us-china-yuan-ruble-idUSKBN1CH0ML>
- Reuters. (2023). China's 2022 trade with Russia hit record \$190 bln – customs. 22 Nisan 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.reuters.com/world/china-customs-says-trade-with-russia-hit-new-high-2022-2023-01-13/>
- Rosalsky, G. (2020). Why Is The Fed Sending Billions Of Dollars All Over The World. 17 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.npr.org/sections/money/2020/04/21/839374663/why-is-the-fed-sending-billions-of-dollars-all-over-the-world>
- Russia Briefing. (2019). Russia, China, Set Up US\$1 Billion Technology Innovation Fund. 7 Nisan 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.russia-briefing.com/news/russia-china-set-us-1-billion-technology-innovation-fund.html/>
- SCIO. (2022). RMB. becomes 4th most active currency for global payments: SWIFT. 18 Nisan 2023 tarihinde şu adresten alındı: http://english.scio.gov.cn/chinavoices/2022-01/21/content_78003282.htm
- Shen, S. ve Westbrook, T. (2023). Chinese banks seize on Russia, oil trade to internationalise yuan. Reuters. 17 Mayıs 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.reuters.com/markets/currencies/chinese-banks-seize-russia-oil-trade-internationalise-yuan-2023-04-28/>
- Silk Road Briefing (2022). China Using Currency Credit Swaps To Help Re-Finance Errant BRI Projects. 26 Haziran 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.silkroadbriefing.com/news/2022/12/13/china-using-currency-credit-swaps-to-help-re-finance-errant-bri-projects/>
- SWIFT. (2017). Will the Belt and Road revitalise RMB internationalisation?. 15 Haziran 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.swift.com/swift-resource/125726/download>
- SWIFT. (2023). Swift Traffic Highlights. 5 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.swift.com/about-us/swift-traffic-highlights>
- The Economic Times. (2010). Russia China kick off yuan rouble trade. 12 Haziran 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://economictimes.indiatimes.com/markets/forex/russia-china-kick-off-yuan-rouble-trade/articleshow/7109328.cms>
- The People's Bank of China. (2023). Swap Agreements. 12 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <http://wzdig.pbcc.gov.cn:8080/search/pcRender?pageId=9ec5ba-b6153e41c4b50556e7fa3c09d2>
- The Wall Street Journal. (2023). Russia Turns to China's Yuan in Effort to Ditch the Dollar. 20 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.wsj.com/articles/russia-turns-to-chinas-yuan-in-effort-to-ditch-the-dollar-a8111457>
- Trading Economics. (2023). China GDP Growth Rate. 10 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://tradingeconomics.com/china/gdp-growth>
- Tran, H. (2022). Internationalization of the renminbi via bilateral swap lines. Atlantic Council. 5 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.atlantic-council.org/blogs/econographics/internationalization-of-the-renmibi-via-bilateral-swap-lines/>
- V-Lab. (2023). Chinese Renminbi GARCH Volatility Analysis. 17 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://vlab.stern.nyu.edu/volatility/VOL.CNY%3AFOREX-R.GARCH>
- Weijia, H. (2022). Blaming swap lines futile in face of yuan internationalization. Global Times. 5 Mayıs 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.globaltimes.cn/page/202212/1281725.shtml>
- Wiggins, R. Z., Hoffner, B., Feldberg, G., Metrick, A. (2023). Central Bank Foreign Currency Swaps and Repo Facilities Survey. Journal of Financial Crises, 5(1), 25-111. 15 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://elischolar.library.yale.edu/journal-of-financial-crises/vol5/iss1/2>
- World Gold Council. (2023). 30 years of Gold Demand Trends. 5 Haziran 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.gold.org/goldhub/research/30-years-gold-demand-trends>
- Yurou. (2019). Moscow metro users can now use China UnionPay cards to pay fare. Xinhuanet. 18 Mayıs 2023 tarihinde şu adresten alındı: http://www.xinhuanet.com/english/2019-10/11/c_138464664.htm
- Zharikov, M. V. (2023). Digital Money Options for the BRICS. International Journal of Financial Studies, 11(1). 11 Şubat 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://doi.org/10.3390/ijfs11010042>

MAHMOUD DARWISH*

*Mahmoud Darwish (Mahmud Derviş) (El-Birve, 1941 - Houston, 2008) Dünyaca ünlü Filistinli şair. Arap dilinin ve kültürünün yetiştirdiği şairin şiiri, ülkesi olan Filistin'in direniş mücadelelerini yansıtır. 1948 yılında henüz çocukken, doğduğu köy, İsrail güçleri tarafından işgal edilerek yıkılır. Ailesiyle Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Derviş, bir yıl sonra döner. Fakat köyü yerle bir edilmiştir. Büyük acılar ve yoksunluklar içinde kendini dünyanın en tanınmış şairleri arasına sokacak yapıtlarını vermeye başlar. 1970 yılında İsrail'den sürgün edilen Derviş, birçok Arap ülkesinde dolaşmak zorunda kaldı. 1982 yılı Eylül ayında Sabra ve Şatilla'da yaşanan katliamın ardından Beyrut Kasidesi'ni yazdı. Bu şiiriyle 1984'te Sovyetler Birliği'nde Lenin Ödülü'nü kazandı. Şiirleri ve makaleleri nedeniyle birçok kez tutuklanıp cezaevinde yatan şair, insanın dramını ve vatan toprağı sevgisini dile getiren pek çok eser verdi. Birçok şiiri de ünlü besteciler tarafından şarkı yapıldı. Şair, aynı zamanda Filistin ulusal marşı Neşid el-intifada'nın da söz yazarıdır. 2002 yılında Uluslararası Nazım Hikmet Ödülü'nü kazanan Derviş, aynı zamanda pek çok uluslararası ödüle sahiptir. Ünlü şairin anısını yaşatmak amacıyla, Ramallah şehrinin Al-Masyun bölgesinde bir kültür kompleksi olarak faaliyet gösteren Mahmud Derviş Müzesi yer almaktadır.

Darwish,, M. (2023). Kimlik Kartı (Çev.Mehmet Hakkı Suçın). Yelkensiz Şiir Dergisi, 35.

Kimlik Kartı

Kayda geçir!
Ben bir Arabım
Kimlik numaram elli bin
Çocuklarım sekiz
Dokuzuncusu yolda bu yaz sonunda
Kızıyor musun?

Kayda geçir!
Ben bir Arabım
Emeğin yoldaşlarıyla çalışıyorum taş ocağında
Çocuklarım sekiz
Taştan çıkarıyorum ekmeklerini
Elbise ve defterlerini
Ne sadaka dileniyorum kapında
Ne de küçülüyorum
Kapının eşğinde
Öyleyse kızıyor musun?

Kayda geçir!
Ben bir Arabım
Unvanı olmayan bir ad'ım
Çok sabırlıyım
Her şeyin öfkeden köpürerek yaşadığı bir diyarda
Köklerim
Zamanın miladından önce demir attı
Çağlar açılmadan önce
Serviden ve zeytinden
Otlar boy atmadan önce...
Soylu efendilerden değil babam
Karasaban süren bir aileden
Bir çiftçiydi dedem
Ne asildi ne de asilzade!

Güneşin ihtişamını öğretti bana okumadan önce
Evim bir bekçi kulübesi
Ağaç dalları ve kamıştan
Memnun ediyor mu seni bu hâlim?
Ben unvanı olmayan bir ad'ım!

Kayda geçir!
Ben bir Arabım
Saç rengim kömür karası
Gözlerim kahverengi
Ayrııcı özelliklerim:
Kafamda kefiye üzerinde duran bir agel
Ve kaya gibi sert avuçlarım
Dokunanı tırmalar
Adresim:
Ücra bir köydenim
Sokakları adsız
Unutulmuş
Tüm erkekleri tarlada, taşocağında
Öyleyse kızıyor musun bana?

Kayda geçir!
Ben bir Arabım
Gasp ettin atalarımın bağlarını
Ben ve çocuklarımın sürdüğü toprakları
Bir şey bırakmadın, ne bize ne de torunlarıma
Bu kayalardan başka...
Onları da aşıracakmış hükümetiniz,
ne diyorsun buna?!

Madem öyle yaz!
İlk sayfanın en başına:
İnsanlardan nefret etmem
Ve gasp etmem kimsenin haklarını
Ama aç kalınca
parçalarım beni gasp edenin etini
Öyleyse kork, korkmalısın açlığımdan
Ve öfkemden!

NAZIM HİKMET*

*Nâzım Hikmet (1902 Selanik, 1963 Moskova) Dünyanın en tanınan şairlerindendir. Şiirleri elliden fazla dile çevrilmiş ve yapıtları birçok ödül almıştır. Modern Türk şiiri- nin en önemli öncüsüdür. Türk devriminin Kurtuluş Savaşı evresinde (1921) arkadaşı Vâlâ Nureddin ile birlikte Ankara'ya gitmiş ve devrim lideri Mustafa Kemal Atatürk'le tanışmıştır. Daha sonra Moskova'ya giden genç şair, orada Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde eğitim gördü. Türkiye'ye döndüğünde Türk şiirinde çığır açan kitabı 835 Satır'ı yayınlandı. Kitap büyük yankı uyandırdı. Türkiye Komünist Partisi üyesi olan şair, defalarca yargılandı. 28 Yıl 4 ay hapse mahkûm oldu. 13 yıl ceza evinde tutuldu. Pek çok eserini hapislerde yazdı. Af yasasıyla serbest kaldı. Nazım Hikmet'in başyapıtları arasında Kuvayı Milliye Destanı, Memleketimden İnsan Manzaraları, Şeyh Bedreddin Destanı, Jakond ile Si-Ya-U, Taranta Babu'ya Mektuplar sayılabilir. Moskova'da hayatını kaybeden şairin mezarı Novodeviçy Mezarlığındadır.

Hikmet, N. (2013). Asya-Afrika Yazarlarına. Bütün Eserleri Son Şiirleri, (s. 1795). İstanbul: YKY.

Asya-Afrika Yazarlarına

Kardeşlerim
bakmayın sarı saçlı olduğuma
ben Asyalıyım
bakmayın mavi gözlü olduğuma
ben Afrikalıyım
ağaçlar kendi dibine gölge vermez benim orda
sizin ordakiler gibi tıpkı
benim orda arslanın ağzındadır ekmek
ejderler yatar başında çeşmelerin
ve ölünür benim orda ellisine basılmadan
sizin ordaki gibi tıpkı
bakmayın sarı saçlı olduğuma
ben Asyalıyım
bakmayın mavi gözlü olduğuma
ben Afrikalıyım
okuyup yazma bilmez yüzde sekseni benimkilerin
şiiirler gezer ağızdan ağıza türküleşerek
şiiirler bayraklaşabilir benim orda
sizin ordaki gibi
kardeşlerim
sıska öküzün yanına koşulup şiiirlerimiz
toprağı sürebilmeli
pirinç tarlalarında bataklığa girebilmeli
dizlerine kadar
bütün soruları sorabilmeli
bütün ışıkları derebilmeli
yol başlarında durabilmeli
kilometre taşları gibi şiiirlerimiz
yaklaşan düşmanı herkesten önce görebilmeli
cengelde tamtamlara vurabilmeli
ve yeryüzünde tek esir yurt tek esir insan
gökyüzünde atomlu tek bulut kalmayınca kadar
malı mülkü aklı fikri canı neyi varsa verebilmeli
büyük hürriyete şiiirlerimiz

(22 Ocak 1962, Moskova)

Taliban: Afgan Savaş Ağalarının Hikayesi*

RASHID, A. (2001).

Taliban: Afgan Savaş Ağalarının Hikayesi,
Pan MacMillan.

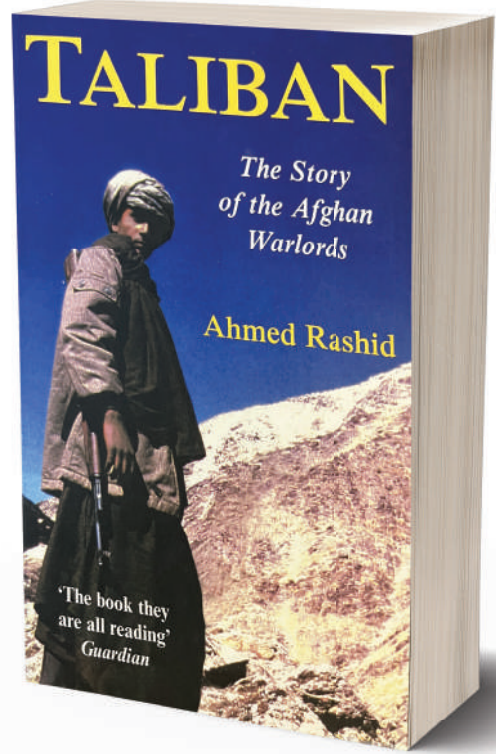

AMIT KUMAR**

Birla Teknoloji ve Bilim Enstitüsü, Pilani, Hindistan

DR. VEENA RAMACHANDRAN***

Birla Teknoloji ve Bilim Enstitüsü, Pilani, Hindistan

TALIBAN: THE STORY OF THE AFGHAN Warlords (Taliban: Afgan Savaş Ağalarının Öyküsü), Afganistan'da Taliban hareketinin yükselişini, ülke ve bölge üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde inceliyor. Ahmed Rashid tarafından kaleme alınan kitap, Taliban'ın gelişimine katkıda bulunan tarihi, siyasi ve kültürel nedenleri ve Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra meydana gelen olayları ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Kitap 11 Eylül sal-

dırılarından sonra tanınırlık kazanmıştır. Guardian'da yayınlanan ve Tony Blair'in Taliban sonrası Afganistan'a ilişkin planlarının büyük ölçüde bu kitaptan esinlendiğini iddia eden bir makaleden kitabın önemi anlaşılabilir. Birleşik Krallık Başbakanlığı İletişim ve Strateji Direktörü Alastair Campbell ve Başbakanın Özel Asistanı Anji Hunter'a da Afganistan'a bir sefer planlamadan önce bu kitabı okumaları tavsiye edilmiştir.

* Metin BRIQ tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiştir.

** Amit Kumar, Birla Teknoloji ve Bilim Enstitüsü, Pilani, Hindistan'da doktora adaydır.

*** Dr. Veena Ramachandran, Birla Teknoloji ve Bilim Enstitüsü, Pilani, Hindistan'da Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır. Kendisi Amit Kumar'ın doktora danışmanıdır.

Kitap ilk olarak 2001 yılında yayınlanmış olmasına rağmen, Taliban'ın kökenleri ve ideolojisi hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Kitap, grubun köklerini inceleyerek okuyucuların Taliban'ın yıllar boyunca, hatta ilk yayın tarihinden sonra bile, etkisini ve direncini sürdürmesini sağlayan faktörleri kavramasına yardımcı oluyor. Afgan savaş ağaları, bölgesel güçler ve uluslararası aktörler arasındaki karmaşık ilişkileri inceleyen kitabın bu bağlamı, Afganistan'da devam eden çatışmayı ve sonuçlarını anlamak için çok önemlidir.

Rashid'in Taliban'ın ortaya çıkışını bölgenin ve dünyanın daha geniş bağlamıyla ilişkilendirme yeteneği, kitabın güçlü noktalarından biridir.

Taliban: The Story of the Afghan Warlords gibi kitapların incelenmesinin önemi, kamusal tartışmalara ve farkındalığa katkıda bulunabilmelerinde yatmaktadır. İncelemeler kitabın içeriğini değerlendirerek potansiyel okuyucuların kitabın değerini ve alaka düzeyini belirlemelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca incelemeler, kitabın ele aldığı konular etrafında karşılıklı fikir alışverişini ve tartışmaları kolaylaştırarak Taliban'ın başlangıcından bu yana daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, Taliban başlangıçta Kandahar'ın güney bölgesinde küçük bir grup din öğrencisi olarak tanımlanıyor. Rashid, Taliban'ın ilk başlarda yıllarca süren iç çatışmalarla harap olmuş bir ulusu istikrara kavuşturacak olumlu bir güç olarak görüldüğünü anlatıyor. Ancak Taliban güçlendikçe amaçlarının çok daha kötü olduğu ve zalim rejimlerinin sadece Afganistan için değil tüm bölgenin istikrarı için bir tehdit oluşturduğu ortaya çıktı. Rashid her vilayetteki olayları canlı bir şekilde anlatıyor. Taliban'ın Kandahar'da hâkimiyetini sağlamlaştırmasından başlayıp 1995'te Herat'ın, 1996'da Kabil'in, 1997'de Mezar-ı Şerif'in ve son olarak 1998-1999'da Bamiyan'ı ele geçirmesiyle devam eden gelişmeleri titizlikle ele alıyor.

Rashid'in Taliban'ın ortaya çıkışını bölgenin ve dünyanın daha geniş bağlamıyla ilişkilendirme yeteneği, kitabın güçlü noktalarından biridir. Rashid, Ortadoğu'da süregelen çatışmaların Taliban'ın inanç ve stratejilerini nasıl etkilediğini ve Pakistan gibi yakın ülkelerden gelen yardımların Taliban'ın güç kazanmasına nasıl yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Pakistan, Taliban tarafından uygulanan İslam teolojisini büyük ölçüde etkilemiştir. Taliban İslam'ın aşırı bir versiyonunu uygulasa da Peştun kabile değerleri açıkça mevcuttur. Afgan mültecilerin Pakistan'da Cemaat-i Ulema-i İslam tarafından yönetilen medreselere entegre edilmesi, İslami ilkeler ile Peştun aşiret inançlarının bu şekilde harmanlanmasına farklı bir boyut kazandırmıştır.

Sonuç olarak, ne modern Deobandi Şeyhleri ne de günlük Afgan kırsal yaşamının pratik gelenekleri Taliban'ın İslam'ını desteklemektedir. Bu da Taliban'ın kadınları sokak ortasında dövmek ve zina yaptıkları için taşlayarak öldürmek gibi artık hayal bile edilemeyen eylemleri nasıl gerçekleştirebildiğini açıklığa kavuşturuyor. Rashid, Taliban hükümetinin kadın haklarına yönelik yaygın baskıları, tecavüz, çocuk kaçırma ve kaybetme gibi insanlığa karşı işlediği sayısız suçu gündeme getirmekten de geri durmuyor. Devamında eroinin Taliban'ın ekonomisini geçici olarak desteklese de sonunda vatandaşlarını nasıl öldürdüğünü ve Afgan kültüründe uyuşturucu bağımlılığına neden olduğunu açıklıyor.

Rashid ayrıca uluslararası toplumun, özellikle de ABD ve müttefiklerinin Taliban'ın oluşumunda ve sonrasında yaşanan olaylarda oynadıkları rolü kapsamlı bir şekilde anlatıyor. Rashid, Taliban'ın askeri ve siyasi yapısını gizemli ve esrarengiz olarak tanımlıyor. Ona göre karar alma süreci son derece gizlidir. Ayrıca Taliban'ın dış ilişkiler ve ticaret konusundaki az bilgisinin UNOCAL ve Delta Oil gibi önemli petrol şirketleriyle anlaşmaya varmalarını nasıl imkânsız hale getirdiğinden bahsediyor. Gelişmiş güvenlik altyapısı için birleşik bir askeri organizasyonun olmaması, petrol ve gaz boru hatlarının inşa edilmesi olasılığını daha da azaltmıştı.

Rashid'in Taliban, El-Kaide ve diğer küresel aşırılık yanlısı örgütler arasındaki bağlantıları incelemesi kitabın en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Kitapta, Taliban'ın bu örgütlerle olan güçlü ilişkilerinin onu nasıl

uluslararası toplumun hedefi haline getirdiğini ve bu örgütlere devam eden desteğinin onu nasıl dünya güvenliği için bir tehlike haline getirdiği sergilenmektedir. Ayrıca Taliban'ın tekil bir örgüt olmadığını, liderlerinin ve katılımcılarının farklı bakış açılarına sahip heterojen bir yapı olduğu da açıkça ortaya konmaktadır.

Bu kitap, ABD'nin Afgan topraklarından askerlerini çekmesi ve Taliban'ın Ağustos 2021'de Kabil'i yeniden ele geçirmesinin ardından, Taliban'ı çevreleyen mevcut olayları ve meşruiyet sorunuyla başa çıkma stratejisini, Eylül 1996'daki ilk yükselişi ve Kabil'i fethiyle karşılaştırmak açısından çok önemlidir. Bugün Afganistan 20 yıl önce durduğu yerde duruyor. Ancak bu kez Afgan yönetiminin pek çok açıdan öncekinden farklı olduğu görülüyor. Bu kitap Taliban'ı çevreleyen olaylara hayat veriyor.

Afganistan şimdi 20 yıl önce durduğu yere geri dönmüştür. Bununla birlikte, Taliban'ın bir hükümeti yönetmenin birçok boyutunda önemli ölçüde değiştiği görülüyor. Taliban'ı çevreleyen olaylar bu romanda hayat buluyor.

Rashid, anlaşılır, özlü ve ilgi çekici bir üslupla yazıyor ve analizleri zekice ve üzerinde düşünmeyi teşvik ediyor. Taliban'ın iktidara gelişini çevreleyen koşulları, Afganistan'daki kısa süreli yönetimini ve bölge üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde anlatan kitap, bu karmaşık ve zorlu meseleyi daha iyi anlamak için paha biçilmez bir kaynak. Bu kitap, ister öğrenci, ister profesyonel, isterse de genel okuyucu olsun, bu önemli sorunla ilgilenen herkes için okunması gereken bir eserdir. 🌸

LIVE JOURNAL

Filistin (1947)*

Sekiz yaşında bir Arap çocuk, ağabeyi ve arkadaşlarıyla birlikte Kudüs'ün girişini savunuyor.

* [Fotoğraf]. (1947). Filistin. *Live Journal* (<https://humus.livejournal.com>).

HEBA ZAGOUT

Kudüs (2023)*

Filistinli sanatçı Heba Zagout Gazze'de doğdu, okudu ve yaşadı. Ve Heba Zagout İsrail'in 2023 yılı Ekim ayındaki Gazze'ye saldırısında çocuklarıyla birlikte hayatını kaybetti. Resimlerinde Filistin kimliğini ve Filistin varlığını vurgulamak için çoğunlukla Filistin evlerini, minarelerini, kubbelerini ve kiliselerini resmetmiştir. Sanatçının, etnik öğelerin göze çarptığı resimlerinde, özgün üslubu ve renk cümbüşü hemen göze çarpar. Zagout'un, yaşadığı yere, ülkesine olan bağlılığı resimlerinin çıkış noktası gibidir adeta.

*80x60cm, Tuval üzerine akrilik.

NAJİ AL-ALİ

Filistinli Bir Mültecinin Gözünden*

Naji Al-Ali Arap dünyasının en önde gelen karikatüristlerinden biridir. Filistin’de Ash Shajara köyünde 1936 yılında doğdu. Ash Shajara, 1948 yılında “Nakba” adıyla anılan büyük katliamların yaşandığı olayda yok edilen 480 köyden biriydi. Naji Al-Ali, ailesiyle birlikte Filistin’den Lübnan’daki Ein Al-Hilweh mülteci kampına sürüldüğünde 10 yaşındaydı. Naji Al-Ali, acımasız bir dürüstlikle ABD, İsrail ve Arap rejimleri arasındaki ilişkileri ve bunun Filistinliler üzerindeki etkilerini analiz etti. Time Dergisi onu “Bu adam insan kemikleriyle çiziyor” diyerek tanımladı. 22 Temmuz 1987’de Londra’da Naji Al-Ali, Al-Qabas gazetesinin ofislerine doğru yürürken suikasta uğradı. Kaldırıldığı hastanede 29 Ağustos’ta öldü. Katili hiçbir zaman yakalanamadı.

* [Naji Al-Ali Karikatürü]. (2023). Through the Eyes of a Palestinian Refugee. 9 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <http://handala.org/cartoons/cartoon-gallery/israel/index.html>

